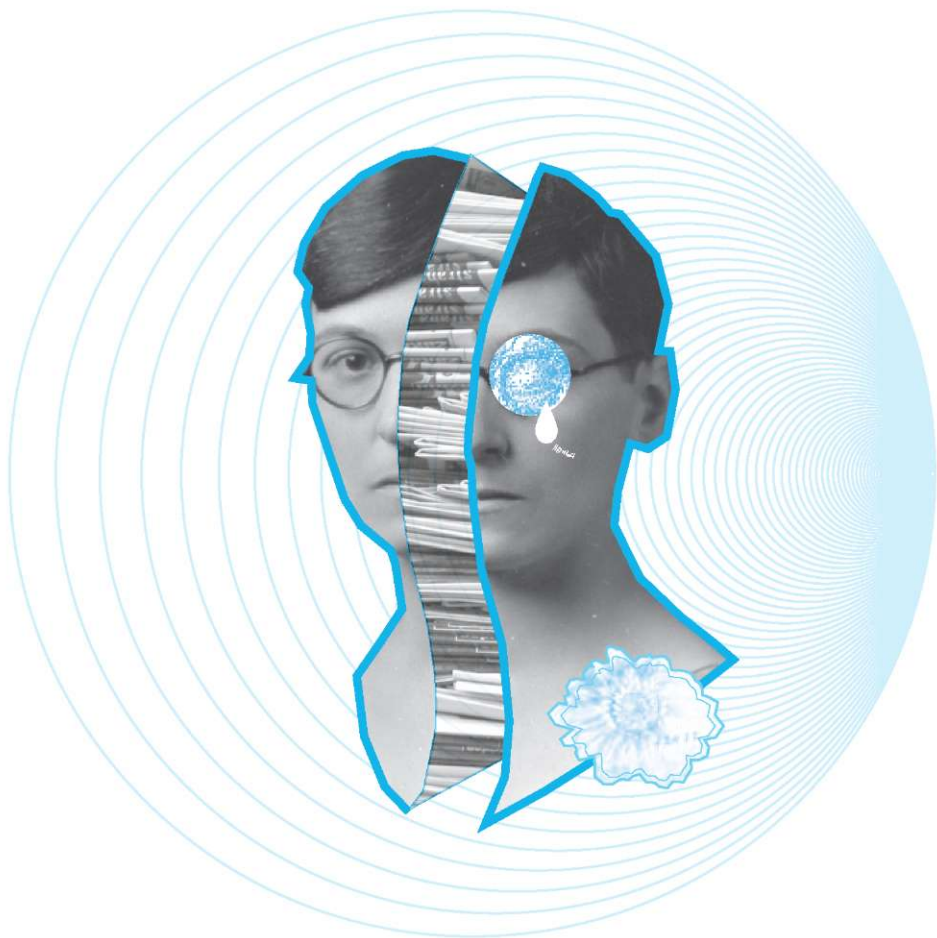
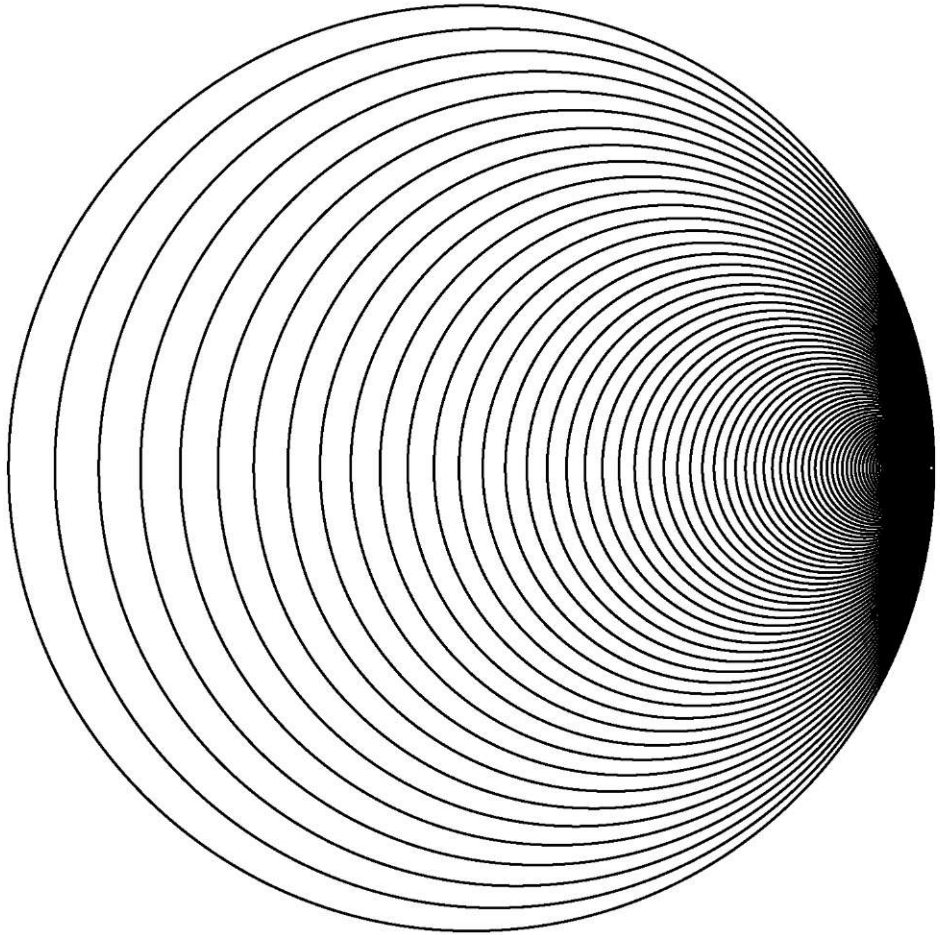

RAZ POTJA

revija
humanistov
Goriške
letnik II
številka 1 marec 2011

SVOBODA INFORMACIJ?

*Vsepovsod v življenju so razpotja.
Sleherni človek stoji enkrat na začetku, na
razpotjih – to je njegova popolnost, brez
njegove zasluge. Kje stoji na koncu – kajti
na koncu je nemogoče stati na razpotjih –
je njegova izbira in njegova odgovornost.
-Soren Kierkegaard*

*IMPRESSUM

Razpotja letnik II, številka 1

Glavni in odgovorni urednik: Miha Kosovel

Uredniški odbor: Gregor Kardinar,

Marijana Koren, Blaž Kosovel, Luka

Lisjak Gabrijelčič, Katja Pahor

Oblikovanje: StudioSekretów17/1

Ilustracije: Lalkaillu

Fotografski material: flickr.com/commons

Lektura: Tanja Žuvela, Jerneja Grmadnik

Prevod intervjuja: Miha Pompe

Izdajatelj: Društvo humanistov Goriške

Sočebnanova 11, Solkan

Naklada: 1500 izvodov

Leto izida in natisa: 2011

Tisk: Impress d. o. o.

ISSN 2232-2582

Komentarje na članke in odmeve na temo lahko pošljete na elektronski naslov uredništva:

revijaDHG@yahoo.com

Naročanje na brezplačno revijo:

www.dhg.si/revija

Svojo podporo lahko reviji Razpotja izkažete tudi z donacijo na transakcijski račun Društva humanistov Goriške:

SI56 0475 0000 1549 723, Nova KBM

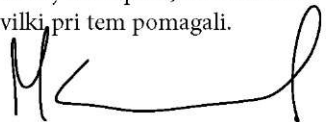
O informacijah, ki jih skrivajo, in tistih, ki same skrivajo

Pred kratkim so bile na sosednjem Madžarskem največje protivladne demonstracije po letu 1989. Ljudje so šli na ulice zaradi spornega zakona, ki bi oblastem dovoljeval omejevanje posredovanja informacij s strani medijev. Argument vlade je bil, da zakon ne omejuje informiranja, temveč da ga želi politično uravnotežiti. Kazni za »enostransko« ali »žaljivo« informiranje segajo tja do 700 tisoč evrov. Kritika nekaterih držav EU (predvsem zahodnih in Češke ter Poljske) in velik obisk demonstracij s strani državljanov Madžarske kaže na to, da je svoboda informiranja ena temeljnih vrednot današnjega sveta.

Seveda informacija ne more biti bolj ali manj uravnotežena. Lahko je bolj ali manj popolna, lahko je pravilna ali ne in seveda je lahko všečna ali boleča. V kolikor politično »uravnotežimo« informacijo, sama ne bo bolj objektivna, saj objektivnost ne temelji na kompromisu aktualnih političnih struj. Kaj hitro se zgodi, da takšna informacija postane dezinformacija.

Vendar pa, ko so se nekoč (in ponekod na določenih krajih našega sveta še danes) zaradi večjega dostopa do informacij dogajale revolucije, se v našem času in prostoru, in tu imam v mislih cel demokratični in »razviti« svet, dogaja ravno obratno. V vseprisotni poplavi informacij se posameznik sploh več ne znajde in ne more več razlikovati katera informacija je tehtna in katera ne. Zdi se, da več informacij kot jih bo posameznik imel na voljo, manj bo informiran in posledično manj aktiven. Stanje medijev (predvsem internetnih) v naši deželi k razjasnitvi ne prispeva nič. Nekaj dni pred izidom te revije nas je doletela novica (v bistvu je priletela iz Velike Britanije), da je eden izmed naših evropskih poslancev prejemal podkupnino. Mediji so to zgodbo povzeli in potem poročali še o politikovi izjavi, kot da bi bili njegovo opravičevanje in posnetek inkriminatornega dogovarjanja dve informaciji na isti ravni.

Delo novinarjev, ki naj bi sestalo iz informiranja ljudi, se je kot kaže spremenilo v posredovanje informacij. Na nas pa je padlo breme ugotavljanja, kaj se res dogaja in kaj ne. Upam, da vam bodo prispevki v tej številki, pri tem pomagali.

Spoštovani predsednik g. Borut Pahor,

Pred dobrim letom (23. januarja 2010) Vam je šest goriških društev napisalo odprto pismo in v njem ostro protestiralo proti poskusu sprejetja take pokrajinske zakonodaje, ki bi zaobšla upravičene zahteve prebivalstva goriške regije. V pismu smo navedli tehtne argumente o nujnosti ustanovitve goriške regije in Vas prosili za sprejem, da bi Vam tudi osebno razložili naše zahteve. Žal naša prošnja ni bila uslišana, pa čeprav ste bili izvoljeni v državni zbor prav na Goriškem. Očitno je, da imate za nas čas le ob volitvah. Nekoliko nas je pomiril Vaš pisni odgovor z dne 1. februarja 2010, kjer ste obljubili: *»Zagotavljam vam, da bodo ob sprejemanju rešitev na tehtnici prednosti in slabosti posameznih predlogov skupaj z vašimi argumenti«* in zagotovili *»... da bomo z uspešno izvedbo tega pomembnega in nujnega projekta zagotovili vsem območjem in prebivalcem Slovenije kar najbolj optimalne pogoje za družbeni in gospodarski razvoj.«* Na žalost je tudi tokrat bila upravičena naša bojazen, da v resnici ne boste prisluhnili našim argumentom, kot jih niste v času ustanavljanja nove državne Univerze in je zato Nova Gorica bila opeharjena. To danes jasno dokazuje zadnji predlog ministrice za lokalno samoupravo (s katerim se po njenih besedah tudi Vi strinjate), o organizaciji pokrajin po zgledu škofij, med katerimi ni goriške ampak le koprsko. Sprašujemo se, kje so sedaj Vaše pred letom dane obljube, da boste pri regionalizaciji upoštevali strokovne argumente in da boste zagotovili vsem prebivalcem Slovenije kar najbolj optimalne pogoje za razvoj? Očitno je, da pri odločanju o naši usodi upošteвате le interese tistih lobijev, ki nočejo dojeti razvojnih problemov zahodne Slovenije in uničujejo njeno prihodnost. Organizirati državo le po meri cerkve jasno govori o tem, da predlagatelji zanikajo vse strokovne argumente, zanikajo zahteve civilne družbe in celo ne ločijo regije od religije.

Jejni smo, ker moramo nemočno le opazovati, da niste sami pri zapostavljanju razvojnih interesov zahodne Slovenije, posebej še degradacije Nove Gorice. Zadnji v nizu poskusov razgradnje regijskih ustanov v našem mestu je predlog zaprtja podružnice NLB, ki naj bi se združila s podružnico v Kopru. Pred nekaj meseci so začele krožiti informacije o ukinitvi Geodetske uprave v Novi Gorici in njeni združitvi s koprsko, še prej je pricurjla vest, da naj bi gledališče v Novi Gorici izgubilo status narodnega gledališča ali se povežalo s koprskim. In še bi lahko naštevali.

Siti smo načrtno zapostavljanja razvoja zahodne Slovenije v vsem obdobju samostojne Slovenije. Zato odločno terjamo, da se na Primorskem oblikujeta dve pokrajini, ena na severu, druga na jugu. Demagoške ideje o »enotni Primorski« služijo izključno cilju osiromašenja celotne zahodne Slovenije. Kje bodo bolnice, kje šole, kam speljane ceste, kako se bodo urejali vodotoki, komunalne zadeve, kako se bo razvijalo gospodarstvo in vse drugo kar terja vsakdanje življenje, so povsem strokovna vprašanja. Nosilce državne politike resno opozarjamo na grožnjo, da bo zaradi njenih zgrešenih ekonomskih, političnih in upravnih konceptov »Vstala Primorska« postala v resnici »Zaostala Primorska«. Predlagana rešitev regionalizacije odpira povrhu vsega še velik politični problem, skladno z Ustavo bo na uradni ravni ustvarila od morja do Triglava tudi enotno dvojezično koprsko pokrajino – provinca di Capodistria. Zahtevamo dosledno spoštovanje v Sloveniji zgodovinsko uveljavljenega policentrizma, zagotovitev državnih spodbud za hitrejši razvoj ekonomskih in družbenih potencialov zahodne Slovenije, ne le zaradi naših državljanov ampak tudi za oporo enotnemu slovenskemu kulturnemu prostoru na zahodni meji. Za doseg navedenih ciljev si bomo pri naslednjih državnoborskih volitvah prizadevali zbrati take politične predstavnike, od katerih bomo lahko pričakovali, da bodo na državni ravni z večjo zavzetostjo zagovarjali naše interese in se borili za Goriško, enakovredno in enakopravno z drugimi slovenskimi regijami.

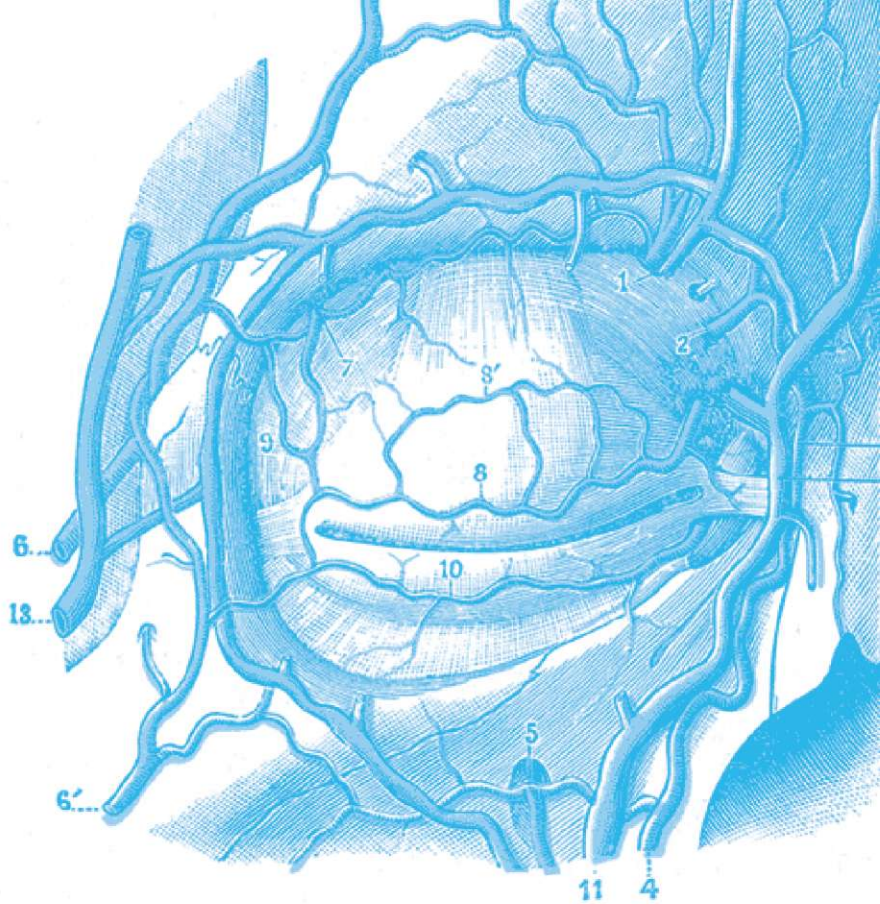
Društvo humanistov Goriške
Društvo Krea
Forum za Goriško
Goriško društvo za kakovost bivanja

Območno združenje borcev za vrednote NOB NG
Društvo Seniorjev
Društvo Bohinjska proga
TIGR Goriške

Stališča Društva humanistov Goriške do škofijske razdelitve in njenega vpliva na goriško pokrajino si lahko preberete v podrobnejši obrazložitvi na blogu društva, ki ga najdete na www.dhg.si.

KAZALO

marec 2011

SVOBODA INFORMACIJ?

- 04** Gregor Vuga **JAVNO IN ZASEBNO V INFORMACIJSKI REVOLUCIJI**
- 08** Jernej Letnar Čerňič **DOSTOP DO INFORMACIJ V SVOBODNI DEMOKRATIČNI DRUŽBI**
- 12** Gregor Kardinar **O DIVJIH VOZLIH CEN IN INFORMACIJ**
- 16** Peter Lukan **POPLAVA INFORMACIJ = MORJE SVOBODE?**
- 19** Igor Bijuklič **OD INFORMACIJE DO NOVICE IN TEŽAVE VMES**
- 23** Luka Lisjak Gabrijelčič **NADZOR NAD INFORMACIJAMI ALI NADZOR NAD INTERPRETACIJO?**
- 30** Blaž Kosovel **ZNANJE V INFORMACIJSKI DRUŽBI**
- 33** Simona Sušec **NITI INFORMACIJE**
- 35** Miha Kosovel **SVOBODA IZREKANJA RESNICE**
- 41** Boštjan Simon **HEKERSKA ETIKA**
- 45** Marijana Koren **O PATENTU ALI ČIGAVA LAST JE MISEL**
- 50** Neža Kodrič **ŽIVA INFORMACIJA**

INTERVJU

- 52** Ferenc Laczó **»TRANZICIJSKE ZGODBE JE KONEC, A DRUGE NI NA OBZORJU«**

KNJIGA

- 58** Lilijana Resnik **IN ŽE KOT FENIKS IZ PEPELA VSTANE — GOVORICA!**

Javno in zasebno v informacijski revoluciji

Gregor Vuga

Konec lanskega leta je revija Time za svojo osebnost leta izbrala ustanovitelja Facebooka, Marka Zuckerberga. Ameriški komik Stephen Colbert je ob priliki izjavil: »Oprosti, Julian Assange, očitno nisi kršil zasebnosti dovolj ljudem.« In zares, če dandanes pomislimo na svobodo informacij se nam pred očmi kar morata naslikati te dve ikoni novega desetletja, Wikileaks in Facebook, kakor da bi tekmovala, kdo bo »sprostil« več informacij (na Google smo kar malce pozabili). Toda, ali gre za dve strani istega kovanca, ali pa morda za nekaj bistveno drugačnega? Komu je pravzaprav kršil zasebnost Wikileaks? Kakšna, če sploh, je razlika med osebnim in zasebnim?

ZASEBNOST NA SPLETU

Sredi januarja se je v Sloveniji zgodil manjši incident z objavo naslovov elektronske pošte. Državni nadzornik za varstvo osebnih podatkov je od Civilne iniciative za družino in pravice otrok zahteval, da s svojega spletnega portala odstrani naslove elektronske pošte pripadnikov Državnega zbora, ki jih je Civilna iniciativa (oziroma zavod 24kul.si) objavila v sklopu pošiljanja državljskih mnenj in pritožb glede novega zakona o družini. Poteza je bila povsem v skladu z zakonom, vendar je razkrila določeno nejasnost v pojmovanju zasebnosti na spletu – poslance in poslanke je namreč moč doseči prek mnogih kanalov, vključno z javno elektronsko pošto ter obrazcem, ki ga najdemo na strani DZ. Vsekakor torej ni šlo za prekinjanje komunikacijskih kanalov ali celo cenzuro, kakor je trdila ena od strani. Gre namreč informacije, ki so v končni instanci javno dostopne, torej informacije, ki, tako kaže, niso *zasebne*. So pa poštni naslovi nedvomno *osebni* podatki. Zasebno, to kar imamo za sebe, je nekaj česar ne delimo (oziroma nočemo deliti) z drugimi. Osebnost pa je to, kar nam pripada kot osebi, nas identificira. Osebnostni podatki ne morejo biti v nobenem primeru absolutno zasebni, saj nas vzpostavljajo ravno skozi relacijo, razliko, so naša *differentia specifica*. Brez osebnega podatka, deljenega z drugim, ne moremo dokazati da smo prav mi mi sami. Med tema elementoma obstaja večni konflikt.

Osebnostne informacije se načelno varujejo, vendar so vedno v obtoku. Najsi gre za zapis v telefonskem imeniku, vpis v šolo, zemljiško knjigo ali pač kaj tretjega, svoje osebne podatke zaupamo zaključnim skupinam, ki naj bi jih nadalje tudi hranile. Na tem mestu gre pripomniti, da večina heker-

skih vdorov ne temelji na kibernetičnih napadih, kakršne prikazuje Hollywood, pač pa preprosto na izkoriščanju človeške naivnosti in zaupanja. Tu se nam nenadoma pokaže nekašna nejasna meja zunanje zasebnosti. Gre za informacije, ki jih sicer nimamo samo za sebe, vendar jih tudi nočemo deliti onkraj nekih meja, ki jih (tako verjamemo) lahko nadzorujemo.

Kršitev zasebnosti, ki jo je zakrivil Facebook je večplastna. Bilo je prisotno tako neavtorizirano širjenje podatkov »pod mizo« kot tudi luknje v sistemu, ki so dovoljevale vpogled osebam izven navidezno začrtanih meja zasebnosti. Tako se je lahko na primer zgodilo, da si je morda kakšno fotografijo, za katero smo bili navidezno prepričani, da je prikrita vsem, razen izbranim prijateljem, ogledal tudi nepovabljeni gost. Je to kršitev zasebnosti?

Če bi šlo za fizični prostor, denimo stanovanje (zasebno lastnino, zasebni prostor, zasebno zabavo), bi bil odgovor veliko bolj nedvoumen. Nepovabljenost je jasno merilo kršitve te zunanjske zasebnosti. Vendar se tu pojavita dve zagonetki. Prva je tale: internet, virtualni prostor je po svoji namembnosti in biti vedno najprej javni prostor, agora. Tudi Facebook imamo pravzaprav »na posodo«; čeprav je skrajno sporno, da njegovi lastniki lahko razpolagajo z našimi podatki, pa je treba najprej priznati, da to vedno moramo že sprejeti, ko te informacije nekam postavimo. Facebookove strani niso v naši lasti. Znotraj tega javnega prostora (interneta) lahko sicer postavljamo diaspore, zidove, enklave, vendar so pregrade vsakokrat krhke. Tako kot v resničnem življenju bi lahko pričakovali, da nam kdo brez naše vednosti prisluškuje izza stene (še več, sodobni bivanjski prostori, bloki, so po sami naravi dovzetni za takšno brisanje meja), a

takšno razmišljanje lahko na koncu kvečjemu vodi v grumovsko preganjavico in iskanje mikrofonov v stenah.

Druga težava je v tem, da je v takšni situaciji zasebnost večinoma že v začetku razrahljana. Poprej omenjeno fotografijo smo po vsej verjetnosti posneli v javnem prostoru, v katerem so bili že vnaprej prisotni tujci, postavili smo jo na svetovni splet, delili smo jo s prijatelji. Ni ostrih črt, temveč prelivanje. Meja (zunanje) zasebnosti postane realna šele s tem, ko jo prečkamo, torej ko je že prekršena in nekaj postane javno. Vsaka zasebnost se mora tako vzpostaviti skozi svojo negacijo. Zasebnost, ki hkrati ne bi bila kršena, bi bila tako lahko zgolj absolutna.

KDO KOMU GLEDA POD KRILLO?

V najbolj radikalnem smislu lahko o absolutno zasebnem govorimo le v Heglovem smislu bit(i)-zase, ki potemtakem sestavlja zgolj polovico dialektičnega aparata – je necelovito in nedovršeno. Zasebnik, v stari grščini *idiot*, je v Atenski demokraciji navaden državljani, nevešč javnega udejstvovanja in presojanja, je Deleuzov konceptualni lik Kartezijanskega cogita, ki ne ve za nič drugega kakor zase. Tu stoji prepad med oikos in polis. Zasebnost se vsakokrat uveljavlja le skozi svojo negacijo, torej ravno kot tisto čemur nekaj manjka, kar je od nečesa razločeno – jaz od javnega prostora. Jasno je, zakaj anonimnost, celo imaginarna, hitro zniža nivo vljudnega, kulturnega, socialno sprejemljivega obnašanja: ljudje se denimo v relativni zasebnosti avtomobila pogosto začnemo obnašati kot da smo sami.

Ne moremo dati preprostega odgovora na vprašanje zasebnosti. Ljudje smo nagnjeni k iskanju jasnih, enoznačnih odgovorov, do katerih se poskušamo dokopati prek binarnih opozicij ali-ali, ki pa zunaj abstraktnih znanosti brez izjeme vodijo v antinomije. V enem ekstremu imamo popolno transparentnost in svobodo podatkov, v drugem pa radikalni nadzor, cenzuro in omejevanje. Nobena od teh redukcionističnih opcij nas ne more zadovoljiti, saj začenja iz principa, princip pa, kot vemo, venomer ostane zgolj princip.

Vrnimo se za trenutek nazaj. Naše običajno (in tudi pravno) razumevanje zasebnosti sega onkraj golega individuma, gre se za zasebnost v skupini, ko se podatki sicer delijo znotraj nekega kroga, zasebnost pa je prekršena ravno s prečkanjem tega kroga. Odgovornost za absolutno zasebnost lahko nosimo

le sami, in je pravzaprav ne more nihče prekršiti (razen v kakšnih znanstvenofantastičnih scenarijih z branjem misli). Srž problema lahko torej razširimo na zasebnost skupine kot take, njene institucije. Korpus diplomatskih depeš, ki jih je Wikileaks izpustil v divjino je sicer vseboval obilico (v veliki večini nedolžnih) osebnih podatkov, vendar vsekakor ni bil zaseben v individualnem smislu. Še pred *leakom* je do njega lahko z geslom dostopalo tri milijone posameznikov znotraj politične sfere ZDA. Če upoštevamo da gre pogosto za povzette večstranskih pogovorov, in so informacije o le-teh večkrat potovale v obe smeri, potem lahko brez zadržkov sklepamo da so vsebino poznali milijoni ljudi po vsem svetu. Pri takem številu ljudi bi informacijam le težka še pripisali oznako *private* (zasebno), že oznaka *secret* (skrivno) postane vprašljiva.

ZASEBNOST IN RAZISKOVALNO NOVINARSTVO

V svojem januarskem članku za London review of books (»Good manners in the age of Wikileaks«) je Slavoj Žižek zapisal, da je edina presenetljiva stvar pri razkritjih Wikileaks ta, da ne vsebujejo preseenečenj. Z Žižkom se tu ne bi strinjal – presenetljivo bi bilo prav če bi depeše resnično presenetile. Tako pa so zgolj potrdile ali utrdile to, »kar že vsi vemo«: Berlusconi je plejboj, bližnji vzhod je zaskrbljen nad iranskim jedrskim programom in tako dalje. Stvari, ki jih običajno preberemo v časopisih, ali pa so celo »vsem na oče«. Gre pravzaprav za osebne podatke svetovne politične ureditve. In v tem je trik: kršena je bila navidezna zasebnost svetovne diplomacije kot »pravne osebe«, organizma, popačitve Hobbesovega Leviatana. Ljudski vojerizem, kot kukanje pod krilo zasebnemu aparatu države. Politika, oziroma njena posrednica, diplomacija, predvsem ameriška diplomacija, si je domišljala, da lahko (kljub temu da je politična – torej odločno *javna*) deluje kot zasebnik. Če si dovolimo šalo: svetu dobesedno vladajo idioti, oziroma velikanski Idiot. In od tod izvira velik del ogorčenja, občutka sramu, ki se je pojavil po razkritju. Šok nekoga, ki se nenadoma zave da je pri svojem idiotskem početju pravzaprav opazovan.

Vendar! Če prav premislimo od kod na primer časopisi dobivajo svoje informacije, je jasno, da prav iz virov kot je Wikileaks oziroma od njihovih in njim sorodnih virov. Novinarji bi se prej ali slej s svojimi lastnimi (zasebnimi!) *whistle-blowerji*,

hekerji, informanti, insajderji in podobno dokopali do istih informacij in špekulacij (kajti veliko večino depeš pravzaprav sestavljajo špekulacije). Afera z depešami je bila pravzaprav zgolj nekakšen kratek stik (*short-circuit*) informacijsko-medijske mreže. Wikileaks je med drugim tako tudi simptom krize raziskovalnega novinarstva.

Scenarist, avtor in novinar David Simon je imel leta 2009 v Ameriškem senatu nagovor, pesimistično analizo prihodnosti novinarstva. Med drugim je izrazil mnenje, da kljub plemenitim namenom tako imenovanega »blogerskega novinarstva«, ne moremo računati na to, da bo to zasedlo isto mesto kot tradicionalno novinarstvo. Skovanka državljan-novinar se Simonu zdi približno tako žaljiva, kot če bi vsakega soseda z škropilko imenovali za gasilca. Novinarstvo je profesija, poklic, za katerega se je potrebno izuriti in v njem delati. Da informacije lahko zakrožijo po *blogosferi*, socialnih omrežjih in spletnih forumih (ter nazadnje po ulicah, gostilnah in dnevnih sobah), jih mora najprej nekdo izbrskati in predočiti.

Wikileaks se v tej prizmi lahko kaže kot ultimativni poraz novinarstva, moment v katerem so bile novinarske hiše ponižane na mesto, s katerega so, namesto da bi sporočale, poročale o sporočanju, ki ga je zanje opravil nekdo drug. Bile so reducirane na gol medij, posredovalec. Vendar je takšno razumevanje nekoliko zavajajoče. Prav že omejenost istovetnosti virov je povzročila da »smo že vse vedeli«. V primeru wikileaksovega škandala je šlo za golo količino podatkov, sam obseg akcije (kar je vse skupaj povzdignilo v domala neokusen spektakel) in ne toliko za vsebino. Osebo bolj kot

v čem drugem vidim večjo sporočilnost dogodka v tem, da so novinarji pozabili opravljati svoje delo: kršenje zasebnosti institucij. Svetovna vojna proti terorju je izjemno okrepila zasebnost in s tem moč raznoraznih inštitucij (od Blackwaterja dalje) prav na račun zasebnosti posameznika. Sovražno skupino zlahka opaziš, vsak individuum pa je lahko infiltrator, agent, skriti sovrag. *Are you now or have you ever been ... ?*

Svetovna gospodarska kriza je obrat nihala v nasprotno smer, zdaj so se pod drobnogledom znova znašle prav institucije, bolj natančno: posamezniki so izgubili zaupanje vanje tako, da so zgubili zaupanje v njihove predstavnike, kajti institucija je vsakokrat sestavljena iz ljudi. Namesto zunanjega sovražnika, ki grozi, da se bo infiltriral in razbil našo *skupnost*, se je razkol preselil nazaj v družbo samo. Ker nimamo več udobja navidezne trdnosti, grožnja ni več v tujem, ki se maskira v oikos, pač pa v oikosu, ki se maskira v polis. Seveda ni dovolj, da je cel svet izvedel za zasebno seksualno življenje Tigerja Woodsa, ki neposredno ne predstavlja nobene institucije (so se mu pa odrekla sponzorska podjetja, katerih reklamna figura je bil). Danes nas zelo natančno (bolj kot poprej) zanima, kdo je spolno občeval s kom ali s čim, na katerih drogah je kdo, koliko denarja je kdo pokradel. Iščemo osebno krivdo v sistemu, partikularno v splošnem, zasebno v javnem.

Banalen primer: v primeru Wikileaks je sama organizacija ostala takorekoč anonimna, nedolžna, prazna struktura. Namesto tega so se tako lovorike kot obtožbe zvrnile na Juliana Assangea, ki je postal javni obraz institucije. Glavno vprašanje

je postalo kdo in kaj je Julian Assange in kaj je storil slabega. Podobne diskreditacije, ko se raje kot o samem stanju govori o osebnih grehah, so v politiki dandanes sicer standard. Na drugi strani so ameriški kritiki govorili predvsem o grožnji, ki jo objava predstavlja za (brezimne!) posameznike, denimo vojake, ki se borijo za politični aparat ZDA, in ne grožnji samemu aparatu. Roko na srce, takšne grožnje nikoli ni bilo, vendar ta odziv kaže na fundamentalno razliko v dojemu stanja: enotnost z zunanjim sovražnikom proti notranji razklanosti.

ČRNA VIHRA, BELA SMRT

Kolikor že geslo radikalne informacijske struje (torej »informacija hoče biti svobodna«) do neke mere izkazuje naivno stališče, ki ga ni moč realno zagovarjati, je izjava ontološko pravzaprav pravilna. Informacija je vseskozi obstaja v nekem jeziku, jezik pa je na prvem mestu vedno sredstvo komunikacije, takisto informacije obstajajo na, v in skozi medije, ti pa so vedno sredstvo posredovanja med dvema ali več osebami, kraji in časi. Sam način, kako informacija obstaja jo sili v gibanje, v vmesni prostor.

Avtorske pravice, kopiranje in sorodna problematika, ki jo je odprl internet, bi sicer zahtevala dodatno, poglobljeno analizo, vendar jo lahko obravnavamo skozi podobno lečo. Če postavim (osebne) podatke na Facebook, sem jih sicer »izpustil v divjino«, vendar (naivno) pričakujem da bo dostop do njih v nekaterih primerih še vedno omejen, da so torej dostopni le krogu ljudi, ki ga določim sam – so zasebni, a jasno ne v absolutnem smislu. Če glasbenik izda ploščo, seveda ne pričakujemo, da jo bo imel le zase. Sam akt ustvarjanja je iz-ražanje, dajanje ven iz-sebe, in ni le za-sebe. Toda glasbenik lahko prav tako (naivno) pričakuje, da bo njegova osebna stvaritev dostopna le nekemu krogu ljudi – tistim, ki so za ploščo plačali. To seveda v nobenem primeru ne more biti res. Sam vsak dan iz sosednjega stanovanja poslušam popularne skladbe, ki si jih sicer ne lastim.

Zasebna lastnina (na primer knjiga ali CD-plošček) je fizično in neodtujljivo ena. Če mi jo nekdo vzame, je nimam več. Njeno vsebino, informacijo, ki jo nosi, pa je hipotetično moč poustvarjati v nedogled. Ta članek lahko v papirnati obliki fotokopiramo, skeniramo, fotografiramo, prepisemo, v elektronski pa neskončno kopiramo in predstavljamo. Tako so meje zasebne, fizične, lastnine zelo jasno začrtane, zasebnost informacije pa je potrebno vedno zno-

va vzpostavljati, sa je v naravi informacije da se prenaša in podvaja. Če zažvižgam melodijo in jo nekdo sliši, jo bo lahko zažvižgal tudi sam, jaz pa pri tem neposredno ničesar ne izgubim.

Posredno pa se nekdo lahko z informacijo, ki jo je prejel o meni, ali od mene seveda lahko okoristi (ali obratno, ta informacija komu škodi), in v tem je srž debate o intelektualni lastnini, pa tudi krogu zasebnosti. Toda, kot rečeno poprej, absolutni nadzor lahko vodi le v praznino absolutnega zasebja. Etično se seveda zdi edino prav, da je izumitelj, ustvarjalec, izvir, tisti, ki je za svoje delo čaščen in poplačan, vendar tu zadanemo ob še eno nejasno polje, namreč »originalnost«. Neštetim priznanim stvaritvam preteklosti od Shakespearovih dram do našega Matička, bi dandanes zlahka pripisali status plagiata, ali kopije ne glede na njihovo genialnost. Koliko izumom lahko izvor poiščemo pri dveh ali več znanstvenikih (telefon lahko pripišemo vsaj šestim), in kje bi bili ti izumi, če ne bi gradili na oplajanju starejših informacij? Vsekakor se zdi nemogoče, da bi zadevo ujeli v jasne meje razuma, nasprotno moramo vseskozi barantati in loviti ravnotežje z nogami v megli. Tako kot pri klasičnem logičnem paradoksu *sorites* vemo, kdaj je nekaj kup in kdaj ni, ne moremo pa jasno pokazati, kdaj se eno spremeni v drugo.

Čeprav bi se nam morda zdelo, da se je že izčrpala, je informacijska revolucija očitno še vedno v polnem zagonu. Vsaka zakonodaja, ki se je in se bo oblikovala na tem področju, bo morala biti v koraku s časom in predvsem dopustiti to vmesno, sivo območje prehoda med javnim in zasebnim, osebnim in splošnim, izvirnim in kopiranim. Zakon je namreč univerzalen in ne more predvideti partikularnosti znotraj negotovega. Za partikularno bomo vedno morali v prvi vrsti poskrbeti sami.

***

Opomba za bralca: članek je bil izvorno napisan v obdobju, ko je še vedno trajala revolucija v Tuniziji. Drugih, kot je bila kasneje tista v Egiptu in revolucija Libiji, ki v trenutku pisanja ta opombe še traja, pa še ni bilo moč slutiti, zato teh dogodkov na tem mestu žal tudi ne vključujem v razmislek o vlogi novinarstva, medijev in socialnih omrežij. Pri teh dogodkih smo bili namreč bolj kot kdajkoli priča poročanju »iz prve roke«, ko so ljudje lahko v živo sami opisovali, fotografirali in snemali kaj se dogaja okrog njih. •

Dostop do informacij v svobodni demokratični družbi

Jernej Letnar Čerňič

Svobodna demokratična družba bi morala idealno temeljiti na prostem dostopu do informacij javnega značaja. Če javnost nima dostopa do ključnih informacij o delovanju državne oblasti, potem težko govorimo o svobodni demokratični družbi, ki temelji na načelih pravne države, varovanja človekovih pravic, delitve oblasti in na objektivnih medijih. Dostop do informacij pogojuje tudi posameznikov položaj in razvoj v vsakokratni družbi. Če dostopa do informacij ni, posameznik nima na voljo možnosti, ki bi jih imel, če bi bil dostop do informacij omogočen. V zadnjih letih je širok dostop do spletnega medmrežja omogočil dostop do informacij tudi tistim prebivalcem razvijajočega se sveta, ki ga prej niso imeli. V prispevku obravnavam dva fenomena o dostopu do informacij, ki sta v zadnjih mesecih razburkala tako slovenski kot tudi globalni javni prostor; to sta spletna stran Wikileaks in dostop do arhivskega materiala ter dosjejev trenutnih oziroma bivših nedemokratičnih režimov. Če-tudi gre za dve različni stvari, pa obe odpirata določena vprašanja in opozarjata na vrsto težav pri dostopu javnosti do podatkov, ki so vitalnega pomena za javno korist. Svoboda tiska in izražanja sta ključnega pomena za delovanje demokratičnega ustavnega reda, ker omogočata nenehno intelektualno izmenjavo in soočenje stališč, ki tvorijo srčiko takšnega reda. Dostop do informacij pa pogojuje učinkovito uresničevanje svobode izražanja in tiska.

WIKILEAKS IN DOSTOP DO INFORMACIJ

Dostop javnega prostora do informacij, ki so potrebne za delovanje državnega aparata, je ključno povezan z delovanjem demokratične države. Ne-profitna nevladna organizacija Wikileaks preko svoje spletne strani razkriva tovrstne informacije, s tem pa želi narediti korak k bolj transparentnemu in učinkovitemu delovanju demokratične družbe. Cilj Wikileaksa je podajati javnosti pomembne novice in podatke. Wikileaks nekako hodi z roko v roki z globalizacijo. V zadnjih desetletjih postajajo državne meje zaradi globalizacije vse manj pomembne, izgubljajo se tudi okvirji, ki so razvitim državam zagotavljali prednosti pred drugimi udeleženci v mednarodni družbi. Globalizacija je zato proces, ki na gospodarskem, izobraževalnem, kulturnem in drugih področjih odpravlja državne meje, omogoča bolj ali manj prosto izmenjavo dobrin in storitev ter predvsem lažjo povezavo med različnimi deli svetovnega gospodarstva. Razvita gospodarstva in podjetja so v preteklih desetletjih pridobila zelo veliko moč in učinkovito izkoriščala prednosti, ki jih je prinesla globalizacija. Pri tem so v okoljih, kjer so delovala, premalo pozornosti posvetila varstvu temeljnih človekovih pravic. Če so koristi globalizacije do sedaj uživale predvsem visoko razvite družbe, pa se v zadnjih letih kolo

sreče obrača v prid držav, v katerih ljudje ne živijo z več kot enim evrom na dan. Globalizacija je ljudem v nerazvitem svetu uresničila še do nedavnega ne-uresničljive stanje o dostopu do novih tehnologij, s tem pa do javnih informacij, na podlagi katerih se lahko začnejo osamosvajati in preverjajo delovanje vsakokratnih oblasti. Dostop do informacij je osnovni temelj demokratične družbe in eden izmed osnovnih pogojev za uresničevanje ostalih pravic, ki morajo biti spoštovane v vsaki družbi. Gre za vse informacije in ideje, ki lahko vznemirijo tako celotno prebivalstvo kot le en del družbe. Javnost mora imeti dostop do vseh informacij javnega značaja, tudi do tistih, ki so povezane s slehernim kandidatom na volitvah. Informacije bi bilo potrebno sporočati na objektivni način, brez nepotrebne ideološkega ali političnega opredeljevanja. Vsi udeleženci v javnem prostoru imajo pravico, da svobodno razpravljajo o temah politične narave. Spletna stran Wikileaks je konec lanskega novembra začela v odlomkih objavljati dvesto petdeset tisoč diplomatskih depeš zunanjega ministrstva ZDA in njenih veleposlaništev. Wikileaks je v sodelovanju s šestimi večjimi ameriškimi in evropski časniki – The Guardian, El País, Le Monde, The New York Times, Der Spiegel, The Washington Post – pregledal in izbral najpomembnejše diplo-

matske depeše, ki so jih omenjeni časniki oziroma revije tudi objavili. Vendar pa globalna javnost ni imela dostopa do večine diplomatskih depeš, saj jih je spletna stran Wikileaks do sedaj objavila le nekaj tisoč. Zakaj je le nekaj tisoč depeš neposredno dostopnih svetovni javnosti, se sprašujete? Pri tem trčimo na prvo, sicer nizko oviro, ki nam preprečuje, da bi organizacija Wikileaks lahko razlagali kot organizacijo, ki si prizadeva za čim večjo preglednost delovanja najvišjih vrhov oblasti, tako demokratičnih kot nedemokratičnih držav in mednarodnih odnosov med državami nasploh. Sama ideja Wikileaksa je privlačna, saj temelji na stari idealistični ideji boja dobrega proti zlu, k čemur pripomore tudi vsakodnevno prikazovanje bledega ustanovitelja Assangea kot nekakšnega Davida, ki se bojuje proti nepremagljivemu Goljatu. Vendar zgodovinske izkušnje pričajo, da je tako pomembne zadeve, kot sta mednarodna politika in globalno ravnotežje, le redko mogoče pojasniti s tako enostavnim odgovorom, kot ga ponuja Wikileaks?. Težko je namreč verjeti, da Wikileaks ne deluje po bolj ali manj enakih načelih kot vlade v državah, katerih podatke razkriva. Verodostojnost Wikileaksa zato ni tolikšna, kot bi lahko bila, če bi bilo njegovo delovanje bolj pregledno in če bi globalni javnosti razkrili vse podatke in diplomatske depeše, s katerimi domnevno razpolaga. Če od drugih zahteva preglednost in delovanje v javno korist, naj tudi organizacija sama sledi tem načelom. Seveda se pojavljajo še drugi upravičeni očitki, npr., da Wikileaks onemogoča delovanje diplomacije in ogroža že tako krhko ravnotežje v mednarodnih odnosih, o čemer so razpravljali na januarski okrogli mizi Inštituta dr. Jožeta Pučnika z naslovom »Wikileaks: svoboda govora ali grožnja svobodi?«. Priznati je potrebno, da globalni družbeni prostor potrebuje organizacijo kot je Wikileaks, vendar pa mora ta tudi slediti vsem načelom, ki jih pridiga. Navsezadnje je razkritje ameriških diplomatskih depeš pripomoglo k padcu totalitarnih diktatorskih režimov v Tuniziji in Egiptu. Zaradi objave podatkov so vlade v »demokratičnem svetu«, kamor se rada prišteva tudi naša država, izgubile javnomnenjsko podporo in so se morale zagovarjati in odgovarjati na neprijetna vprašanja opozicije. Delovanje nekaterih vlad je postalo bolj razumljivo, vendar depeše niso razkrile nobene informacije, ki je ne bi mogli predhodno predvidevati. Vendar lahko soglašamo s tem, da informacije prinašajo družbeno moč. Organizacija, ki poseduje informa-

cije ima tolikšno moč, kot je teža njenih informacij. Wikileaks zato nosi veliko odgovornost zaradi podatkov, s katerimi razpolaga. Vendar pa Wikileaks sama izbira v katerem trenutku bo objavila podatke, zaradi česar mora biti toliko bolj pregledna, saj drugače lahko tudi sam kaj hitro znajde v polju arbitrarnosti. Njen ustanovitelj vseskozi grozi, da bo objavil še več neprijetnih depeš in drugih podatkov, če bo dokončno izročen Švedski. Vprašanje pa je, zakaj Assange tega ne stori. Javnost bi želela pregledati in razpolagati s takšno dokumentacijo že zdaj. Odgovor na to bi lahko bil, da z razkritjem celotnih depeš čaka, ker ga skrbi za osebno varnost, druga možnost pa je, da so v ozadju bolj pomembni interesi kakšne interesne skupine.

Narava delovanja organizacije Wikileaks ne ponuja enoznačnih odgovorov. Težko je zapisati, da njeno delovanje ali omogoča ali onemogoča bolj učinkovito in pregledno delovanje demokratičnih družb. Poskus objektivnega ocenjevanja delovanja organizacije Wikileaks se mora zato ustaviti nekje na sredi. Wikileaks je v določeni meri pripomogla k bolj transparentnemu delovanju in iskanju odgovornosti za različna hudodelstva, vendar bi morala tudi sama upoštevati enako kritično obravnavanje za večjo legitimnost njenega delovanja. Enako pomembno kot je delovanje Wikileaksa, pa je vprašanje svobodnega dostopa do arhivskega gradiva bivših nedemokratičnih sistemov.

SVOBODA DOSTOPA DO DOSJEJEV NEDEMOKRATIČNIH REŽIMOV

Tako v nekdanjih kot v trenutnih totalitarnih režimih sodi (oz. je sodil) dostop do informacij med esencialna vprašanja, povezana z delovanjem in preživetjem vsake družbe. Totalitarni režimi morajo imeti monopol nad pretokom podatkov in informacij, saj drugače ne delujejo optimalno. Zato o »družbeno neprimernih« posameznikih vodijo dosjeje, kjer so zbrane vse informacije o njih, režim pa najbolj neprimerne izmed njih tudi izloči. Če demokratična družba popolnoma ne prelomi s predhodnim nedemokratičnim režimom, pa ima lahko kasneje težave z dosjeji in arhivskim gradivom, ki so nastali v času nedemokratičnega režima. Pred kakšnim mesecem mi je v knjižnici pod roke naključno prišla knjiga oxfordskega profesorja politične zgodovine in predvsem velikega poznavalca Srednje Evrope, Timothyja Gartona Asha, z naslovom *Dosje (The File)*. Ash je konec sedemdesetih in na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja nekaj

let živel v Vzhodnem Berlinu v takratni Nemški demokratični republiki (NDR), kjer je sprva nameraval napisati doktorat o nemškem odporu zoper nacistični totalitarizem, potem pa je zavoljo okoliščin začel raziskovati delovanje totalitarne policijske vzhodnonemške države.

Ashevo delo *Dosje* je osebna zgodba, ki jo avtor umešča v širši srednjeevropski kontekst. Zgodba

se prične, ko pripovedovalec nekaj let po demokratizaciji Vzhodne Nemčije v čitalnici urada za ohranjanje arhivov NDR začne preučevati svoj 325 strani dolg dosje z imenom Romeo, ki ga je o njem vodilo vzhodnonemško Ministrstvo za državo varnost (Ministerium für Staatssicherheit oz. krajše Stasi). Ash nato s pomočjo dosjeja in svojega osebnega dnevnika iz tistega časa počasi rekonstruira ne le svoj vsakdanjik, temveč tudi takratno vzhodnonemško realnost, in skuša prikazati objektivno sliko delovanja totalitarnega državnega aparata. Ash se v svojem doživljanju režima kmalu zave, da vzhodnonemški režim ni nič manj totalitaran od tistega nacističnega, o katerem je nameraval prvotno pisati doktorat. Ministrstvo za državno varnost je

skozi zaposlovalo okrog 90.000 sodelavcev za polni delovni čas. Neformalnih sodelavcev pa je bilo vsaj pol milijona. Ash ugotavlja, da so to bili običajni ljudje, ki so vohunili za svojimi sosedi, družinskimi člani, prijatelji, profesorji oziroma za komerkoli, ki ga je Stasi označil kot »morebitno nevarnost za državno varnost«. Šlo je za obsežen državni aparat, ki je praktično nadzoroval vse plasti osebnega in družbenega življenja prebivalcev Vzhodne Nemčije. Avtor moralno ne obsoja ljudi, ki so vohunili za njim. Ne želi se postaviti v vlogo sodnika.

Vohune poskuša prikazati kot običajne ljudi, ki so nadzorovanje, opazovanje in vohunjenje jemali kot nekaj najbolj običajnega. Hkrati pa ne želi odpustiti hudodelstev in grozot, ki so jih ljudje in državni aparat z neprestanim nadzorovanjem tudi omogočali. Totalitarističnih hudodelstev ni mogoče opravičiti zgolj s sklicevanjem na težke osebne okoliščine takratnih sodelavcev režima, ki so zaradi takšnih ali drugačnih razlogov pristali v Stasiju. Ne. Ash odločno zavzema stališče, da je totalitarna hudodelstva potrebno obsoditi in o njih ozaveščati javnost, da ne pristanejo na smetišču zgodovine.

Raziskovanje osebnega dosjeja je za Asha tudi nekakšna refleksija njegove mladosti in mladostnih izkušenj in prijateljev ter tudi oseb, ki ji jih sicer ni poznal, vendar so one poznale njega. S pregovorno natančnostjo razpoznava tajne osebe, ki so ga nadzorovale, ljudi z imeni in priimki. Vendar ne ostane samo pri tem. Večino svojih nadzornikov obišče na njihovih domovih, kjer ga ti gospodje in gospe neradi sprejmejo in pristanejo na soočenje. Vsi po vrsti pa svojih dejanj ne obsojajo in jih ne poskušajo opravičevati. Da so vohunili za drugimi zaradi boljšega položaja v službi, da so svojim otrokom lahko omogočili izobraževanje, zaradi potovanja v tujino in zaradi drugih ugodnosti, ki so jih imeli kot sodelavci režima. Ash tako opazi, da večina ni vohunila zaradi globokega prepričanja, da je potrebno obvarovati komunistični režim, ampak zaradi banalnih osebnih privilegijev.

Kako pa lahko Ashevo izkušnjo umestimo v slovensko družbeno realnost? Za slovensko družbo obstaja Asheva izkušnja popolnoma nereflektivna. Več kot dvajset let po razpadu totalitarnega režima bivše nedemokratične države ostaja dostop do celotnega arhivskega gradiva omejen. Nobe ne zgodovinske izkušnje nismo potegnili iz tega obdobja. Državni organi ne želijo ponoviti, kar je že večkrat zapisalo slovensko Ustavno sodišče, in sicer, da slovenska demokratična družba ni naslednica bivšega totalitarnega režima, ki je vladal do leta 1990 in da slovenska pravna država temelji na spoštovanju človekovih pravic, ter da je zato potrebno brez razprav odpreti vse arhive, ki so nastali v nedemokratičnem režimu. Brez izjeme. Ker do takšnega spoznanja različne interesne skupine nočejo priti, slovenski Dosje še vedno ostaja odprt in bo ostal odprt toliko časa, dokler bodo javni in zasebni arhivi nekaterih posameznikov ostali zaprti. Slovenska danost zato ne bi mogla biti bolj različna od (vzhodno-) nemške in se utaplja v pomanjkanju katarze.

Totalitarni režimi ohranjajo svojo moč z ustrahovanjem običajnih prebivalcev in njihovim vohunjenjem enega za drugim. Državni aparat mora nadzirati vse, kar se v državi dogaja. Prav nič mu ne sme uiti. Niti s kom ste tisti dan obedovali ali s kom ste šli zvečer na zmenek. Katero knjigo ali časnik prebirate in kakšno glasbo poslušate oziroma igrate. Še več, totalitarni državni aparat zanimajo še natančnejše podrobnosti iz vašega vsakdanjega življenja. Ta aparat je obseden z vašo notranjostjo. Zato raziskuje in nadzira tudi kateremu svetovnonazorskemu prepričanju sledite. Zato vam sledi celo za štiri zidove, kjer rekrutira katerega od vaših sosedov ali celo najbližje, da mu skrbno poročajo o vaših najbolj osebnih stališčih in prepričanjih. Na takšnih vzorcih temeljijo oziroma so temeljili tako v zadnjem mesecu razpadajoči severnoafriški diktatorski režimi, kot tudi bivši totalitarni režimi v Srednji Evropi.

PRIHODNOST DOSTOPA DO INFORMACIJ

Temelj demokratičnega diskurza je javna in odprta izmenjava mnenj o zadevah splošnega pomena. Razprava pa je mogoča le z enakovrednim dostopom do vseh podatkov. Delovanje spletne organizacije Wikileaks je zato potrebno pozdraviti, saj je vsaj na neki teoretični ravni omogočila vpogled v delovanje državnih oblasti določenih držav. Wikileaks seveda ni brez pomanjkljivosti in kot vsaka

druga organizacija izkorišča svojo moč večinoma v svojo korist. Enako drži za soočenje tranzicijskih demokratičnih družb z fizičnimi ostanki svoje polpretekle zgodovine. Z arhivskim gradivom, ki so ga totalitarni režimi ustvarili z nadziranjem in prisluškovanjem svojim državljanom. Tako Wikileaks kot tudi soočenje z arhivskim gradivom nedemokratičnih režimov teži k temeljnim načelom delovanja vsake svobodne demokratične družbe. Ta so: preglednost, odgovornost, vladavina prava in spoštovanja temeljnih človekovih pravic. Le prost dostop javnosti do informacij, potrebnih za delovanje svobodne demokratične družbe, omogoča soočanje nasprotujočih si mnenj in tehtanje različnih razlogov za vprašanja, ki zadevajo vsakogar. Če je dostop omejen, svobodna demokratična družba ne more pregledno in sproščeno delovati. Primarna naloga prostega dostopa do informacije je zato ustvarjanje možnosti, da se soočijo nasprotujoči si in različno motivirani pogledi, kar prispeva k bolj učinkovitemu in zanesljivemu obveščanju in odločanju javnosti in nosilcev javne oblasti. Vpogled v javno arhivsko dokumentacijo ter v delovanje državnih oblasti omogoča ljudem, da prispevajo k odločitvam, ki jih zadevajo, hkrati pa tudi odprtost in preglednost delovanja, kar zmanjšuje možnost zlorab. Razprava pa je lahko svobodna šele takrat, ko je javnosti dana možnost, da izraža svoje mnenje in je v osnovi varovana, ne glede na to, ali je izjava groba ali nevtralna, koristna ali škodljiva, pravilna ali napačna. Res pa je tudi, da ima prosto dostopanje do javnih informacij in pravica do svobode izražanja tudi drugo, manj prijetno stran, saj je dostop do javnih podatkov še v današnjem času zlorabljen kot ideološko orodje, ne samo sredinsko naravnanih pogledov, temveč skrajno desnih ali levih usmeritev. Prišel je čas, ko moramo priprta vrata nedemokratičnih sistemov enkrat za vselej zapreti in dopustiti nemirnemu duhu globalnega in slovenskega prostora, da končno odide iz primeža nesrečne preteklosti in se prepusti energiji in volji novih generacij, ki ga bodo ponovno oblikovale. Realno gledano, udobno nadaljevanje vzorcev nedemokratičnih družb ne pelje nikamor. Samo samozavestno prevzemanje odgovornosti lahko pripelje vsakokratno družbo do njenega cilja – do polno uresničene svobodne demokratične družbe. •

O divjih vozlih cen in informacij

Gregor Kardinar

Informatika uvaja osnovno razločitev podatka od informacije, kar odpira nadvse plodno možnost, kako umestiti in premisliti vlogo informacij v širšem oziru. Tako je podatek nevtrarno dejstvo sveta, opis stanja, ki v množici vseh stanj še ne nosi pomena, niti pomembnosti in še manj vrednosti. Informacija pa je podatek, ki prične za nekoga nekaj pomeniti v trenutku, ko vstopi v horizont interpretacije, kjer med različnimi konteksti poteka boj med mnogoterimi pomeni. V nasprotju s podatkom, informacija odpira celo neke vrste etično razsežnost, in sicer kot odgovornost za pomen, ki se s podatkom in okrog njega ustvari. Običaj, da je pismonošo, ki prinese slabe novice, ali pa sla iz nasprotnega vojaškega tabora prepovedano ubiti, ima svoj izvor v spontanem razumevanju in civilizacijski prisvojitvi ločnice med podatkom, ki je nevtralen toliko, kolikor je brezbarvna nikogaršnja zemlja od koder prihaja, in informacijo, ki je nabita s pomeni, interesi, vrednotami in vrednostmi. Spomnimo se, kako so nekateri še nedavno nazaj dvigovali transparente v znak podpore Julianu Assangeu, na katerih je pisalo: »Don't kill the messenger!« (Ne ubijte pismonoše!) Seveda, zakaj pa bi ga, ko pa je v eter vrigel le podatke; odgovornost za interpretacije in s tem preoblikovanje le-teh v informacije pa prepustil poklicnim medijem, ki so bili navsezadnje najbolj zaslužni za svetovno diseminacijo teh informacij.

Odgovornost je pač na strani interpretov. Prav razkritje tajnih depeš kaže na moč, ki jo vsebuje nevtralnost podatka, in na veljavnost trditve, da je podatek vedno le podatek in nikakor ni vselej že neka informacija. Če bi podatek vselej že bil informacija, če bi že vnaprej imel svojega naslovnika in svoj kontekst, potem ne bi mogel izzvati trenutka presenečenja in skrbi, ki izvira iz negotovosti, kaj vse in za koga vse lahko nekaj pomeni. To pa je seveda skregano z izkustvom. Tako je veliko bolj primerno govoriti o tajnih podatkih kot pa o tajnih informacijah, saj informacija v trenutku svoje stvaritve že izgubi del subverzivnega naboja, ki ga ima podatek v svoji nevtralni odprtosti za vse nadaljnje nepričakovane pomene in posledice, ki jih lahko ustvari. Podatek nosi v sebi nekaj resnično emancipatoričnega (k tej točki se bomo še povrnili).

CENOVNI VIDIKI

Ena izmed ključnih značilnosti tako podatka kot informacije je v tem, da ju ni mogoče izčrpati ali obrabiti, kot lahko fizične izdelke. Ko podatek ali informacija preideta od enega k drugemu uporabniku, se njuna uporabnost ne spremeni, kar pomeni, da se z uporabo prvega uporabnika ne zmanjšajo koristi, ki jih imajo pri uporabi še vsi naslednji uporabniki. Iz izkustva vemo, da se cesta z uporabo obrablja, sadje po uporabi postane zdrizasta vsebina v želodcu, ki je za drugo ose-

bo neuporabna, tipkovnica se uniči itn. Nadalje lahko ugotovimo, da se podatek in informacija pod predpostavko brezhibnega medija podvajata povsem brez preostankov, napak ali popačenj. V trenutku, ko se pojavita, postaneta nesmrtna, še celo zavesten poskus po izbrisu jima ne seže do živga, in to danes še toliko bolj, ko lahko s sodobno tehnologijo iz povsem uničenih medijev ponovno rekonstruiramo vsebine, ki so bile na njih zapisane v neki daljni preteklosti. Če bi si dovolili določeno hiperbolo, bi lahko zapisali, da v kolikor je duša določen tip zapisa, je potem res samo še vprašanje časa, kdaj bo postala nesmrtna.

Vendar pa, ko stopimo nekaj korakov naprej, hitro naletimo na določeno protislovje, če vzamemo v zakup pravkar opisane lastnosti podatkov in informacij ter te lastnosti primerjamo z njihovo možno ceno. Čeprav bi intuitivno sledilo, da so podatki in informacije kot dobrine brez možnosti izčrpanja zastonj, velja v dejanskem svetu ravno nasprotno, kajti nič ni dražje od točnega podatka, ki prispe na pravo mesto, ali izčrpane informacije, ki olajša težko odločitev. Nekateri podatki in informacije, denimo tisti, ki se nanašajo na državno varnost ali pa na mesto, kjer se nahaja ugrabljeni otrok, preprosto presega vsako vrednost, ki bi jo bilo mogoče izmeriti v denarju in jim tako postaviti ceno. Ko smo soočeni s takšnimi podatki in informacijami, smo z denarjem pripravljeni razmetavati, kolikor je pač

potrebno, saj njegova funkcija merilca vrednosti tukaj preprosto zastane, proračunski izdatki pa podivjajo.

Tako smo prešli najprej od ene skrajne točke, ki sugerira, da naj bodo podatki in informacije zastonj in svobodno v uporabi, do druge skrajne točke, ki kaže možnost, da so kdaj celo neprecenljivi in zato v uporabi omejeni le na tiste posameznike, ki jih lahko najbolje uporabijo (in so zato pripravljene bankrotirati). A vendar je to notranje protislovje mogoče postaviti v ustrežnejšo perspektivo, če v razpravo vpeljemo časovno dimenzijo.

ČASOVNOST, KI SE RAZPRŠI V PROSTORU

Takoj, ko postavimo podatke in informacije v dimenzijo časa, se zgornje protislovje odpravi. Zastarele informacije ali podatki, ki prispejo prepozno, preprosto niso vredni počenega groša – in nasprotno. A vendar je v svetu informatike na delu posebne vrste časovnost, ki je lahko povsem prostorsko pogojena. Velikokrat se primeri, da se starost podatkov in informacij meri s številom posameznikov, ki jih posedujejo. V primeru, da starost podatkov in informacij merimo z njihovo porazdelitvijo znotraj informacijskega prostora, to preprosto pomeni, da bolj kot so koncentrirani okrog majhnega števila posameznikov, bolj so novi. Zaradi tega so podatki ali informacije, za katere ve le ena oseba in to denimo že nekaj desetletij, gledano iz stališča družbe, povsem novi, ker so bili priobčeni komaj danes. Iz tega vidika je potemtakem časovnost podatkov in informacij potopljena v prostoru ter pogojena s prostorsko razpršenostjo. Ta posebna dinamika prostorske časovnosti je zlasti prisotna na področju trgovanja z informacijami. Zgleden primer je denimo patent, ki je pravni institut zaščite tehničnega izuma, s katerim si izumitelj zagotovi svobodno razpolaganje z lastnim izumom in njegovo zaščito pred tretjo osebo, ki bi se ga lahko polastila. Patent je informacija, ki lastniku dovoljuje gospodarsko uporabo postopkov ali izdelavo določenih produktov, dejansko pa je patent neke vrste zakonsko ustvarjen monopol, za katerega ekonomska teorija pravi, da ne predstavlja ravno optimalnega načina zagotavljanja družbene blaginje. Razlog za to je preprost: monopolist na trgu nikoli ne zagotovi količine blaga, ki jo potrošniki želijo, temveč količini blaga postavi neko ceno, pri kateri bo njegov dobiček maksimalen. Tista količina proizvodnje, kjer je monopolistov dobiček maksimalen, pa naposled ne sovpadе s ko-

ličino, ki bi jo želela uživati povpraševalna stran trga. Zaradi tega ekonomska teorija monopola ne smatra kot učinkovito tržno strukturo. Če pa gledamo na to le iz vidika blaginje lastnika patenta, torej monopolista, potem velja, da manj kot je upravičenih uporabnikov istega patenta, manjša je stopnja konkurence na trgu izdelka, ki ga uvaja patent, zaradi česar so dobički zanj pač večji. In če sedaj to navežemo na prostorsko časovno dimenzijo informacij, lahko sklenemo: dlje časa, kot je manj upravičenih uporabnikov patenta, dlje je ta patent dojet kot nova informacija, saj je možnost njegove uporabe na trgu še neizčrpana, s tem pa je cena patenta vsaj večja od nič.

VOZEL CENE IN INFORMACIJE

Vendar pa je, kot vsaka partnerska zveza, tudi tista med ceno in informacijo v določenih ozirih problematična, polna zapletov in dram. Nikakor se ne moreta dogovoriti, katera bo v »skupnem gospodinjstvu« odigrala posamezno vlogo, pri čemer neprestano posegata v opravila druge. Visoka ali nizka cena izdelka oziroma storitve je namreč lahko informacija, ki nam spregovori o kvalitetah, povprečnih ali unikatnih lastnostih in uporabnih ali neuporabnih prednostih – v tem oziru se cena postavlja v vlogo informacije. Prav tako pa so informacije, ki krožijo med porabniki, proizvajalci in mediji v obliki mnenj, trženjskih naporov in testov kakovosti, bistveni dejavniki, ki prek determiniranja nakupnega vedenja kupcev, določajo ceno samo.

Vozel med ceno in informacijo je na trgu tako zapleten, da ga ni mogoče razrešiti, saj sta obe določeni prav skozi vozle sam; v trenutku, ko bi ga razpustili, pa bi iz trga »pobegnili« tisti izdelki, na obeležju katerih bi se ta vozle presekal. Ekonomist George A. Akerlof je skozi primer napačne izbire pokazal, da trg rabljenih avtomobilov deluje tako slabo ravno zaradi asimetričnosti informacij, kjer prodajalci o rabljenem avtomobilu vedo vse, kupci pa ne vedo ničesar. Predpostavimo, da so kupci za dobro ohranjenega, nekaj let starega golfa pripravljene plačati do 4.000 evrov. Na nekem oglasnem mestu se pojavita dva takšna avtomobila, enega je vozila babica, ki ga je redno servisirala, garažirala itn., drugega pa študent, ki se za stanje avtomobila ni kaj veliko zmenil. Babica bi tako na trgu rada avtomobil prodala za 3.000 evrov, študent pa le za 1.000 evrov. Vendar pa so kupci, ki se zavedajo, da ne morejo imeti popolnih informacij o avtomobilu,

bilih, za vsakega pripravljene plačati le povprečno ceno, t. j. 2.000 evrov. Prav zavest o tem, da obstaja asimetrija informacij, zaradi katere kupci ne morejo ločiti plevla od pšenice, preprečuje, da bi kupci bili pripravljene pristati na ceno, višjo od povprečne. Srž problema pa je seveda v tem, da babica mogoče ne bo pristala na prodajo avtomobila za povprečno ceno (2.000 evrov je navsezadnje za 33 odstotkov nižja cena od pričakovane) in ga bo iz trga umaknila ter podarila vnuku, ki je priden študent in ima o skrbi za avtomobile podobno stališče kot oni drugi študent ... Na tistih trgih, kjer se cena in informacija razvežeta, torej ostanejo le slabi primerki dobrin, dobri pa iz njega pobegnejo. V primeru, da dobri primerki na trgu vselej ostanejo, pa ni težko uvideti, da je povprečna cena vedno višja od cene, za katero so pripravljene prodajati lastniki slabih primerkov. Tistih 1.000 evrov razlike pri dobrem golfu (od zelenih 3.000 in dobljenih 2.000 evrov), kjer se izravna cena babičinega in študentovega avtomobila, predstavlja natanko odtujitev babičine koristi in prid koristi študenta, ki bi bil sicer pripravljen prodati svoj avtomobil za celih 100 odstotkov nižjo ceno (se pravi le za 1000 evrov). Natanko to asimetrijo pa skušajo zniževati gospodarske družbe, ki se ukvarjajo z dejavnostjo prodaje rabljenih avtomobilov, kjer delujejo kot posredniki med prodajalci in kupci, pri čemer s strokovnim pregledom, kolikor je pač to možno, posredujejo verodostojne informacije o primerkih – seveda za določeno ceno. Zgled trga rabljenih avtomobilov in posrednikov na tem trgu lahko posplošimo na tako rekoč vse trge: od finančnih trgov do trgov medicinske opreme – razlika asimetrije informacij med temi trgi pa je le v njeni stopnji.

PROBLEM DIVJE INFORMACIJE IN VPRAŠANJE NJENEGA OMEJEVANJA

Prav denarno področje je eno izmed tistih prizorišč, kjer informacije pričnejo igrati najbolj divje akcijske vloge. V nasprotju z Evropsko centralno banko (ECB) velja za ameriško Federal reserves (FED), da je precej skopa glede tega, da bi z javnostjo delila informacije o svojih odločitvah. Vemo pa, da je celotno gospodarstvo še najbolj odvisno prav od teh odločitev, saj oblikovanje obrestne mere določa dostopnost kreditov in s tem investicijski potencial. Pred leti, ko je FED-u predsedoval še Alan Greenspan, so analitiki razvili »teorijo kovčka«. Opazovali so namreč, s kako debelim kovčkom se Greenspan pojavlja na jutranjih zasedanjih

komiteja, ki vodi ameriško denarno politiko. Če je bil kovček debel, je bila informacija in sklep sledeč: Greenspan je s seboj prinesel veliko analiz, s katerimi bo komite skušal prepričati, da je potrebno povečati obrestno mero; če je bil ozek, pa nasprotno. In tisti gospodarski subjekti – če vzamemo primer debelega kovčka – ki so to informacijo vzeli zares, so se že danes pričeli obnašati, kot da se bodo jutri povečale obrestne mere (povečanje obrestne mere jasno pomeni, da bo jutri denar dražji in s tem investicijski potencial nižji).

Če smo pozorni, pa lahko opazimo, da je na primeru Greenspanovega kovčka nastala nekakšna »informacija brez podatka« – povsem samonikla, divja informacija. Okrog osrednjega umanjkanja je nastala kot poskus, da bi zapolnila praznino, kjer bi moral stati podatek. V tem oziru je takšna informacija bolj znak želje, da bi podatek obstajal, kot pa nečesa dejanskega. In če smo prej zapisali, da ima podatek v sebi nekaj emancipatoričnega, ker je že v osnovi nevtralnno odprt za bodoče interpretacije, pa informacija – nasprotno – odpira možnosti prevar, videzov in zmot. Primer informacijske vloge Greenspanovega kovčka seveda ni edini zgled ustvarjanja informacij brez podatkov; teh je nepregledna množica. Dejansko so v tej perspektivi vse ideološke teze (od povezovanja biološkega spola s starševstvom do tez o superiornosti določenih ras) zgolj nekakšne informacije, ki rastejo brez popkovine, ki bi bila povezana s podatki. Zato je vprašanje omejevanja informacij in podatkov v osnovi mogoče skrčiti le na vprašanje omejevanja tistih informacij, ki nimajo osnove v podatkih. Ampak v teh primerih mora družba premisliti predvsem o samem načinu omejevanja svobode do teh informacij, torej kako jih omejiti in komu omejiti dostop do njih.

Tukaj je potrebno izpostaviti zlasti to, da je včasih omejevanje dostopa do tovrstnih informacij uspešno že s tem, ko nekemu stališču zoperstavimo nasprotno stališče. Prav grozljivo bi bilo, če bi v osnovnih šolah poučevali le kreacionistični nauk, to monstroznost 20. in 21. stoletja, darvinističnega pa odstranili. Darwinistični nauk, če je otrokom predstavljen na kompetentnem način, v tem primeru lepo omeji neumnosti, ki izhajajo iz kreacionističnega nauka. Na tem primeru lahko vidimo, da dejansko ne gre za omejevanje svobode do informacij, ki niso osnovane na podatkih, ampak za omejevanje neumnosti, ki lahko iz takšnih informacij izhajajo. Toda bodimo pozorni na nekaj,

do česar smo pravkar prišli. Kadar so meje informacij le meje podatkov, je vpeljan takšen način omejevanja, v katerem se med seboj soočajo nasprotne informacije. Pri tem pa dejansko nastajajo nove povezave, ki niso nič drugega kot nove informacije; potemtakem gre za kreativen način »omejevanja«, ki pa je dejansko omejevanje brez omejevanja, kar družbi odpira nove horizonte. •

jajo nove povezave, ki niso nič drugega kot nove informacije; potemtakem gre za kreativen način »omejevanja«, ki pa je dejansko omejevanje brez omejevanja, kar družbi odpira nove horizonte. •

Poplava informacij = morje svobode?

Peter Lukan

Kaj pravzaprav pomeni krilatica, da živimo v informacijski družbi? Če si odgovorim na osebni ravni: če sem pred dvajsetimi leti želel dobiti informacije o tasmanskem volku, sem šel v knjižnico in pregledoval debele kupe knjig, če pa si iste informacije želim izvedeti danes, pa se samo usedem za računalnik in v brskalnik vtipkam svoje ključne besede. Zelo verjetno se bom v nekaj minutah dokopal do zelenenih informacij (če seveda ne gre za tajnost). Kako to dejansko spremeni moje življenje? V nekaterih pogledih precej: če me zanimajo podatki o nekem kraju, mi ni treba iti do turistične agencije, če bi rad slišal zadnji CD Iztoka Mlakarja, ki v trgovini stane kakšnih dvajset evrov, prav tako ni potrebno, da čakam na prijatelja, ki si ga bo kupil in ga nato posodil meni, ampak skočim na Youtube in že ga lahko poslušam. Če me zanima literatura za diplomsko temo, vtipkam v COBISS ključne besede in ta mi izpiše seznam dostopnih knjig. Pa tudi moja pošta, ki jo pošiljam prijatelju na Japonsko, ta dobi že v nekaj minutah ... In tako naprej. Razlika med sedanjim časom in časom dvajset let nazaj je torej ogromna, vprašanje pa je, kaj takšna lahka dostopnost in hitra obveščenosť o dogajanju v svetu dejansko spremeni. Ali nam prinaša večjo svobodo? Svoj odgovor bom prihranil za konec.

Informacija v najbolj tehničnem smislu besede pomeni urejene simbole, ki s svojim redom kodirajo neko sporočilo. Ne da bi se podajal v razčlenjevanje te opredelitve lahko takoj zapišem pomislek, da je za koristnost ali tehtnost informacije vedno bistvena interpretacija teh simbolov. Za primer lahko damo satelitske posnetke. Od slovenskega strokovnjaka za satelitske posnetke sem nedavno slišal, da je postopek sestavljanja slike s površja iz podatkov, ki jih dobimo s satelitov, precej zapleten, ker je te podatke potrebno interpretirati. Naši možgani to počnejo samodejno, tako rekoč iz navade; kombinaciji živčnih impulzov iz očesa »pripisujejo« pomene, prirejajo predmete. S satelitsko rekonstrukcijo slike pa je to veliko težje, saj to ni zgolj postavljanje »piksla ob piksel«. Potrebujemo namreč ustrezne algoritme, ki so lahko zelo zapleteni. Potrebujemo nek kontekst oziroma način povezovanja informacij.

HITROST ŠIRJENJA IN SHRANJEVANJE PODATKOV

Za današnjo dobo se mi v zvezi z njeno »informacijskostjo« zdita še posebej pomembna dva vidika: eden je hitrost širjenja informacij, drugi pa sistem shranjevanja in dostopanja do njih. Prenosniki informacij so bili sprva ljudje sami. Iz antike poznamo sle, katerih naloga je bila predaja sporočila naslovniku. Iz te »privatne« službe se je na neki točki zgodovine, v starem Egiptu, razvila pošta kot bolj ali manj javna služba (tedaj je bila namenjena za razglase dekretov faraonov). Ena prvih alternativ-

nih oblik prenosa informacij so bili dimni signali; te so uporabljali že kitajski vojaki ob Velikem zidu, v antični Grčiji pa so nekoliko kasneje izvedli prvo kodiranje abecede v dimne signale (2. stoletje pr. n. š.). Seveda pa dimne signale najbolj poznamo iz filmov in stripov o Indijancih. Prenos informacije je bil v teh primerih vizualen, nosilec pa enkrat na videz neuporaben dim, drugič (pretežno ponoči) pa večstransko uporaben ogenj. Konec 18. stoletja se je najhitrejša informacijska povezava nahajala v Franciji in sicer je to bila veriga tako imenovanih optičnih telegrafov. To so bili nekakšni veliki semaforji, postavljeni na primerno medsebojno razdaljo in opremljeni z različnimi znaki. Z njimi si je dobro pomagal Napoleon pri obrambi države. Sledil je razvoj električnega telegrafa, pri katerem je nosilec podatka prvič postal električni impulz, z njim pa so tudi prvič postavili povezavo okrog in okrog celega sveta. Nadalje je sledil še izum telefona (konec 19. stoletja), radia in televizije (začetek 20. stoletja). Velika hitrost širjenja informacij in neznanska »skladišča« le-teh – običajno na nekem kosu namagnetnega materiala nekje na zemeljskem površju – sta po mojem mnenju tudi dve glavni tehnološki zahtevi delovanja informacijske družbe. Obe omenjeni plati informiranja sta dosegli nesluten razvoj. Pot informacije je svojo hitrost, primerljivo svetlobni, sicer dosegla že s pojavom telegrafa, a je danes tudi »proizvodnja« informacij veliko večja, tako da potrebujemo boljši prenos, kot ga je bilo mogoče imeti takrat. Večja novost od izboljšane hitrosti prenosa – čeprav se kvaliteta

(»količina«) prenosa še vedno izboljšuje – se mi zato zdi zmožnost hranjenja podatkov. Zmogljivi in kompaktni trdi diski v računalnikih so kasnejšega nastanka kot radio, televizija in prvi prenosni telefoni; v široko prodajo so prešli nekje konec 80. let prejšnjega stoletja.

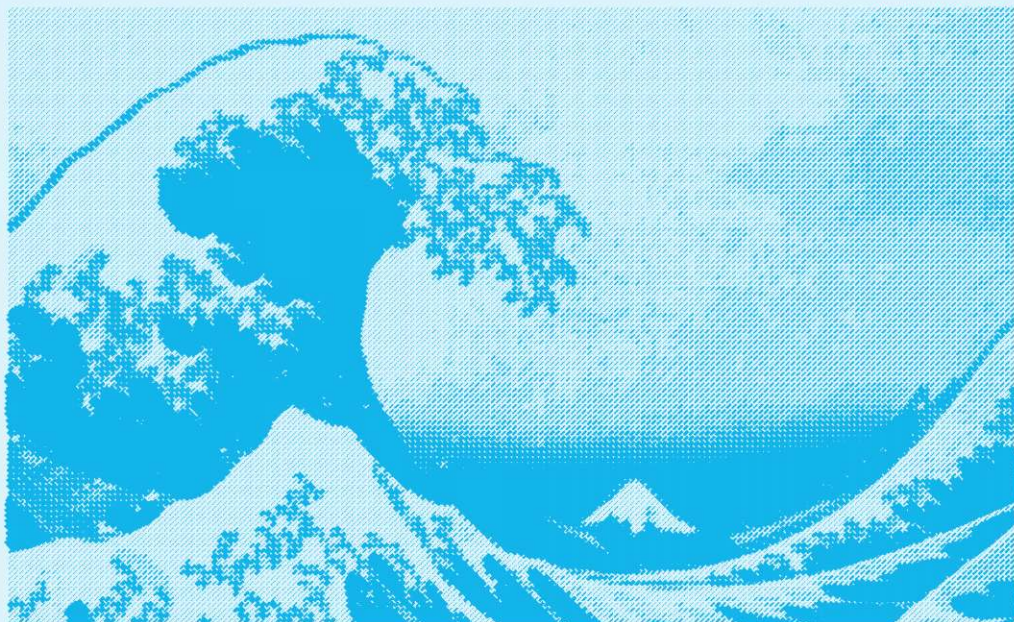
Obsežne baze podatkov so resnično olajšale naše življenje. Kdo še hodi gledat podatke v knjižne enciklopedije, locirat kraje v debele atlase, iskat informacije o potovanjih v turistične agencije? Gotovo se najde kdo, ki to še počne, a število teh se skokovito manjša. Preko računalnika dostopamo do celih slovarjev, ki so še kako koristni pri prevajanju, do baz za ocenjevanje filmov (npr. IMDB), vremenskih napovedi s satelitsko sliko, pogledov na katerikoli del zemeljskega površja (Google Zemlja) – čeprav z resda precej omejeno ločljivostjo – pa do slik vesolja s teleskopa Hubble ...

Človeštvo ima torej ogromne baze podatkov in mnogo je takih, ki so neverjetno uporabne. Ali lahko kdaj zmanjka prostora zanje? Nedavno sem po radiu slišal strokovnjaka za informatiko trditi, da je vseh svetovnih podatkov že toliko, da se počasi začenjajo težave s shranjevanjem vseh. Snov postaja zasičena z urejeno namagnetenostjo. Nosilci informacij so fizični materiali, na kar pa pri sedaj že »terabajtnih« diskih z veseljem pozabljamo. Res je, da se še vedno razvija tehnologija zgoščanja zapisa (recimo Blue ray ipd.), a možno je, da bomo tudi pri tako dobrih nosilcih nekoč dosegli zgornjo

mejo. Zgleda, da se bo nekoč v prihodnosti potrebno tudi glede tega nekoliko omejiti, saj »čarobnega« materiala za shranjevanje informacij ni neskončno, prav tako kot nafte, ki vztrajno zmanjkuje. Sam zase vem, da sem še vsak svoj računalnik »zabasal« do konca, ne glede na to, koliko prostora je imel. Preobilje informacij, s katerim smo soočeni, pa sproži vprašanje, če je res potrebno vsako informacijo hraniti do »onemoglosti«. Potrebno se je vprašati o smiselnosti in pomembnosti posameznih informacij, o tem, katere so bolj in katere manj pomembne. Mislim, da se je večina ljudi že imela priložnost vprašati takšno vprašanje vsaj takrat, ko so zaradi prenasičenosti prostora morali svoj trdi disk nekoliko olajšati.

VREDNOST INFORMACIJ

Na splošno lahko začutimo, da niso vse informacije enako pomembne in naslednje, kar bi se lahko vprašali je, kako jih vrednotiti. V ta kontekst bi lahko zelo dobro umestili tudi odnos med šolskim poučevanjem in internetom. Ob takšnem izobilju baz podatkov se je povsem smiselno vprašati, kaj nam sploh lahko ponudijo šole, če pa lahko vse izvemo na spletu. Vprašanje se mi zdi zelo aktualno. Nekoč, ko je bil dostop do znanja omejen, so bili učitelji tisti podajalci znanja, šola pa je bila mesto, kjer se je znanje prejemale. Sedaj ni več tako, saj se znanje – in sicer točno tisto, ki se ga učimo v šoli – lahko »prejema« lepo v domačem

fotelju. Z izrazom »prejemanje« podatkov potihem predpostavljam, da je informacija kot predmet, ki ga dobimo in ga potem imamo. A če bi bilo res tako, potem ne bi bilo razlike med tem, ali snov o dinozavrih poslušamo v šoli ali jo preberemo/po-
slušamo/pogledamo na *netu*. Dalje se lahko vprašamo, zakaj se sploh učiti podatkov, če pa imamo do vseh dostop in to precej hiter? Menim, da odgovor tiči v tem, kaj je učenje in kaj je informacija oziroma znanje. Je to nekaj, s čimer razpolagamo kot z instrumentom ali nekaj, kar (lahko) vpliva in sooblikuje naše osebnosti? Osebo sem odločno na strani drugega pojmovanja.

Poplava informacij je tako obsežna, da v njej lahko obtičimo. Po eni strani zato, ker preden najdemo, kar nas je zanimalo, obtičimo pri stvareh, ki smo jih opazili »spotoma«; skok na splet je neke vrste sprehod (včasih se je temu reklo surfanje). Drugi razlog je tudi ta, da so nekateri podatki lahko preprosto napačni; v tem primeru »obtičimo« v nekem širšem smislu, saj tega znanja ne moremo kvalitativno uporabiti. Spomnim se Umberta Eca, kako je pred nekaj leti opozarjal, da bi morali na internetu strokovnjaki pomagati ločiti seme od plevela v svoji stroki (na primer z uradno spletno stranjo italijanskih semiotikov), saj lahko laik verjame prav vsemu. V tem morju informacij so verjetno potrebni neki (strokovni) svetilniki, ki usmerjajo. Menim, da bi tudi v šoli morali učence učiti kritičnega pristopa do informacij, ki jih dobijo na *netu*. Če gre za podatke splošnejšega tipa, za dobiti splošen vtis o nekem področju (npr. zgodovini dvajsetega stoletja), je Wikipedija (po mojih izkušnjah) verjetno že dovolj dober vir. Ko pa gre za preučevanje nekega bolj specifičnega dela področja (npr. o vzrokih za kubansko raketno krizo), je nujno potrebno tudi tamkajšnje podatke vzeti z rezervo, saj so večkrat bolj okvirne narave. Odvisno pač, kaj iščemo.

INFORMACIJE IN SPREMINJANJE SVETA

Že v zgornjem zgodovinskem orisu razvoja hitrosti potovanja informacij je mogoče zaslutiti neko ekskluzivnost, ki se je v 20. stoletju začela razkrajati s prehajanjem v masovno izmenjavo informacij. Najhitrejši prenosi informacij so bili vedno rezervirani v glavnem za politične in vojaške namene. Pomislimo na sla, ki je tekela od Maratonskega polja do Aten s sporočilom o zmagi, ali pa na kresove v naših krajih konec srednjega veka, kot sporočila o bližajočem se napadu Turkov. Takšno hitrost prenosa si je bilo moč privoščiti ob izjemnih

dogodkih.

Hitrost prenosa informacije je torej že od nekdaj bila tudi pomemben družbenopolitični dejavnik. In tudi danes je tako. Če pogledamo zadnji val revolucij v severni Afriki, je k obveščanju levji delež prispeval internet oziroma eno najbolj priljubljenih socialnih omrežij na njem, Facebook. V ta kontekst spada tudi Wikileaksovo razkrivanje tajnih diplomatskih depeš, ki je spravilo v jezo Belo hišo in še marsikoga. Ta zgodba je tipičen primer tega, da so tajne informacije v svetu, ki je prepleten z informacijsko mrežo, obsojene na »puščanje«. Skrivnosti je danes težje obdržati kot kdajkoli. Po drugi strani je res, da se lahko tudi laži razpihuje lažje kot kdajkoli prej. Prenos informacij sam na sebi še ne jamči za kvaliteto informacij in tudi ne za družbene spremembe; lahko je kvečjemu njihov katalizator. Lenart Kučič v Sobotni prilogi Dela večkrat opozarja na to in druga dejstva, povezana z razmahom informacijske tehnologije. Razne spletne aplikacije in brskalnice, ki so nujno orodje za hitro iskanje informacij, je razvila generacija idealistično usmerjenih hipijev iz 60. let v Silicijevi dolini in vanje polagala sanje o svobodnem pretoku informacij. Tudi za tovrstne aplikacije se počasi začenjajo zanimati razne vlade, med njimi ameriška, ki je od Facebooka že nekajkrat zahtevala osebne podatke v imenu državne varnosti. Monopol nad velikimi količinami informacij dobiva ravno v tem času svojo politično vlogo.

Prepredenje sveta z električnimi žilami, ki instantno prenašajo dogajanje na zeleni konec planeta v kakšni sekundi, in oceanske zaloge skladiščenih podatkov, še ne pomenijo nujno osvoboditve izpod tiranij raznih zatiralcev, kajti tudi ti uporabljajo isto tehnologijo. Mobilni telefoni so naše nepogrešljivo orodje za hitro in učinkovito dogovarjanje, po drugi strani pa smo lahko preko njih redno nadzorovani. Sateliti so namenjeni tako opazovanju zemeljskega površja in pridobivanju podatkov za vremenske napovedi, kot vohunjenju (obstaja subkultura ljudi, ki slika vohunske satelite, ki jih ni v civilnih katalogih, in popisuje njihove tire; bilo naj bi jih okrog tisoč). Medij osvoboditve in medij manipulacije je isti Janus z dvema obrazoma, tako kot skoraj katerokoli človekovo pomagalo na tem svetu. Zato verjetno ne preostane drugega kot kritično mišljenje in aktivno interpretiranje dogodkov v svetu, ki se nam sedaj, za razliko od nekoč, razkriva skozi preobilje podatkov.●

Od informacije do novice in težave vmes

Zakaj medijska tehnika ne more biti nevtralna?

Igor Bijuklič

Za naš namen bi bilo priročno, da vsaj v začetku priključimo v spomin nedavne prelomne dogodke okoli t. i. »arabske politične pomlad«, ki smo jih, od Afrike severno ležeči Evropejci, doživeli predvsem kot medijsko použivanje. To pomeni, da smo, hoteli ali ne, bili v položaju gledalcev, redkeje v vlogi bralcev tega dogodka, ki bo zahodnjaškemu imaginariju povzročal še velike prebavne motnje. V naslednji nekaj letih lahko pričakujemo stotine knjig in člankov na to temo, kjer se bodo v bitki za interpretacije napejvala akademska in strokovna mišičevja. Kot prvi pa so za slike, zvok in tekst, ki so curljali v naše domove, garali številni novinarji in novinarki. Ravno ti so kljub svoji profesionalni zavezanosti nečemu, kar sami pojmujejo kot objektivno, dali dogodku prvi interpretativni pečat. Ta se je zgodil po dveh plateh, ki sta medsebojno tesno povezani, pri čemer je bila prva bolj tekstovne narave, medtem ko je bila druga neposredna posledica sodobne medijske logistike.

Glede prvega, ki nas v tem primeru manj zanima, je moč reči sledeče. Ob tako velikem dogodku kot se je najizraziteje zgodil v Egiptu so mediji, predvsem pa njihove jezikovne aparature ostale dobesedno bose, gole in posledično v zadregi. Le kako ne! Nikakor ni samoumevno, da se je skoraj polovica oddajnega časa v tej zgodbi posvečala izredno natančnemu analiziranju reševanja »naših« ljudi in investicij. Ker jim je dogodek takega formata celo na vizualni ravni dobesedno izskočil iz vseh žanrskih okvirjev in dramaturških linij, s katerimi so lotevajo tega dela sveta, ga v svoji kronični odsotnosti zmožnosti premisleka preprosto niso znali prijeti v njegovi sredini. Zato se pomenljivo najbolj pogumno brkljali ravno po obrobju. Zakaj niso tako pogumno zagrabili tudi »sredine«?

Kot prvo, vsakršna odsotnost nasilja na strani protestnikov, vsaj v primeru Egipta deloma tudi Jemna in Bahrajna, je onemogočila standarde vizualno eksplicitnega materiala, ki bojda govori sam po sebi ali drugače rečeno tokrat ni bilo ničesar posebnega za videt. Kot drugo, nikakor ni šlo za klasično štorijo o muslimanskem radikalizmu, ki vsakokrat s silo tolče po točkah Zahodnjaške prisotnosti ali domačega sekularizma. Tisto tretje in morda najbolj finalno pa je na moč podobno (samo)udarcu z lopato po glavi (medijski seveda!). Zakaj? Jezikovne kategorije, v osnovi pa floskule, s katerimi so naši in tuji mediji obdelovali denimo »Mubarakov« Egipt v zadnjem desetletju in več so se skoraj brez večjih izjem vrtele okoli nečesa take-

ga kot demokracija z večnim predsednikom, kar je vrhunski nesmisel sam po sebi, ki je možen le, če vsako deželo/državo, ki je brez večjih zadržkov odprta tržišču, investicijam, turizmu, itd. z dodatkom nekaj formalne politične tehnologije izenačimo z demokratično. Zgodilo pa se je, da je po dolgem času politični naboj zgolj nekakšnega posedanja pogumnih Egipčank in Egipčanov na trgih in nemajna odločenost, da se tudi s silo ne dajo od tam pregnati, dobesedno čez noč v prah sesul tovrstno medijsko nakladanje. Zagata je bila popolna. Kako je mogoče, da je »Mubarakov« bojda že desetletja demokratični Egipt kar naenkrat tako hlepel po demokraciji, da so dobesedno milijoni šli na ulice in rekli *fuck off!* Če bi navkljub temu mediji nadaljevali s starimi jezikovnimi aparaturami, bi kratkotalo padli v norost. Mediji pa nočejo bit nori, zato so preprosto obrnili ploščo in Mubarakov kvazi demokratični režim, ki v tem dogodku, razen starih metod policijskega nasilja, sploh ničesar novega ali drugačnega ni storil, je čez noč postal avtoritaren. Da ne bo pomote, tu ni šlo le za preobrat v jeziku medijev, temveč tudi za padec jezikanja celotnega zahodnjaškega voditeljstva.

OBJEKTIVNOST VS. RESNICOLJUBNOST

Ali je mogoče stanje pred tem preobratom razumeti kot organizirano laž ali morda kratkovidnost prve vrste? Če je razmerje med lažjo in resnico v realpolitiki izredno zapleteno in ga bomo pustili tokrat ob strani, so po drugi strani mediji tisti, ki

so po svojem profesionalnem poslanstvu naravnost zavezani k resnicoljubnosti, ki se danes tako rado izenačuje z objektivnostjo. Ta nasilna poroka je omogočila, da se je predvsem objektivnost prita-knila kot metoda k resnicoljubnosti, vendar vselej na škodo slednje. Ko rečemo metoda potem smo na terenu izgotovljenih postopkov in procesov, ki jih je mogoče v primeru novinarstva povzeti na način pridobivanja in posredovanja preverjenih, zanesljivi-h in nepristranskih informacij ali dejstev. Že na ravni zbiranja informaciji, natančneje v procesu njihove selekcije, postane nekaj takega kot objek-tivno ali nevtralnno skrajno problematična zadeva. Potrebno je jasno reči, da informacija kot taka še ni novica, temveč zgolj material zanjo. Vsakršen ekvivalent med njima moramo strogo zavreči. Med informacijo in novico ali medijskim sporočilom stoji tisto novinarsko delo, ki nikakor ne more več biti podrejeno nekakšnim zunanjim parametrom objektivnosti, temveč gre za na posamezniku temelječo zmožnost mišljenja in razsojanja oziroma

za sposobnost uporabe informacij kot materiala. Če se to ne zgodi, se lahko po eni strani goli material informacij (samo)okliče za objek-tivnost samo, ki obenem lahko po-meni karkoli že, tudi to, da se je mogoče vojskovati za mir ali da je trideset let Mubarakovega obla-stništva enako demokraciji. Ne pozabimo, da je novinarjem glav-nih medijskih hiš, kot je denimo naš RTV, v skladu s profesional-nimi pravili prepovedano komen-tiranje! Lahko domnevamo, da je ravno ta radikalna odsotnost zmo-žnosti novinarjevega premisleka oziroma dejstvo, da je nekaj takega kot »objektivna« informacija obe-nem že novica, bistveno prispevala k profesionalno organizirani krat-kovidnosti, ki je »lagala«, ne da bi v ozadju sploh imela kakšen zlo-ben namen ali motiv lagati. Lahko sklenemo, da motiv tokrat ne leži toliko na strani klasičnega, jasno artikularanega ideološkega (samo) pritiskanja, temveč na mestu nje-gove odsotnosti in zanikanja, kjer se zdaj pojavlja tisto nevtralnno, objektivno, profesionalno, tehnič-

no, a zato nič manj slepo. Kaj pa če del težave tiči v samem sistemskem in funkcijskem fundamente sodobnih medijev? V nadaljevanju bomo pogledali ravno to problematično plat medijskih sistemov in njihove logistike, ki lahko proizvaja neprekinjen tok informacij in obenem gladko dezinformira svoje konzumente.

MEDIJSKI SISTEM IN LOGISTIKA

Po Paulu Viriliu sodobnih medijev ni več mogoče razumeti kot sistema, ki deluje kot notranji del poli-tičnega procesa v pomenu, da sooblikujejo polje javnega. To obenem ne pomeni, da ni ključni faktor dinamike javnega mnenja, kar pa je nekaj povsem drugega. Ali če rečemo z Baudrillardom: »Če želite razumeti medije, potem morate opustiti misel, da mediji ustvarjajo komunikacijo. Ni govora o izmen-javi med pošiljateljem in sprejemnikom, samo oddajajo se sporočila.« Virilio se osredotoči na logistično dimenzijo medijskega procesa in učin-ka. Zato njegova analiza medijev pred vprašanjem

(real)političnega, v prvi vrsti izpostavlja in problematizira samo ontološko osnovo medijev kot takih. V svojem delu *Logistika percepcije* skuša medije razumeti kot opazovalne tehnike, ki so prvenstveno plod vojaške inteligence/miselnosti. Te naj bi bile zdaj naddoločale tudi strukturo, miselnost in pogon »civilnih« medijev. Njihovo zgodovino in razvoj skuša torej predstaviti kot nenehno pospeševanje in rafiniranje opazovalnih tehnik in njihove logistike, kar po Viriliu vodi v nekakšno »postzgodovinsko« neposrednost, kjer zavoljo svetlobne hitrosti prenosa informacije ne obstaja več možnost za tekst, premislek ali razumevanje, temveč le za popolno fascinacijo in obenem popolno slepoto. Ta neposrednost sloni na absolutni hitrosti prenosa, ki je zdaj tudi središčni element medijske logistike. Hitrost je v neposrednem protislovnem odnosu z nekaterimi (pred)političnimi pogoji demokracije, ki jo omogočajo; časovnost, mesto delovanja in zamejen prostor. Po drugi strani se pojavlja kot recimo odločilna lastnost v evoluciji vojne in tržne ekonomije, torej v nepolitičnem prostoru, ki svoje funkcioniranje ali bolje razvoj naslanjata na (neskončno) ekspanzijo in dominacijo v prostoru.

IZGUBA MEJE

Današnji hitrostni svet je še posebej svet novih medijev in tehnologije, ki usodno spreminjajo klasične procese zaznave in usodno onemogočajo interval in čas, brez katerega noben premislek ni možen. Televizije in kasneje računalnika ne moremo šteti le kot agenta informacijske revolucije. Pojem »informacijska avtocesta« navsezadnje neposredno namiguje, da ju je treba misliti vsaj še v kategorijah prometnega sredstva. Informacijska tehnologija se je po Viriliu povzpela na še radikalnejši različici gesla *travelling without moving* (potovati brez premikanja). Radikalna sprememba, ki doleti sodobnega prejemnika informacij ali prebivalca *tehnodoma*, je izguba bazične orientacije, še včeraj jasnega prehanja med zunaj in znotraj, med vhomom in izhodom, med priklopom in odklopom. Stanje inercije in mirovanja na točki sprejemnika mrežnih informacij sicer omogoča »produktivno« informiranost in novodobno vključenost v dogajanje, vendar s ključno izgubo potrebe po izhodu iz privatne pozicije oziroma v javni svet. Vilem Flusser v svojem delu *Digitalni videz* ugotavlja, da je bistvena novost informacijske revolucije, ki naj bi na prvi pogled pomnožila vire informacij in tako zagotovila pluralnost, izničenje dinamike med zasebnim

in javnim. Tovrstna demokratizacija informiranja in mnenja lahko prejemnike informacij radikalno privatizira. Za Flusserja je bistveni doprinos informacijske revolucije namreč ta, da »moramo ostati doma, če želimo biti informirani, če stopamo v javni prostor zamujamo informacije«. Za Flusserja je odločilna točka produkcije medijskih vsebin in mesto njihovega prejema, celotna informacijska mreža in produkcija medijskih vsebin se odvija v lastniški zasebnosti proizvodnega procesa in gre od tam naravnost v drug zasebni prostor. Javna sfera je samodejno izginila in postala odvečna takoj, ko sta postala oddajnik in prejemnik zasebna. Mnogi so v primeru »arabske pomladi« izpostavili revolucionarnost socialnih omrežji kot sta Facebook in Twitter. Nikakor ni mogoče zanikati njune vloge na točki sredstva komunikacije, vendar je treba imeti v mislih, da sami po sebi ti omrežji nista bili nikakršen razlog, povod, kaj šele nekakšen portal ali pogoj, da so ljudje množično zasedli javne prostore in artikulirali svoje zahteve. Lahko rečemo, da je bil njihov množičen izhod iz privatnega predvsem dejanje izhoda iz privatne osamljenosti, nezmožnosti, predvsem pa omejenosti (*privato*) znotraj socialnih omrežji ter po drugi strani prekinitev z institucionalnim tokom informaciji in uradnega medijskega nabijanja. Sprevideli so, da sveta ni mogoče spremeniti iz varnega zavetja doma.

Privatno okolje *tehnodoma* ne zagotavlja pogojev za politično komunikacijo, temveč gre za glavno referenčno točko medijske infrastrukture in obenem končno postajo, kamor se steka neskončni tok informacij. Če je hitrost premikanja po prometni infrastrukturi izničila razdalje in zbrisala »pokrajino«, imamo v primeru informacijske avtoceste kot njenega strukturnega podaljška opravka z zagonetnejšim procesom neprekinjenega toka (prometa) informacij ter njihove časovne neposrednosti in hipnosti, ki pod zahtevo aktualnosti zamaje pogoje za razumevanje in presojo resničnosti. V informacijski družbi nimamo več opravka z ničemer, kar bi lahko od daleč opredelil kot agoro oziroma postanek ali mesto (javni prostor), ki je bistven pogoj kakršnekoli formacije javnosti in njenega odziva, temveč kot neprekinjen prometni tok informacij, ki stavi na neposredni prenos kot pravico potrošnika medijskih vsebin. Informacije se ne dostavljajo več v dozah ali terminih, temveč predstavljajo neprekinjen tok, ki se orientira po lokalnem času. →

HITROST JE KONKURENČNA PREDNOST

Medijsko pokrivanje predvsem rubrik »zunanje politike« vselej stavi na hitrost in doseg opazovalnih tehnik. *World in a minute* ali *global minute* se po formi in strukturi približuje *intermezzu* prometnih informacij ali vremenske napovedi, ki nas obveščajo o ničemer drugem kot o trenutnem »stanju« neke lokacije ali relacije. Nizozemski hekerski kolektiv *Bilwet* skuša s pojmom »aktualni mediji« razložiti bistveno redefinicijo statusa informacije. V svojem delu *Medijski arhiv* zapišejo: »Aktualni mediji so mediji v teku. Niso več sposobni oddajati izgotovljenih dokumentov, temveč še naprej blodijo po surovem material ... Občinstvo je nenehno potisnjeno v vlogo novinarja in gledalec mora neprestano menjati programe, da bi svoje sporočilo lahko pravočasno dokončal. Tako se torej aktivno izkorišča čas percepcije.« Neposrednost je postala sestavni del aktualnosti in ažurnosti, kar je iz vidika *mainstream* medijev, videno naravnost kot konkurenčna prednost na trgu informacij. Tovrsten nesmisel je postal možen šele potem, ko je informacija preprosto postala blago. Kot blago je postala del logističnega procesa njene učinkovite distribucije. CNN-ovo geslo *be the first to know*, ki meri ravno na učinkovitost distribucije informacij se na celi črti izključuje s smislom novice. V trenutku, ko bodo mediji začeli v živo predvajati tiskovne konference, o katerih morajo zatem novinarji šele pisati članke, bo interval, v katerem nekaj lahko postane novica, dokončno uničen. Aktualnost, ki ustvarja fascinantno posredovanje »v živo«, lahko s hipnim prenosom informacij proizvaja tekočo serijo dezinformacij. Novice, ki nas dosežejo preko t. i. »povezav v živo« so informacije, ki niso doživele novinarske obdelave. Kolektiv *Bilwet* bi se vprašal: »Kaj je sploh informacija, če z enako hitrostjo doseže občinstvo in novinarje, ne da bi preostala ena sama sekunda za nadzor, analizo ali *doublecheck*«? Virilio opozarja, da »prenosa v živo« ni moč presojati v kategorijah resnice ali laži: »V ofenzivi direktnega prenosa je vse res, res v instrumentalnem pomenu te besede, kar pomeni operacijsko in neposredno učinkovito.« Pierre Bourdieu odpira vprašanje iz drugega očišča, in sicer, ali je na televiziji mogoče misliti? Konkurenca med različnimi mediji se kaže v obliki časovne bitke za prispevek. Televizija je denimo medij, kjer je čas odmerjen na sekunde in vsakdo, ki bi želel pojasniti kolikor toliko kompleksno zadevo na adekvaten način, je že a priori *out of time*. Bourdieu

zaključí, da je televizija razrešila napeto razmerje med mišljenjem in naglico z vpeljavo *fast-thinkers*, ki jim uspe premostiti časovno stisko z uporabo »sprejetih idej«, ki so že domače, obrabljene floskule iz znanega in obče sprejetega horizonta, kjer ni večje problematizacije, poglobljenega razmisleka ali političnega premikanja horizonta izven dometa obče normalnosti. Sam medij oblikuje svoj prostor in vsebine ob psihologistični predpostavki, da imajo prejemniki/gledalci omejene tako možnosti razumevanja kot koncentracije.

***

Digitalno posredovana »demokratičnost«, ki je bila postavljena kot neke vrste emancipacija očitno šepa na točki časovnega diktata produkcije medijskih vsebin in informacij. Posledično ni informiranje nikakršna podlaga ali predstopnja komunikacije, temveč je postalo samo sebi namen oziroma gre za nekaj, kar je bližje procesu potrošnje, vsečnosti, prebave in v končni fazi izločanju ali pozabi. Ta proces v svojem samem ustroju ne prenese vsebinske ali časovne nepredvidljivosti, ki sta lahko posledici svobodne komunikacije. Tako kot dejanje komuniciranja se posledično nič takega kot javnost ali javno delovanje ne more odvijati s svetlobno hitrostjo neposrednega prenosa ali bitke za učinkovito distribucijo informacij. Demokratični ideal informiranega državljana se je tako iztekel v priklopljenost na promet informacijske mreže, ki svoj obtok »materiala« ali informacijskega blaga nenehno pospešuje. Hitrost je posledično prevzela vlogo teksta, ki znotraj informacijskega procesa ustvarja usmerjeno in ciljno dejanje t. i. »oblikovanja mnenja«. Viriliojeva sugestija bi v tem primeru priporočala momentalno prekinitev s kontinuiteto medijsko posredovane realnosti in v drugem koraku zamejitve učinkovanja medijskih tehnik opazovanja. V teh prazninah bi se lahko ustvarili momentalni pogoji za javno mišljenje, začeni z dolgo odsotnim premislekom o največjih samoumevnostih. Gre namreč za poizkus misliti nevidno odsotnost, izginjanje, praznino, ki je vselej prekrito z že dalj časa neuporabno reprezentacijo, saj smo ravno zaradi medijske pokritost kot ekscesivne vidnosti stvari in jezikovnih aparatov, ki jih spremljajo, postali povsem zdravi slepci. Prekiniti to kontinuiteto bi pomenilo zahtevati nazaj prepotreben čas in obenem končati v neskončnost trajajoči sedanosti. •

Nadzor nad informacijami ali nadzor nad interpretacijo?

Analiza berlusconizma na primeru Ruby.

Luka Lisjak Gabrijelčič

Če bi morali izbrati eno samo preprosto definicijo, ki bi zajela bistvo političnega sistema, ki ga v Italiji uvaja Silvio Berlusconi, bi lahko rekli, da gre za vladavino, utemeljeno na nadzoru nad informacijami. Ne vem, ali je zadevo kdo že formuliral na takšen način, a v zadnjih letih se cela vrsta analiz osredotoča prav na ta vidik berlusconizma. Omenja se odločilna vloga televizije pri formiranju družbenega konformizma, na podlagi katerega lahko nato določene elite oblikujejo širok političen konsenz v bran svojih parcialnih interesov. Politolog Giovanni Sartori Berlusconijev fenomen razlaga skozi optiko vzpona novega postmodernega subjekta, ki ga imenuje homo videns («gledajoči človek»); švedsko-italijanski režiser Erik Gandini pa se je v svojem znamenitem dokumentarcu Videocracy istega vprašanja loteva iz družbeno-kulturnega vidika in pokaže izsek družbe, ki jo obvladujejo podobe.

Vse te analize poudarjajo pomen družbenih sprememb, ki jih je prinesel uvoz ameriških televizijskih vzorcev v Italijo v zgodnjih osemdesetih letih. Berlusconi, ki je bil daleč najpomembnejši akter v tem procesu, je znal te spremembe obrniti v svoj prid na način, ki ga noben drug politik ne bi zmožel.

Vse od svojega vstopa v politiko leta 1994 je Berlusconi gradil na sebi kot na podobi. V skladu s televizijskimi in medijskimi pravili je ustvaril določen format, znotraj katerega se je pojavljal, prav tako kot to velja za glasbene in filmske pop ikone. Iz sebe je zavestno ustvaril politično ikono. V tem seveda ni bil prvi: v ZDA sta to že uspešno preizkusila Ronald Reagan in za njim Bill Clinton, pri čemer ne smemo pozabiti na precedens J. F. Kennedyja, ki je glede javnega nastopa v marsičem utiral pot kasnejšim generacijam zahodnih politikov. Ravno v zgodnjih devetdesetih letih je ta model političnega marketinga iz Amerike začel prihajati v Evropo, oprijeli pa so se ga predvsem nekateri politiki mlajše generacije, ki so kasneje dominirali politiko na prelomu tisočletja (pomislimo na Tonyja Blaira, Jörga Haiderja ali kasneje Vladimirja Putina).¹ Pred Berlusconijevim pohodom na politično sceno so Italijo obvladovali politični kadri, ki so se formi-

rali v šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih – torej v vmesnem obdobju, ko so bili množični shodi, značilni za štirideseta in petdeseta leta, že mimo, razumevanje politike kot šova pa se še ni uveljavilo. Berlusconi, s svojim skrbno izdelanim medijskim nastopom in odličnim poznavanjem *show businessa*, je pometel s politično konkurenco z zastarelim načinom komunikacije, ki se ni skladal z logiko političnega antagonizma, ki ga je prinašal novi večinski volilni sistem.

Ker Berlusconijev uspeh v veliki meri temelji na uspešnem plasiranju svoje podobe, je najbolj ranljiv prav na ravni podobe. Zato je politični pomen spolnih škandalov, s katerimi se spopada v zadnjem letu in ki služijo kot iztočnica za naše razmišljanje, tako velik. Z njimi se krha ravno podoba, ki jo je tako skrbno oblikoval v zadnjih dveh desetletjih.

CENZURA? ŽAL NE.

Vendar pa so analize, ki se osredotočajo na način Berlusconijevega političnega vzpona in na metodo, s katero ohranja svoj konsenz, nezadostne. S tem, ko rečemo, da Berlusconijev uspeh sloni na njegovi sposobnosti manipulacije s televizijskim medijem, ki ima v Italiji še vedno monopol v posredovanju informacij,² smo povedali veliko o metodah,

¹Pri nas v to kategorijo nedvomno spada Borut Pahor, ki je že zelo zgodaj, mnogo pred ostalimi slovenskimi politiki, zavestno začel graditi na svoji podobi in se pri tem (kot je razvidno iz nekaterih delovnih gradiv, ki so pricurjali v javnost konec devetdesetih let) v marsičem zgledoval pri Haiderju. Pahorjev uspeh (in nemara tudi njegovo kratkotrajnost) lahko v veliki meri pripišemo prav temu.

²Po nekaterih podatkih iz sredine prejšnjega desetletja naj bi 75% Italijanov informacije o političnem dogajanju spremljali izključno prek televizije. V zadnjih letih je nagel vzpon internetnega komuniciranja ta odstotek najbrž znižal.

a skoraj ničesar o vsebini berlusconizma. Napisal sem »skoraj ničesar«, ker sama metoda komuniciranja predstavlja pomemben del njegove vsebine. A vendar na politične fenomene (zaenkrat še) ne moremo neposredno aplicirati znamenite McLuhanove maksime, da je »medij enak sporočilu«. Televizijskost je del berlusconizma, mislim pa, da ni njegov ključni del. Medij v berlusconizmu še vedno služi za posredovanje določenega sporočila. Za *berlusconizem* je namreč mogoče reči vse, razen tega, da je post-ideološki fenomen, v katerem forma povsem prevzame mesto vsebine.

Bolj kot format, v katerem se pojavlja *berlusconizem*, me tukaj torej zanima predvsem sposobnost njegovega medijskega ustroja, da nadzoruje – ne toliko sam pretok informacij, kolikor predvsem način, kako se te informacije razporedijo v javnem diskurzu. Glede tega se moramo namreč znebiti nekaterih napačnih prepričanj, ki glede berlusconizma vladajo izven Italije. Čeprav je res, da se Berlusconijeva oblast pogosto poslužuje neposredne cenzure televizijskih vsebin, to po mojem ni glavni problem. Cenzura seveda obstaja in je zagotovo večja kot v zahodnih državah, a je situacija še vedno boljša kot v nekaterih najbolj stabilnih balkanskih, sredozemskih in južnoameriških demokracijah. Na zadnjem indeksu svobode tiska, ki ga je izdala organizacija Novinarji brez meja, se je Italija znašla le nekaj mest za Slovenijo, a pred Hrvaško, Izraelom, Romunijo ali Argentino. Za mnoge Italijane je morda velika sramota, da so se znašli v družbi takšnih držav (in precej pod ravnjo Francije, Velike Britanije ali Nemčije, s katerimi bi se raje primerjali), a to vendar pomeni, da stanje svobode v medijih ni tako kritično, da bi lahko zgolj na podlagi tega lahko razložili klavrno stanje javne razprave v Italiji. Prav v okvirih, znotraj katerih se razpravlja o vprašanjih, v načinu, kako gole informacije pridobijo družbeni in politični smisel, je iskati skrivnost Berlusconijevega uspeha. Gotovo je, da tega Berlusconi (ko zapišem Berlusconi, ne mislim zgolj na njega osebno, temveč na široko neformalno mrežo ljudi, ki so zbrani okoli njega in tvorijo njegov »dvor«) ne bi mogel učinkovito usmerjati, če ne bi imel skoraj popolnega nadzora nad zasebno televizijo in dobršnim delom tiskanih medijev in če si v zadnjem desetletju ne bi priboril (ob znatni pomoči in naivnosti leve opozicije) tudi nadzora

nad informativnimi programi dveh od treh javnih televizijskih mrež. Glavno vprašanje pa je, *kaj* s to medijsko močjo počne, *kako* vpliva na javno percepcijo dogajanja.

Odličen primer, kako lahko sama konfiguracija javne razprave učinkovito nevtralizira potencialno subverzivne informacije, ne da bi bilo treba kakorkoli posegati v njihovo svobodno distribucijo, nam pokaže zadnji spolni škandal, v katerega se je – po zaslugi svoje pregovorne nepremišljenosti – zapletel Berlusconi.

PRIMER RUBY

Maja 2010 je milanska policija pridržala Karimo El Mahroug, mlado dekle maroškega rodu, ki se je preživljala kot erotična plesalka v nočnem lokalu, pod obtožbo, da je ukradla tri tisoč evrov. Ker je bilo deklet, bolj znano pod umetniškim imenom Ruby Rubacuori (»lomilka src«), brez osebnih dokumentov, so jo odpeljali na zaslišanje na kvesturo. Izkazalo se je, da je mladoletna, zato so policisti v skladu s prakso in zakonom poklicali sodnico za mladoletne, ki jim je naročila, naj mladenko prepustijo v oskrbo primerni ustanovi. Še istega večera pa je milanski kvestor prejel nenavaden klic iz Pariza. Na drugi strani telefona ni bil nihče drug kot ministrski predsednik Silvio Berlusconi, ki se je v tistih dneh mudil na uradnem obisku v Franciji. Vodjo milanske policije je zaprosil, naj osumljeno deklet izpusti. Bila naj bi namreč – tako je zatrdil premier – nič manj kot vnukinja tedanjega egiptovskega predsednika Mubaraka. Da bi preprečili škandal mednarodnih razsežnosti, je premier kvestorju naročil, naj deklet izroči v varstvo zaupanja vredni osebi.

Ob dveh ponoči je torej na milansko kvesturo prišla »zaupanja vredna oseba«, ki jo je poslal Berlusconi. To je bila petindvajsetletna Nicole Minetti, nekdanja plesalka na lokalni televiziji in predstavnica Berlusconijeve stranke Ljudstvo svobode v deželni svetu Lombardije. Minettijeva je premiera spoznala slabega pol leta pred tem, ko je Berlusconi po zloglasnem atentatu z miniaturnim kipcem milanske katedrale moral na operacijo v zobno ambulanto, v kateri je delala kot asistentka. Tam je imel italijanski premier priložnost spoznati njen politični talent in jo že dobre tri mesece zatem postavil na vrh strankine liste za lombardijske regionalne

³Prav Mora je eden osrednjih likov v omenjenem dokumentarcu *Videocracy*: ki ga je pred meseci na svoj spored uvrstila tudi TV Slovenija.

volitve. Policija je torej v skladu s priporočili predsednika vlade domnevno Mubarakovo vnukinjo izročila v varstvo deželni poslanki Minettijevi. Ta pa je še isti trenutek, ko je prestopila prag kvesture, mladenko prepustila neki brazilski prostitutki, ki je nato sprejela Ruby v svoje stanovanje.

Po slabem tednu se sestanovalki tako hudo spreta, da mora posredovati policija, ki ob tem med drugim ugotovi, da se obe ukvarjata s prostitucijo. Po kratkem zaslišanju Ruby vendarle dodelijo v oskrbo centru za mladoletnice. Po celi vrsti peripetij, ki vključujejo beg iz varstvenega doma, pretepe, spore, kraje in še marsikaj drugega, se Ruby konec junija znova znajde na policijski postaji. Na zaslišanju tokrat pove celotno zgodbo: bila je del skupine mladenk v mreži mogočnega televizijskega agenta in iskalca talentov (*talent scout*) Leleja More³, ki mladih in nadebudnih deklet ni posredoval le televizijskim in medijskim hišam, temveč tudi nekaterim vplivnim politikom in gospodarstvenikom za, recimo tako, zasebne zabave. Na vrhu seznama vplivnežev, ki so se posluževali Morine mreže deklet, je bil tudi Silvio Berlusconi. Ta je v svoji vili Arcore pri Milanu prirejal zabave, ki so kmalu zaslovene pod imenom *bunga bunga*. Nanje je poleg raznoraznih imenitnežev vabil dekleta, ki sta mu jih dostavljala predvsem Lele Mora in njegov prijatelj Emilio Fede, italijanski javnosti sicer znan kot dolgoletni voditelj najbolj brezsravno proberlusconijskega televizijskega dnevnika v državi. Jeseni je novica počasi pricurjla v javnosti in povzročila še enega v vrsti seksualnih škandalov, v katerega je vpleten italijanski premier. Ko se že je zdelo, da se je novica že nekoliko podela (tudi po zaslugi Berlusconijske medijske mašinerije pozabe), se je sredi januarja začel drugi akt tragikomedije. Milanško tožilstvo je na podlagi pričevanja mladoletne Ruby in nekaterih drugih deklet med tem namreč začelo preiskavo proti nekaterim posameznikom iz Berlusconijskega kroga, osumljenih spodbujanja in izkoriščanja mladoletne prostitucije. Ko je tožilstvo sredi januarja sodišču predložilo zahtevo po začetku postopka, so med dokazno gradivo vključili tudi prisluhe, opravljene med julijem in decembrom

2010 na telefonih številnih obiskovalcev Berlusconijskih zasebnih zabav. S tem se je nenadoma in nepričakovano dvignila tančica skrivnosti, ki je zakrivala življenje Berlusconijske milanske vile: telefonski pogovori so razgalili velik del zasebnega življenja italijanskega premiera. Sodišče je odobrilo začetek sojenja in določilo, da se bo moral Berlusconi zagovarjati zaradi zlorabe javnega položaja in izkoriščanja mladoletne prostitucije.

»ŠENTFLORJANSKA« LEVICA PROTI »SVOBODNJAŠKI« DESNICI

Rubygate, kakor so italijanski mediji šaljivo označili zadnjo afero, v katero se je zapletel Berlusconi, je povzročil pravi medijski in javni pretres: mobilizirala se je tako proti-berlusconijska civilna družba kakor Berlusconijske televizijske mreže in že več kot mesec je zasebno življenje predsednika vlade polje prvorazrednega političnega spopada. Berlusconijski zavezniki govorijo o nesprejemljivem vdoru v zasebno življenje, o zlorabi premierjevih osebnih spolnih preferenc v politične namene, o svetohlinskem puritanstvu levice, o prisluškovalni obsesiji, ki da je zajela Italijo in ki zlovešče spominja na vzhodnonemško prakso, kot jo poznamo iz filma *Življenje drugih*.⁴ V drugi polovici januarja je bila medijska protikampanja Berlusconijskega tabora tako silovita in v marsičem neprecedenčna, da so mnogi govorili o medijski vojni ali celo o poskusu medijskega državnega udara. Nekateri, zlasti tuji komentatorji, so pri tem opozorili na paradoks, da se konservativna stran v polemiki sklicuje na liberalno načelo ločenosti javnega in zasebnega življenja, medtem ko se levica sklicuje na javno moralo in spodobnost, ki sta po navadi del konservativne retorike. Ta paradoks je le navidez: čeprav je res, da pomemben del Berlusconijskega gibanja prihaja iz katoliškega političnega tabora, so ti v manjšini. Večina pripadnikov Berlusconijskega ožjega vodstva je vezanih na liberalno ali levičarsko tradicijo.⁵ To še toliko bolj velja za eksponente njegove medijske mašinerije, kjer je zelo malo osebnosti, ki bi jih lahko označili za konservativce (in še ti so večinoma neokonservativci,

⁴Mnogim se ni zdelo naključje, da je na vrhuncu afere, dober teden za tem, ko so se Berlusconijski mediji prvič domislili te analogije, javna televizija na svoj spored uvrstila prav film *Življenje drugih*.

⁵Zanimiva je sestava vodstva Berlusconijske stranke Ljudstvo svoboščin. Trenutno ima predsedstvo stranke 33 članov: 10 jih ima krščanskodemokratsko preteklost (bodisi v stranki Krščanske demokracije bodisi v raznih katoliških organizacijah), sledijo nekdanji socialisti in neofašisti (oboji s po 5 članov), republikanci, radikalci in komunisti (po 2 člana) ter liberalci in monarhisti (po 1 član); 5 članov je svojo politično kariero začelo v Ljudstvu svoboščin.

ki so v sedemdesetih letih delovali kot aktivisti v neparlamentarnih skrajno levičarskih skupinah). Mnenje številnih tujih opazovalcev, da Berlusconi zavezniki svojega kolovodjo tokrat zagovarjajo iz oportunitizma in pri tem kažejo najbolj sprevrženo stopnjo hinavščine, ne drži. Mislim, da je ravno obratno. Sodobna italijanska desnica iz hinavščine zagovarja »družinske vrednote« in se zaradi oportunitizma udeležuje slovityh javnih zborovanj, znanih kot *family day*, Berlusconi jevo pravico do zasebnega hedonizma pa zagovarjajo iz prepričanja. Ne verjamem – kot je pisal kolumnist nekega angleškega liberalnega dnevnika –, da so bili uredniki Berlusconijevih časopisov in televizijskih programov v zadregi, ko so dobili nalogo, naj kakor vejo in znajo zagovarjajo Berlusconijeve privatne zabave: ravno nasprotno, zdaj imajo končno priložnost, da odvržejo preobleko katoliške spodobnosti (ki jim nikoli ni preveč pristajala) in brez zadrege povejo, kaj res mislijo. Po drugi strani tudi ni res, da se opozicija sklicuje na javno moralo. Večina njenih predstavnikov se zelo skrbno izogiba moralističnim obsodbam predsednika vlade in raje poudarja, da je glavni problem zloraba položaja. Berlusconi in njegovi podporniki ugovarjajo, da je obtožba zaradi zlorabe položaja le pretveza: opozicija in z njo povezana sodna veja oblasti hočeta izkoristiti premierjev spodrsrljaj (klic na milansko kvesturo), ker brez tega sploh ne bi imeli nobenega razloga za pregon. A resnični namen, trdijo v Berlusconijevemu taboru, je diskreditacija predsednika vlade: njegovi nasprotniki hočejo njegovo zasebno življenje uporabiti kot orožje, da bi ga politično spodnesli. V tem argumentu je zrno soli: v tej katoliški državi še noben politik ni padel zaradi takšne malenkosti, kot je neprimeren poskus vplivanja na minoren policijski postopek, po drugi strani pa utegne spolni škandal resno ogroziti politika, ki računa na konservativne in krščanskodemokratske glasove. Tega se dobro zavedata obe strani v sporu. In dejansko se glede tega tako institucionalna levica kot zunajparlamentarne opozicijske sile (ki jo v glavnem sestavljajo mladi občanski demokrati, zbrani v različnih fluidnih civilnodružbenih organizacijah) vedejo precej bolj hinavsko od Berlusconijevega tabora: po eni strani zatrjujejo, da jih Berlusconi jevo spolno življenje prav nič ne zanima in da sta edina problematična vidika afere zloraba položaja in vpletenost v prostitucijo mladoletnih, po drugi pa se še kako zavedajo, da subverzivni potencial afere ni v vpra-

šanu Berlusconi jeve pravne odgovornosti, ampak prav v razkritju njegove zasebnosti. Zato skušajo prav ta vidik kar najbolj izkoristiti, čeprav v isti sapi zagovarjajo pravico do zasebnosti in do tega, da za štirimi stenami svojega stanovanja vsakdo počne, kar želi. Ta – sicer povsem razumljiva in taktično najbrž edina pravilna – nedoslednost Berlusconi jevim podpornikom omogoča, da levico obtožujejo svetohlinstva (v zadnjih mesecih Berlusconi jevi privrženci svoje nasprotnike najraje ozmerjajo z izrazom *bacchettoni*, ki označuje osebe s pobožnjaškim, Slovenci bi rekli »šentflorjanskim« vedenjem).

Kot odpor proti temu domnevnemu svetohlinstvu levice se je ponovno dvignil »svobodnjaški« sektor desnice, ki Berlusconi ja poziva k vrnitvi k liberalnim izvorom njegovega gibanja in k ponovnem zagonu »liberalne revolucije«, ki jo je napovedoval v devetdesetih letih in nato nanjo pozabil. Jasno je torej, da skuša liberalni sektor znotraj Berlusconi jevega ideološko precej raznorodnega tabora izkoristiti afero za okrepitev svoje pozicije.

V tej zapleteni diskurzivni konfiguraciji, ki je vzniknila kot posledica »afere Ruby«, se skriva odgovor na najpogostejše vprašanje, ki bega tuje opazovalce: »Kako, da spolni škandal takšnih razsežnosti ni škodil Berlusconi ju?« Preveč preprosto se je sklicevati na domnevni moralni značaj Italijanov ali na špekulacije o nacionalnem karakterju. Odgovor se skriva v Berlusconi jevi sposobnosti, da s pomočjo mogočne medijske mašinerije vse javne razprave uokviri tako, da se iztečejo njemu v prid. V tem primeru je celotno razpravo preusmeril k vprašanju odnosa med zasebnim in javnim življenjem. Ko je to enkrat postal okvir, znotraj katerega se je odvijala vsaka debata o škandalu, se je Berlusconi javno razglasil za navadnega grešnika in subverzivni potencial afere je bil nevtraliziran. »Privatno,« se je glasilo Berlusconi jevo sporočilo volivcem, »grešim, tako kot (vsak na svoj način) grešite tudi vi. Važno je, da javno še naprej zagovarjam iste ukrepe, ki jih zagovarjate tudi vi.« Ko je zadeva postavljena v teh terminih, dejansko ni razloga, zakaj bi morali katoliški in konservativni volivci obrniti hrbet Berlusconi ju in voliti levico. Nobenega zagotovila nimajo, da so politiki levice v zasebnem življenju kaj bolj moralni ali da kaj bolj spoštujejo cerkvene nauke glede spolnega življenja, vedo pa, da se zavzemajo za liberalizacijo precej restriktivne družinske zakonodaje (Italija je edina zahodnoevropska država, ki v nobeni obliki

ne priznava homoseksualnih zvez, zagotovljena pa ni niti enakopravnost izvenzakonskih skupnosti z zakonskimi).

Ko je opozicija ugotovila, da s poudarjanjem Berlusconijsve zasebne nemoralnosti ne bo prišla daleč, je začela poudarjati drug vidik škandala, namreč premierjev odnos do žensk in njihovo ponižanje v spolne objekte. Pri tem je bila nekoliko uspešnejša in je uspela celo mobilizirati del svojega ženskega volilnega telesa. Vendar je tako zastavljena kritika razpravo še bolj oddaljila od konkretnih političnih vprašanj in jo usmerila v široko debato o splošnih družbenih vzorcih v sodobni Italiji. Bolj ko se je torej diskusija o aferi Ruby širila in poglobljala, bolj se je oddaljevala od vprašanja Berlusconijsve politične odgovornosti, dokler ni obvisela v abstraktnih družboslovnih nebulozah.

Le redki so opozorili na resnični problem v celotni zadevi. Ne gre za to, kot zatrjuje Berlusconi, da so njegovi nasprotniki nesramno vdrl v njegovo zasebno življenje; on sam je s svojo zasebnostjo nesramno vdrl na polje javnega.

JAVNO IN ZASEBNO

Ko se je razdivjala debata o Berlusconijsvem spolnem življenju se je zgodilo to, kar je bilo za pričakovati: majhen detajl v celotni zgodbi, ki je pri vsem daleč najpomembnejši, je ostal skoraj neopažen. Gre seveda za klic na kvesturo, s katerim je premier posredoval za svojo znanko. Mnogi (ne zgolj njegovi podporniki) so to označili za spodrsljaj, ki priča o njegovi prostodušni naivnosti. Navsezadnje, pravijo, bi lahko za Ruby posredoval tudi tako, da se ne bi osebno izpostavil in jo iz rok policije rešil preko verige pomočnikov. Nekateri njegovi zagovorniki so šli tako daleč, da so njegovo dejanje razglasili za dokaz njegove nesebične velikodušnosti: ne da bi dvakrat pomislil o političnih in pravnih posledicah, je rešil mlado dekle, ki se je znašlo v težavah.

Epizoda je seveda minornega značaja in je med vsemi nepravilnostmi in kaznivimi dejanji, ki mu jih očitajo, gotovo med najbolj nedolžnimi. Vseeno pa dobro prikazuje njegov način vladanja. Bolj kot o njegovi velikodušnosti priča o tem, da je v njegovem pojmovanju vladanja izginila vsakršna distinkcija med zasebnim in javnim življenjem.

Znano je, da je Berlusconijsva vlada v zadnjih desetih letih sprejela celo vrsto zakonov, ki neposredno ščitijo bodisi premierjeve gospodarske monopole in njegove finančne interese bodisi njega osebno varujejo pred sodnim pregonom. Situacija se je znatno poslabšala v zadnjem mandatu, ko se je po vmesnem debaklu leve vlade Berlusconi še močneje zavihtel na oblast. Če je med prvo Berlusconijsvo petletko (2001–2006) parlament poleg običajnih zakonov sprejemal še zakone, ki so eksplicitno ščitile Berlusconijsve zasebne interese (gre za tako imenovane »zakone *ad personam*«), je v zadnjih treh letih distinkcija med običajnim in »izrednim« zakonodajnim postopkom izginila: zdaj se celotne zakonodajne in institucionalne reforme (kot npr. reforma sodnega postopka ali obdavčitve finančnega kapitala) prikrivajo tako, da ustrezajo Berlusconijsu in njegovemu ogromnemu finančno-gospodarskemu imperiju.

Zloglasna zloraba položaja v primeru Ruby je tako zgolj logična posledica razumevanja oblasti kot osebnega vladanja, kjer ni več ločitve med zasebnimi in javnimi interesi in kjer je funkcija identična z osebo, ki jo opravlja. Ko se enkrat uveljavi takšen način dojemanja politike, to pomeni samo eno: konec republikanske ureditve.

SULTANAT

Zanimiva je argumentacija Berlusconijsvih odvetnikov. Začetku sodnega postopka proti svojemu klientu v primeru Ruby so nasprotovali iz dveh razlogov. Glede zlorabe položaja so milanskemu sodišču odrekli pristojnost, saj naj bi Berlusconi očitano kaznivo dejanje storil pri opravljanju svoje javne funkcije predsednika vlade (misleč, da je Ruby Mubarakova vnukinja, je posredoval za njeno izpustitev, da bi preprečil diplomatski zaplet z Egiptom); posledično naj ga ne bi smelo obravnavati milansko civilno sodišče, temveč posebno sodišče za ministre, ki v italijanski sodni ureditvi obravnava sume kaznivih dejanj, ki jih visoki uradniki vladne administracije zagrešijo med opravljanjem svoje funkcije.⁶ Glede obtožbe o mladoletni prostituciji pa so premierjevi odvetniki zatrjevali, da so bila prisluškovanja, na podlagi katerih je bila napisana obtožnica, opravljena nezakonito. Po ita-

⁶S tem bi Berlusconi ne bil pretirano na boljšem, saj ministrsko sodišče sestavlja sodni senat, ki ga na podlagi žreba izberejo prav izmed sodnikov milanskega sodišča, ki je največje v državi. Ključna razlika je v tem, da mora začetek postopka pred ministrskim sodiščem odobriti parlament: tu pa ima Berlusconi večino. Odrekanje pristojnosti milanskemu sodišču je bil tako le Berlusconijsv (neuspešen) manever, kako se zopet izogniti sojenju.

lijanski ureditvi sodišče v nobenem primeru ne more odrediti prisluškovanja v javnih prostorih oziroma v prostorih, ki spadajo pod poslansko imuniteto (na primer pisarne članov parlamenta ali delovni prostori vlade); premierjevi odvetniki so tako prišli na dan s tezo, da je tudi znamenita vila San Martino, Berlusconijska rezidenca v mestecu Arcore nedaleč od Milana, integralni del vladnih prostorov, zato za čas njenega obiska ne bi smeli prisluškovati nikomur.

Jasno je, da sta iz pravnega vidika obe argumentaciji iz trte izviti (in sta bili zato tudi gladko zavrjnjeni), a sta vseeno izjemno simptomatični. Jasno kažeta, da so prav Berlusconijski privrženci tisti, ki so pomešali področje javnega s področjem zasebnega. Ne postavljajo več nikakršne distinkcije med premierjem kot osebo in funkcijo, ki jo opravlja: zanje se je oboje združilo v nerazdružljivo celoto. Vsako dejanje, ki ga Berlusconi opravi, vsak prostor, v katerega stopi, postane, po tej logiki, nekakšen zunanji podaljšek njegove osebne avtoritete, ki bi morala biti imuna pred vsakršnim pregonom. Ni težko ugotoviti, da to spominja na pojmovanje vladarjeve karizme v monarhičnih ureditvah. Zato ni čudno, da je Giovanni Sartori, eden najpomembnejših sodobnih politologov, Berlusconijski način vladanja poimenoval kot »sultanat«. Pri tem je mislil predvsem na njegov prezir do inštitucij. Berlusconi namreč vladanje prek republikanskega oblastnega ustroja vseskozi skuša nadomestiti z neposredno osebno vladavino, pri čemer se opira na skupino sodelavcev, ki tvorijo njegov dvor. Tako se je zopet izkazalo, da so njegovi odvetniki povedali več resnice, kot so jo nameravali: Berlusconijska vila je *dejansko* postala novo središče vladanja, v njej se sprejemajo najpomembnejše politične odločitve v državi, vanjo hodijo na sprejeme tuji državniki, v njej predsednik vlade sprejema na avdienco predstavnike lokalnih oblasti.

Razvratne zabave, ki v zadnjih mesecih polnijo strani italijanskih in tujih medijev, so tako le simptom tega, da se je Berlusconijska vila v Arcoreju spremenila v pravcati dvor, kjer so glamur, vladarjeve osebne kaprice, odločitve o njegovem zasebnem bogastvu in o politični prihodnosti države postale prepleteni dejavniki istega vsakdana. Za zidovi vile San Marino izgine vsaka distinkcija med politično stranko, podjetjem Mediaset (ki je osrednji del Berlusconijskega finančnega bogastva), vlado in državo. Ministri, Berlusconijski odvetniki in finančni svetovalci, funkcionarji njegove stranke, njegovi

družinski člani, televizijski voditelji njegovih postaj in uredniki njegovih časopisov so postali dvorjani, ki se borijo za svoj delež vpliva v tem oblastnem gnezdu, kjer sta do nerazločljivosti pomešana javni in zasebni interes.

Šele, ko primer Ruby enkrat obravnavamo v tej luči, pridobi subverzivni potencial. Šele, če jo razumemo skozi takšno optiko, nam lahko ta pikantna, a precej banalna zgodba resnično nekaj pove o politični situaciji v Italiji. Ko primer Ruby obravnavamo kot moralno vprašanje, kot privatno problematiko zasebnega življenja politikov ali v optiki družbenega vprašanja socialnega položaja žensk v sodobni Italiji, se izgubi njegov politični pomen. Zdi se, da je v Italiji to razumel edino Berlusconi – in njegovi najbolj inteligentni nasprotniki. Prav tisti redki, proti katerim je Berlusconi resnično uporabil orožje, ki se ga polašča kot zadnje možnosti: cenzure.

NADZOR NAD INFORMACIJAMI V SVOBODNI DRUŽBI

Berlusconijska vladavina je razkrila nekatere slabosti demokratičnega sistema, ki niso omejene zgolj na Italijo. Ko so te slabosti enkrat razkrite, ni zadržkov, da se ne bi uveljavil *tip vladavine*, ki bi jih zlorabil v svoj prid. Eden izmed naukov, ki se jih lahko bodoči režimi naučijo iz Berlusconijske izkušnje, je tudi ta, da cenzura ni več potrebna. Oziroma bolje rečeno, potrebna je zgolj v izjemno omejenem obsegu. Berlusconi je iz tega vidika še vedno precej staromodен v svojem vedenju in sam ni dober zapopadel vseh potencialov svojega medijskega monopola; prevečkrat se po nepotrebem osebno izpostavlja proti novinarjem in javno napoveduje cenzurne ukrepe. Zdi se, da še sam ni razumel tega, kar je s svojo strategijo sam dokazal: cenzura je *passé*. Dovolj je nadzor nad posredovanjem informacij in »pravilna« zastavitev debate. Najbolj zanimiv vidik berlusconizma je, da so vsa dejstva o oblasti povsem na razpolago. Vsi škandali se odvijajo na očeh javnosti. Simptomatično je, da je bil med prvimi mediji, ki so objavili integralni zapis prisluškovanj v primeru Ruby, prav dnevnik *Il Giornale*, ki je v lasti družine Berlusconi. In to ne velja le za spolne škandale. Danes ima izobražen italijanski državljan, ki se zanima za politična in družbena vprašanja, na razpolago možnosti, da si brez prevelikega napora pridobi verodostojno sliko o dogajanjih v Italiji. Brez pretiravanja lahko trdimo, da Italijani o najtemnejših in kočljivih vidikih

svoje politike in ekonomske oblasti vedo nepriemerljivo več kot katerikoli druga nacija v Evropi. Razlogov za to je več, med njimi tudi izjemno neliberalna ureditev, s katerimi lahko sodišča odredjajo prisluškovanja, in izjemno liberalna zakonodaja, kar se tiče njihove javne objave.

Tu se mimogrede izkaže naivnost Noama Chomskega, ki trdi, da lahko golo navajanje dejstev najbolj učinkovito razkrinka zlorabe oblasti. Berlusconijev primer dokazuje nasprotno. Najbolj pomembni so okviri, v katerih poteka javna razprava, vprašanja, ki veljajo za pomembna, javni diskurz, ki določa, kaj je relevantno in kaj ne. To je vidik berlusconizma, ki ga tuji opazovalci pogosto povsem narobe razumejo. Berlusconija sploh ne moti različnost mnenj: na noben način ne moremo trditi, da s pomočjo svoje medijske moči ustvarja enoumje. Ravno nasprotno, z njeno pomočjo širi kakofonijo mnenj in interpretacij, kjer se relevantna vprašanja izgubijo v nepregledni množici frivolnosti in lažnih dilem.

Svoboden pretok informacij je nekaj, česar je *berlusconizem* povsem vaje in kar zna izkoristiti v svoj prid. Česar Berlusconi ne more trpeti, je, da se ta svoboden tok informacij in mnenj na določeni točki prekine in da se relevantna vprašanja kanalizirajo v osredotočeno debato, katerih okvirov sam ne more nadzorovati. V Italiji, tako kot drugod po svetu, je zelo malo novinarjev, medijev in mnenjskih voditeljev, ki so tega sposobni. Zato ni čudno, da so bili vsi redki Berlusconijski neposredni posegi v svobodo medijev usmerjeni prav proti tem nekaj posameznikom.

PRIMAT NARACIJE

Na začetku smo *berlusconizem* definirali kot sistem, ki temelji na nadzoru informacij. Ta definicija do neke mere drži. Vendar se moramo vprašati: čemu služi nadzor informacij? Rekli smo, da je ta nadzor nujen za filtriranje pomembnih in nepomembnih dejstev oziroma, bolje rečeno, za onemogočenje takšnega učinkovitega filtriranja. A obstaja še en, pomembnejši smoter, v katerega Berlusconi usmerja nadzor nad informacijami. Gre za ustvarjanje narative. S pojmom naracija tu mislim na diskurzivni postopek, ki dogodke in dejstva organizira v celovito in koherentno zgodbo. *Berlusconizem* je eklektičen, ko se tiče ideologije ter gospodarskih in socialnih politik, a ima zelo koherentno naracijo o samem sebi, ki pojasnjuje njegovo zgodovinsko vlogo ter njegovo pozicijo v političnem spektru.

Prav ta naracija je njegovo najmočnejše orožje: aktivistom in podpornikom daje jasno zavest o njihovem zgodovinskem poslanstvu ter politični identiteti. Temeljne poteze te naracije je Berlusconi načrtno že v svojem prvem političnem govoru, ko je v neposrednem televizijskem prenosu tako opisal svoje nasprotnike in svojo politično pozicijo definiriral kot njihovo nasprotje:

Italijanska levica trdi, da se je spremenila. Trdi, da je postala liberalnodemokratska. Vendar to ni res! Njihovi predstavniki so še vedno isti kot prej, njihova mentaliteta, njihova kultura, njihovo vedenje, njihova najgloblja prepričanja so ostala enaka. Ne verjamejo v trg, ne verjamejo v zasebno pobudo, ne verjamejo v profit, ne verjamejo v posameznika. Ne verjamejo, da je mogoče svet izboljšati prek svobodnega doprinosu mnogih različnih posameznikov. Nič se niso spremenili. Poslušajte jih, kaj govorijo (...), berite njihove časopise. Ne verjamejo več v nič. Deželo bi radi spremenili v vpijočo ulico, ki kriči, ki napada, ki obsoja. Zato smo prisiljeni, da se jim zoperstavimo. Ker verjamemo v posameznika, v podjetnost, v tekmovalnost, v razvoj, v učinkovitost, v svobodni trg in v solidarnost, ki izvira iz pravičnosti in svobode.

Mislim, da se prav med vrsticami tega govora, ki ga lahko brez vsakršne ironije označimo za prvorazredno retorično mojstrovino, skriva ključ Berlusconijskega uspeha. Njegov opis na izjemno sugestiven in natančen način razgalja situacijo postkomunistične levice v obdobju po padcu berlinskega zidu, ne le v Italiji, temveč tudi v vzhodni Evropi. Levica (in dobršen del ostalega političnega spektra) je izgubila svoj ideološki kompas, dogodki so se ji zgolj še dogajali in jih ni znala več povezati v koherentno zgodbo. Nasproti tehnokratskemu cinizmu postideološke levice je nastopil Berlusconi s svojo gorečnostjo in levici dobesedno izmaknil mesto zgodovinske avantgarde (tedanji zgodovinski trenutek je odlično ujel režiser Nanni Moretti v svojem filmu *Aprile*). Uspel si je zagotoviti prednost pri izgradnji naracije, medtem ko ideološko samokastrirana levica vse do danes ni zmožna jasno opisati tega, kar se dogaja njej, državi in celotni celini. Če je res, da je Berlusconi ves ta čas imel monopol nad pretokom informacij, je prav tako res, da je zelo jasno vedel, kaj početi s tem monopolom. Brez tega si z njim ne bi mogel kaj dosti pomagati. Levici še tako širok dostop do alokacije informacij ne bi kaj prida koristil, ker ni imela nobenega konstruktivnega sporočila, ki bi ga lahko posredovala. Še danes ga nima. In to ne velja le za Italijo. •

Znanje v informacijski družbi

Blaž Kosovel

Ena izmed ključnih razlik, ki zaznamuje prehod iz dobe, imenovane moderna, v tisto, ki so je malce nerodno poimenovali postmoderna, je nedvomno pozicija in pomen vednosti. Če že govorimo o nekem prehodu, je to nedvomno ključnega pomena zanj. In ravno informacija je osrednji akter prehoda, saj je vezana neposredno na spremembo definicije vednosti. Moderno enciklopedijo so tako zamenjale novodobne baze podatkov, intelektualce pa tisti, ki so jih znotraj managerskega besednjaka poimenovali knowledge workerji, torej delavci znanja oziroma umski delavci. (To, da za slednje v slovenščini sploh nimamo ustreznega prevoda, le priča o naši (ne)vpetosti v svetovne trende.) Do pomena informacije bom tako dostopil ravno preko vznika knowledge workerjev v razmerju do tistega, ki so ga zamenjali.

Kaj sploh pomeni figura intelektualca? Gre za nekoga, ki proizvaja vednost, oziroma nekoga, ki mu primarno delo ni ročno delo. Ravno zato so na intelektualce vedno gledali zviška vsi, ki so služili kruh v potu svojega telesa, češ da sploh nič ne počnejo, oziroma se nič ne upehajo pri svojem početju. A ravno intelektualci so tisti, ki so v srednjem veku začeli zbirati učenost in s tem oblikovali nekaj, kar je postala skupna dediščina Evrope. Njihovo mesto je bila univerza, oziroma latinsko – *universitas* – celota, univerzum. Takrat je bil to nek nov prostor, kjer so lahko proizvodili vednost zaradi vednosti, torej brez potreb za njeno neposredno uporabo. Zadeva se je sicer nato izpela v sholastična vprašanja o tem, koliko angelov lahko sedi na konici meča, vendar kljub vsemu je to obdobje tisto, ko se je neko znanje sploh začelo kopičiti in oblikovati, ko so ljudje iz različnih koncev Evrope prihajali na univerze, da bi med seboj debatirali in si izmenjevali mnenja. Je pa potrebno dodati, da to nikakor ni bil zelo množičen pojav, vseeno pa zelo pomemben za nadaljni razvoj.

VISOKA KULTURA VS. POPULARNA KULTURA

Ideja avtonomne univerze je s selitvijo intelektualnega življenja na podeželske dvorce zamrla, znova pa so jo obudili v 19. stoletju, ko so nove nacionalne države potrebovale svojo utemeljitev, zaradi česar so se obrnile na izobraževalni sistem. Z revitalizacijo univerz pa so moč v javnem življenju pridobili tudi intelektualci. Ti moderni intelektualci so tako odigrali ključno vlogo pri vzpostavljanju moderne države in moderne družbe, pa tudi ideje naroda in domovine. Celotni projekt moderne so zgradili ravno intelektualci. In tudi celotno družboslovje se je rodilo zato. Hkrati pa je avtonomija univerz omogočala razvoj in raziskovanje tudi tistih ved,

ki niso služile za nikakršno praktično uporabo, vendar so bile vseeno ključne za razvoj kulture. In ravno za to se gre: kulturo v pomenu visoke kulture nekega naroda so oblikovali ravno intelektualci. Ali drugače, kultura je tisto področje družbenega življenja, ki je bilo v domeni intelektualcev, njihov privatni vrt. Ideja kulture je vzpostavila vednost kot moč v družbi, hkrati pa je to moč tudi utemeljila. Le izobražena elita je imela dostop do moči preko poznavanja znanosti, umetnosti in kulture nasploh, zaradi česar je lahko v takšni kulturi tudi vladala. Intelektualci sicer niso nadzorovali »kulturne potrošnje kulturnih produktov«, a krog njenih odjemalcev je bil ozek. Problem pa je nastal, ko se je ta krog nesluteno povečal in zaobjel vse družbene skupine. Potrebno je bilo udariti z vsemi topovi. S pojavom popularne kulture oziroma kulturne industrije se je začela velika bitka med pripadniki visoke kulture, ki zaničujejo plehkost popularne, in zagovorniki popularne kulture, ki zaničujejo elitizem visoke kulture. Barikade so še vedno postavljene in tudi bitka še traja. Ena ključnih razlik med obema oblikama pa je to, katerim ciljem služita; popularna kultura je namreč primarno namenjena potrošnji in pridobivanju denarja, ne pa kakšnim vzvišenim ciljem, katerim naj bi služila visoka kultura. A kot ugotavljajo nekateri, naj bi ključna težava pri vsem skupaj bila ta, da intelektualcev ni nihče povabil v ta novi svet kulturne produkcije in potrošnje. Namesto njih so na sceno vstopili galeristi, uredniki, izdajatelji, kulturni menedžerji, komunikologi, marketinški svetovalci, novinarji in vsi ostali, ki vrtijo kulturno industrijo.

NOVO POJMOVANJE IZOBRAŽENEGA ČLOVEKA

Intelektualci s svojo splošno izobrazbo in izostrenim okusom so ostali praznih rok, ostala jim je

le še kritika tega novega sveta. Na njihovo mesto so prišli *knowledge workerji*, ki prav tako delajo s pomočjo neke vednosti, vendar takšne, ki je neposredno uporabna. Z informacijami torej. Ostalo ne šteje več. *Knowledge worker* je torej, kot že ime pove, nekdo, ki dela s pomočjo nekega določene priučene znanja. Krog takih ljudi je zelo širok, poleg vseh prej naštetih lahko k njim prištejemo tudi kirurge, računalniške programerje, oblikovalce, arhitekte, raznorazne svetovalce, pa tudi vse znanstvenike, strojnike, pravnike in tako naprej. Takšen profil človeka se od tradicionalnega intelektualca razlikuje v tem, da mu ne gre več za neko široko znanje, ki teži k razumevanju sveta in raznih abstraktnih kategorij, temveč za specializacijo, ki teži k produktivnosti organizacije in družbe nasploh. Potrebe družbe so se spremenile, saj je managerska organizacijska logika osvojila družbo in ji spremenila smoter.

V času klasičnega kapitalizma je svobodni trg potreboval samostojnega posameznika, ki se je izsolal v določen poklic in mu nato služboval celo življenje. Prav tako je bila ostra ločnica med intelektualnim in manualnim delom. Danes so se pogoji spremenili. Ločnica sicer še ostaja, pri čemer se je manualno delo preselilo v tretji svet, oziroma tja, kjer ni več toliko na očem »razvitemu svetu«, a za potrebe upravljanja celotnega sistema se je pojavilo še nekaj novega. Korporativna logika potrebuje ljudi, ki se stalno prilagajajo novim potrebam na trgu. Z velikim porastom informacijske tehnologije se je zaradi neprenehnega razvoja (oziroma spreminjanja infrastrukture) vse bolj pojavljala tudi potreba po nenehnem izobraževanju vseh zaposlenih v procesu. Ko se svet začne vrteti okoli informacij in ko je teh informacij vedno več, je namreč potrebno biti nenehno *updatejan*.

Če je univerza dala študentu na koncu študija poklic, današnja informacijska družba ne more več obstati na takšen način, saj se informacije kopičijo, za njihovo procesiranje pa so potrebna vedno nova znanja. Zato se je razvil koncept vseživljenjskega učenja, po katerem se je potrebno nenehno izobraževati z obiskovanjem seminarjev, delavnic in podobnih oblik učenja. Izobraževanje se je tako dejansko sprevrglo v usposabljanje za določeno potrebo. Študirajoči zato postane potrošnik znanja, znanje pa še eno blago na trgu, saj nima nikakršnih implikacij onkraj uporabne vrednosti. A to ima še druge posledice: matura – kot že beseda sama pove, je to zrelostni izpit, s katerim vstopiš

v svet odraslih. Naslednji takšen izpit je diploma. Ostanek tega je danes viden na primer v tem, da ženske, ki niso poročene, a so opravile diplomu, lahko nazivamo z gospa in ne več z gospodična. S konceptom vseživljenjskega učenja pa dejansko nikoli ne odrastemo, saj omenjena izpita nimata več takšne teže kot nekoč, ko se je tudi veliko manj ljudi izobraževalo na univerzah. Potrošnik znanja ne more več postati učenjak starega kova, saj je obsojen na to, da nikoli zares ne odrase.

NOV POMEN ZNANJA

Ker je informacijska družba naredila znanje za ključno dobrino, se je spremenil tudi pomen tega, kaj sploh znanje je. Ne obstaja namreč več nekaj, kar bi lahko imenovali visoka ali nizka izobrazba, temveč je tu le še uporabna in neuporabna izobrazba. Edina vednost, ki je kaj vredna, je torej tista, ki je aplikabilna, vse ostalo je ničvredno. Splošno izobražen človek je zato postal nepotreben, saj onkraj aplikacije ni več ničesar. Ker je družba postala menedžersko vodena organizacija, ni več nobene potrebe po kakšnih metafizičnih kategorijah, ki so dajale smisel ljudem pred tem, edina pomembna sta le še produktivnost in gospodarska rast, ki pa se tičeta organizacije in ne ljudi, ki v njej delajo. Poleg tega pa so, nedvomno v želji po distanciranju od umazanih denarnih konotacij, uvedli še dva pojma: sinergija in trajnostni razvoj, s katerima nešteti opletajo, čeprav dvomim, da vejo, kaj z njima sploh želijo povedati. Če organizacija ne deluje sinergijsko za trajnostni razvoj, ni na pravi poti, v nasprotnem primeru je naš cilj še vedno enak – večja produktivnost in posledično višja gospodarska rast. Če pa je gospodarska rast nizka, je potrebno delovati še bolj sinergijsko s še večjim poudarkom na trajnostnem razvoju, karkoli že to pomeni. In seveda – tako sinergija kot trajnostni razvoj sta prav tako pojma vezana na organizacijo in ne na posameznika.

MANAGEMENT ZNANJA ZA DOSEGO PRODUKTIVNOSTI

Razgledanega državljana je torej zamenjal delavec s specifičnim specializiranim znanjem, moderno osredotočenost okoli naroda in države pa osredotočenost okoli korporacije. Ključna sprememba je namreč ravno v tem, da je aplikacija znanja možna samo znotraj organizacije. *Knowledge worker* zato potrebuje organizacijo, ki edina lahko pretvori njegovo specializirano znanje v nek rezultat. Znanje

brez rezultata pa je, kot rečeno, ničvredno. Zato je v informacijski družbi ravno in edino organizacija tista, ki deluje. Organizacija je nov subjekt. In ker le organizacija deluje, sta ključni besedi njen osrednji parameter – produktivnost, poleg njega pa še gospodarska rast kot seštevek produktivnosti vseh organizacij v določeni družbi. Ob vsem tem tudi ni več nič čudnega, da se je beseda produktivnost še celo v ZDA začela uporabljati šele z drugo svetovno vojno.

V »klasičnem« kapitalizmu je veljala velika delitev med delavci in kapitalisti, oziroma med delom in lastnino, zato je bila takšna družba imenovana kapitalistična. Ko pa začnemo govoriti o družbi znanja, nam prejšnje razdelitve odpadejo, saj lastnina ni več ključna. Vsakdo namreč lahko kupuje delnice in s tem postane kapitalist in hkrati tudi lastnik. Ključno ni več to, kdo je lastnik, temveč kdo to lastnino upravlja, oziroma *managira* – menedžer torej. Prav tako pa je ključno tisto, s čemer upravlja, torej znanje. Menedžer mora torej izbrati prave ljudi s pravim znanjem in jih motivirati na pravi način, da postane organizacija čim bolj produktivna. Ali v drugačnem besednjaku – menedžer mora upravljati s človeškimi viri tako, da dosega čim večje sinergične učinke za trajnostni razvoj in najvišjo produktivnost. Posel managerja je torej spraviti znanje v delovanje.

V družbi znanja je tako produkt izobraževanja oziroma izobraževalnega procesa šele potencialni vložek za organizacijo. Izobraževanje je torej brez lastnega smotra, saj ji smisel daje šele smoter organizacije, ki pa ni nič drugega kot produktivnost. Nova vednost torej ni več nekaj, kar se nanaša na neke abstraktne pojme, temveč je le še informacija, osredotočena na rezultate. Ti rezultati so zato lahko vidni samo zunaj človeka, torej v organizaciji ali širše v družbi z napredkom znanja samega. Ravno zato celoten sistem te nove vednosti nima nikakršnega pomena za naša življenja, saj je le v službi večje produktivnosti in učinkovitosti organizacije in posledično družbe. Ravno zato smo s poplavo informacij izgubili smisel in ker jim ga religija (večinoma) ne more več ponuditi, se vedno več ljudi zateka v *new age*, kjer si lahko ustvarijo vzporeden svet, da v njem mirno prebivajo ne da bi se ozirali na okolje, ki jih obkroža. Cena za produktivnost je torej visoka, čeprav za mnoge nebitvena, saj izgubo pomena krpajo s požiranjem informacij in občutenjem energije.

BOLONJSKA REFORMA IN INOVATIVNA SHEMA

Takšno razumevanje znanja pa je bilo že implementirano tudi pri nas, in sicer preko birokratskega določila, ki ga nihče ne preizkusil v praksi, ugovarjali pa so mu tudi mnogi učitelji. Govorim seveda o bolonjski reformi, ki je bila plansko vsiljena celotni Evropski uniji, da bi postali konkurenčnejša družba znanja. Težava je seveda le v tem, da so se reforme nečesa tako kompleksnega kot je izobraževalni proces lotili na hitro, češ da je sprememba res mogoča čez noč. Kot da bi v tovarni preko poletja inštalirali nov tekoči trak, ki bi bolj učinkovito proizvajal izdelke, delavcem pa bi razlike v uporabi razložili v pol ure. (Seveda bi jih ob tem še nekaj odpustili.) A ker šola ni tovarna, je na vrsti že reforma reforme, kateri bo nedvomno sledila tudi reforma reforme. Ironija pri vsem skupaj pa je, da je ravno Bolonjska univerza najstarejša univerza na svetu. Kot rečeno, namen Bolonjske reforme je narediti izobraževalni proces učinkovitejši – a za koga? Ravno za gospodarski sektor. Smoter šolanja je torej ravno večja gospodarska rast, skrajšanje časa študija pa višja učinkovitost študentov, da bodo lahko prej vstopili na »trg dela«. Da bodo torej imeli večjo dodano vrednost. To se velikokrat kaže tudi v ukinjanju smeri, ki imajo malo število vpisanih študentov ali tistih, ki so nepotrebna s stališča nove vednosti. Ali kot bi rekli drugače, tiste, ki »ne služijo ničemer.«

Ob tem velja omeniti najnovejši primer proizvodnje *knowledge workerjev*. V Sloveniji so dosedaj vsi podiplomski študenti prejeli (vsaj) 50-odstotno subvencioniranje s strani države. Letos pa so na visokošolskem ministrstvu pripravili spremenjen način subvencioniranja študija, po katerem bodo nekateri dobili 500 evrov na mesec in plačano šolnino, nekateri enako kot prej, vsi ostali pa nič. Zadevo so poimenovali *Inovativna shema za sofinanciranje doktorskega študija za spodbujanje sodelovanja z gospodarstvom in reševanja aktualnih družbenih izzivov*, pri čemer so aktualne družbene izzive določili v obliki sedemnajstih tematskih področij. Če torej podiplomski študent ne napiše dovolj »družbeno produktivne« naloge, najverjetneje tudi ni upravičen do sofinanciranja, oziroma ima zanj veliko manj možnosti. Teme, ki že tako nimajo možnosti za gospodarski uspeh, niso financirane, s čemer se seveda uničuje zanimanje zanje. Naravnost cinično pa je, da takšna shema prihaja od ministra, ki je diplomiral iz filozofije. •

Niti informacije

Simona Sušec

S spominom na nekatere drobce Rousseaujevega projekta se pokaže nekaj težav, ki jih imamo, ko skušamo spregovoriti o stanju in učinkovanju informacije v sodobni družbi. Napačno razumevanje, ki je posledica zastarelih dihotomij, pa zastira pogled ne le na prepreke, temveč tudi na nove možnosti informiranja ter učinkovanja informacije.

JAVNOST IN ZASEBNOST

Današnjega bralca Rousseaujeve *Nove Heloize* utegne presenetiti piščevo pričakovanje drastičnega odmeva pri občinstvu, ki presega celo najbolj pobožne želje sodobnih ljubiteljev umetnosti. Rousseau se razpiše o ogorčenju, užaljenosti in razburjenosti bodočega občinstva, nato pa lok zaokroži z ravno prav prepoznanim opozorilom, da je dekle izgubljeno, če je prebralo eno samo stran romana. Četudi dejanski odziv na roman ni bil enak napovedanemu, vzrok neskladja vsekakor ni Rousseaujevo pretiravanje. Kako mu je uspelo kaj takega? Na delu je nenavaden obrat dotodanje uredniške strategije pri izdaji pisemskih romanov v frankofonskem okolju: avtor se ne pretvarja, da so pisma resnična, pa vendar bralstvo komajda verjame njegovemu priznanju in fingirana pisma naletijo na množico Francozov in Francozinj, ki jih berejo kot zasebna ljubezenska pisma ter nanje celo odgovarjajo. Ne gre samo za to, da je v primeru *Nove Heloize* množičnost edini atribut uspešnosti umetniškega dela, katerega forma bralca izolira v posameznika ali pa ga postavi v prepovedan položaj predrznega vsiljivca; edino njihova številčnost jih ločuje od prejemnikov zasebnega pisma. Še več, umetniški učinek nastane bolj z Rousseaujevim priznanjem avtorstva kot pa z vrlo iskrenostjo junakov romana. Odkritosrčnost je torej tista, ki porodi moderno kulturno javno sfero, ta pa tako zastavljena nima nikakršne zveze z idejo, da naj bi javnost bila pač nekoliko diskretnejša oblika zasebne sfere. Ali se ni premišljevanje o javni sferi osredinilo prav okoli te ideje? Danes se javni prostor vzpostavlja in ohranja s prepovedjo sovražnega govora in pravico posameznika, da se o določenih stvareh na določenih mestih ne govori. Javno je tako razumljeno kot reducirana verzija zasebnega, ne da bi imelo lasten pozitiven karakter. Zasebno pa že ima informacijsko vrednost, le da mora ta skozi sito selekcije, določene z zakonodajo, ki je glede na vsebino informacije povsem abstraktna.

Javna sfera je tako mesto srečanja zakonodaje z zasebnim in zdi se, da nima nobene zasebne vsebine. Internetni hibridi na čelu s Facebookom ob tem delujejo osvobajajoče, četudi se na prvi pogled zdi, da razkrajajo javni prostor. Posameznik pri njih v zameno za kakšno informacijo o sebi in fotografijo prejme velik nadzor nad tem, kdo ga informira, četudi bodo informacije večinoma zaskrblijujoče banalne. V ospredju ni avtorska gesta, temveč prej uredniška, toda ne da bi se nanjo lepila klasična hierarhija odgovornosti in izvedbe.

KDO GOVORI IN KAJ

Priznanje avtorstva, kot je Rousseaujevo, je danes nekaj samoumevnega. Ali je sploh mogoče pisati pod psevdonimom? Vsekakor, toda zakaj? Mladi pisci so vrženi v boj za pripoznanje, zato se podpisujejo s tako velikimi črkami kot jim je le dovoljeno. Ko je najpogostejši odziv na posameznikovo delo pohvala – ali ne bi bilo prikupneje uvesti čebelic? – se psevdonimnost ne splača oz. ne seže dlje od piščeve regulacije tega, kdo sme ocenjevati njegovo delo (denimo da s slogom zagotovim, da me bodo prepoznali samo redni bralci, ki so mi praviloma naklonjeni). Toda težava ni v piscih. Pohvala ali karanje pisca stopa na mesto ugovora vsebini. Toda, kjer ugovarjanje ni predvideno, tudi o strinjanju ne moremo govoriti. Na ravni vsebine torej velja načelo *anything goes*, ki se je nekoč izrekalo v imenu demokratičnosti in sobivanja različnih mnenj, potem pa je postalo jasno, da samo preprečuje, da bi boljša vsebina z manj zvenečim imenom prepričala bolj kot slabša z uveljavljenim. Zdi se, da smo danes priča njegovi posebni nadgradnji, ko mu je modno teoretsko oporekati, ne da bi pri tem konsistentnosti vrnili moč nad kriterijem modnega. Minili so časi, ko smo s tem zoprnim načelom lahko soglašali ali ne; danes ga samo opažamo (za razliko od neoliberalizma, katerega kritika je bolj prisotna kot on sam) in princip komfortnega kroženja informa-

cij med prijatelji je njegova dosledna izpeljava in zato edino upanje na njegov obrat. Pa uveljavljeni pisci? Odziv na znameniti intervju z zakrinkanim filozofom (namreč Michelom Foucaultom) ni bil izmerjen, pa vendar se zdi, da upanje na možnost, da bo sloveči mislec s tem, ko se bo odrekel imenu, nad svoje ideje priklical svež premislek, priča o izredno premišljujočem občinstvu, na katerega je Foucault očitno še lahko računal. Izguba imena odtegne pozornost, zato se jo povezuje bodisi z boječnostjo bodisi z neslano šalo. Kontekst, v katerem bi lahko ne bilo pomembno, kdo govori, povsem umanjka kot da bi bil tako po uradniško podpis najpomembnejša informacija.

GOLA DEJSTVA IN SUBJEKTOV DELEŽ PRI NJIH

Res pa je, da Rousseaujevo razkritje svojega deleža pri korespondenci med Julijo in njeno družino ne postavlja toliko vprašanja za sluznosti, temveč vprašanje odgovornosti, ki jo zahteva javno govorjenje. Mislim, da gre za vprašanje v pozabi, katerega zamiranje lahko opazujemo skupaj z usodo največjastnejšega med žanri – javnega govora. Ne gre samo zato, da je ta sredi vsesplošne svobode govora postal tako uniformen, da bomo v njem le s težavo našli stališče, s katerim se ne bi vsi strinjali, temveč tudi zato, da akrobatsko utemeljevanje katere koli politične odločitve z železnim repertoarjem vrednot ne prepriča nikogar več. Spomnimo se spodrsjljaja indijskega zunanjega ministra, ki na zasedanju VS ZN ni opazil, da bere portugalski govor. Tisti, ki smo se ob dogodku nasmejali, smo še slutili, da bi ta govor moral biti nekomu namenjen in bi torej njegova učinkovitost morala zaviseti od njegove prepričljivosti. Toda ne samo, da ni prepričal nikogar, niti informativen ni bil. Vprašanje objektivnosti poročanja in performativnosti političnih odločitev, kjer je v demokraciji potekal boj med mediji in političnimi akterji, je postalo povsem nerelevantno. Spremenjen status javnega govora je vplival tudi na način, kako danes prebiramo govore kanonskih imen humanistike iz obdobja zadnjih dvesto petdesetih let. Najraje prebiramo Nemce, branje teh pa se osredinja okoli vprašanja, v kakšnem odnosu so avtorji z nacizmom. Sprašujemo se o njihovi sposobnosti za to, da se v dani sedanosti pravilno odzovejo na politično dogajanje in njihova drža pogosto pripomore k naši sodbi o njihovem strokovnem delu. Pri tem se kajpada rado pozablja, da sta na izbiro dve možnosti. Lahko se govoru pustimo nagovoriti, do vsebine zavzemamo sta-

lišča, mu verjamemo ali ne. Lahko pa počnemo tisto prepovedano in te zgodovinskemu trenutku zavezane bisere beremo kot dokumente, vendar se s tem odrečemo možnosti neposrednega zavzetja stališča do povedanega. Mislim, da sta oba načina plodna, kolikor sta med seboj ločena, izbiri pa izpostavljeni. Njunjo mešanje, ki bi rado neposredno vrednotilo dokumente, pa pripelje do moralizma, katerega posledica je opuščanje forme govora v humanistiki kot tisti panogi, ki se s privilegiranege mesta sme izrekati o sedanosti in je zato govoru zavezana še močneje kot politika. Politika deluje tudi brez informiranja. Humanistična refleksija sodobnosti, navkljub predsodkom o njeni zaprtosti, ne. Humanistika, ki ne govori vsakomur, ki ji prisluhne, je nerazločljiva od politične sekte, zato njena zavezanost govoru, pa naj se bo zdel zastarel že Rousseauju, je več kot stvar solidarnosti.

JAVNOST IN TAJNOST

Kritika rousseaujevske transparentnosti družbenega telesa je dobro razširjena in splošno priznana. Pa vendar se je dobro spomniti na to, da demokracija, pa naj bo neposredna ali posredniška, brez transparentnosti postane nakupovanje, kjer politika deluje po povsem enakem principu kot oglaševanje. Demokracija, kjer ni razvidno, kakšna je logika političnega odločanja, je čisti nesmisel, kolikor bi moralo biti vsako legalno in institucionalizirano tajno delovanje, ki ga nek demokratičen sistem predvideva, javno upravičeno. Toda videli smo, da je danes govoriti o javnem utemeljevanju česarkoli postalo nekoliko groteskno, kolikor je to utemeljevanje izgubilo naslovnika. Zdi se, da se denimo na razkritje tajnih dokumentov odzovemo kot na razkritje kakšnih zasebnih dokumentov, ki so za nas pikantni, torej zasebno. Tajnost je torej začela nadomeščati določena brezbržnost do informacij, ki je posledica njihove zmanjšane učinkovitosti. Bojim se, da bralcu nisem podala nobene nove informacije. Upam pa, da mi je uspelo vzbuditi vsaj malo začudenja nad našo dobro informiranostjo o tem, da je na podlagi dihotomij, ki so v obtoku in ki si nadevajo domnevno vsesplošno razumljene pomene, nemogoče utemeljiti njeno odločilnost. Ne pravim, da je povratak k Rousseauju mogoč. Menim pa, da ta avtor še vedno ponuja verodostojno informacijo o edini doslej poznani obliki takšnega vzdušja, v katerem množica proizvede pomembno spremembo. Skrajni čas pa je, da na podlagi povsem drugačne situacije izdelamo novo. •

Svoboda izrekanja resnice

Miha Kosovel

Nekje na sredi prejšnjega stoletja je nek Francoz, z (nekoliko svobodno) poslovenjenim imenom Janez Pavel Krojač, vzdignil celotno takratno inteligentno mladino s svojim veselim oznanilom, da človek nima nikakršnega bistva po sebi, temveč ima absolutno svobodo, da naredi karkoli iz sebe, da je posameznik edini nosilec svoje lastne usode in da je, kar naredi sam s seboj. Človek je sam sebi svoj lasten projekt. Ni izgovora, ni pardona. V vsakem trenutku ima človek popolno svobodo iz sebe narediti tisto, kar sam hoče, in za to je popolnoma odgovoren. Ljudstvo ga je hvalilo in povzdigovalo v oblake. Veliki Krojač je ljudem pokazal pot krojenja svojega lastnega bistva. Vsak človek je svojega lastnega bitja krojač. Globino človeka, njegovo notranje življenje, njegov poskus dognanja svojega lastnega bitja je razglasil za zlato tele, ki ga človeku vsiljuje oblastna ideologija avtoritarizma, mehkužnosti in konzervativizma, da bi bil postal poslušen člen sistema. da bi bil postal poslušen člen sistema.

Seveda je razumevanje, da so dejanja posameznika njegova lastna odgovornost, popolnoma pravilno in v skladu z vsakodnevno zdravo pametjo. Da so dejanja posameznika vedno njegova lastna odgovornost, je tudi poglobitveno učenje katoliške Cerkve. Kdor pozna debato inteligence 19. in zgodnjega 20. stoletja, ve, da sta materializem in kasneje dialektični materializem imela svobodno voljo za nekaj povsem obskurnega, religioznega in iracionalnega. Materija – so dejali – deluje po vzročno posledični nujnosti. V tej nujnosti ni prostora za svobodno voljo. To je lahko bila novost za marksistično strujo, ki ji je pripadal in jo posledično tudi revolucioniral sam Krojač, vendar pa moramo na tem mestu opozoriti na pomembno razliko v pojmovanju. Krščanstvo je pravilo, da je človek odgovoren za svoja dejanja; naj podlega svojim lastnim slabostim ali opravlja največja dela ljubezni, po svojem bistvu ostaja vedno človek – tisti, ki je vedno ljubljen od Boga. Krojačeva svoboda pa je radikalno drugačna. Pravi, da dejanje ni dejanje človeka, temveč dejanje, ki ustvari novo bitje. Nekdo, ki nekaj ukrade, ni le nekdo, ki je nekaj ukradel, temveč je nekdo, ki se je odločil, da je lopov. Nekdo, ki se bori, se je odločil in določil, da je njegovo bistvo biti borec. Na videz lepa in dobra teorija se nam kaj kmalu pokaže v svoji monstrozni obliki. Človek ni več človek, kar govori ni, kar govori človek, kar dela ni več, kar dela človek, temveč tisto, za kar se je odločil, da bo. *Človek je sam sebi projekt!*

Dobrega pol stoletja kasneje lahko vidimo posledice takšne miselnosti. Ni nam treba brskati po socioloških študijah; preprosto lahko gremo na

internetne forume, spletne strani časopisnih hiš ali na socialna omrežja, da vidimo v najjasnejši obliki, kam nas je pripeljala logika samo-projektiranja. Vendar to ni omejeno zgolj na varno zavetje avatarjev. Celotna postmoderna logika, ki bi jo lahko zaobjeli v reku *Sem kar sem, absolutna resnica tako ali tako ne obstaja, temelji na tej miselnosti človeka-projekta*. Zato je današnja doba postala tudi doba pričkanja (in doba *small talka* kot izogibanja pogovoru). Zakonska določila dopuščajo svobodo govora vsakemu govorjenju (razen tistemu, ki je eksplicitno prepovedano) in posledično ima vsaka beseda, kakorkoli je izgovorjena, isto formalno pravico obstoja, naj je tehtna ali ne. Seveda moj namen ni govoriti proti formalni pravici govora. Kaj takega bi bilo tako neumno kot nevarno, predvsem zame, ki se s pravico govora lahko preživljam. Pravica sama ni problematična, problem je govor. Pravica do govora je že na tistem mestu kjer mora biti, govor ni na tistem mestu, kjer bi moral biti. Pravica je v domeni političnega, govor kot govor pa ni v domeni političnega. Ampak začnimo na začetku.

O GOVORU V VSAKODNEVNEM OBČEVANJU

Ni je bolj vsakodnevne stvari, kot je govor. Kot je govorjenje. Še več, če kaj danes obstaja v inflatorni obliki, je to ravno govorjenje. Z vseprisotnim razumevanjem svojih lastnih pravic do govorjenja, pri kateri te nihče ne more več klicati k odgovornosti, je govorjenje izgubilo svojo težo. Govorjenje je tako izgubilo svoj kompas, postalo je samo zase ali za samopromocijo. Po drugi strani pa je vsakodnevno

govorjenje, vsakodnevna komunikacija med ljudmi, (ko grem v trgovino, ko prijatelju povem za novi plošček, ki sem ga odkril in mi je zelo všeč, ko z naključnim komentiram, da je vreme vsako leto bolj nemogoče,) ostala ista, kot je bila, odkar obstaja človek.

Zato si moramo postaviti naivno zdravorazumsko (ne filozofsko, ne sociološko, ne politološko, ne lingvistično, ne biološko, temveč zgolj zdravorazumsko) vprašanje: kaj sploh je govor? Kako naj opredelimo govor? Kaj govor sploh počenja?

DIALOŠKA RAVEN GOVORA

Ta raven je pri vsakemu posamezniku časovno gledano prvi vidik govorjenja. Z govorom, z izrekanjem vedno vzpostavimo neko medsebojno vez, nek odnos. Preden otrok že govori, s svojim glasom zahteva odgovor. Odgovor je pokazatelj, da je bil drugi priklican k odnosu. Govorjenje vzpostavlja vez med osebki. Z govorom nekoga priključim v bivanje, priključim ga v skupni svet. Martin Buber nas uči, da se šele z vzpostavitvijo dialoga, s priklicanjem, z vpoklicem drugega, nekega *ti*, lahko vzpostavi neki *jaz*. Preden *jaz* sprejme nekega *ti*, še ni *jaz*, ampak je vse, kar je, saj ne more razločiti med tistim, kar je on, in tistim, kar je drugačno od njega.

Vzpostavitev dialoga je tisto, kar ustvari skupni prostor, neke vrste univerzalnost, kjer se lahko različne drugosti med seboj povežejo. V vsakodnevnem življenju je to npr. pozdrav "Dober dan!"; ki sam ne podaja nikakršne informacije, temveč zgolj vzpostavlja odnos.

RAVEN PODAJANJA

Ta raven je, poleg omenjene, ključna raven govora in hkrati, v nasprotju s prejšnjo, najkompleksnejša, najširša in najbolj temeljna. Govor brez te ravni ne bi bil nič več kot živalsko kruljenje.

Dandanes je postal vzklik "Resnice ni!" neke vrste dogma sodobnosti. Ne bi se rad spuščal v logične pomisleke, ki kažejo na to, da je stavek sam po sebi samomorilski, saj istočasno zanika tisto, kar zatrjuje. Tu je še večji problem: to je izguba pomena, kaj naj bi sploh pomenilo, da je nekaj res, da je nekaj resnično. Kdor to zagovarja, ne ve, kaj naj bi "resnica" oz. "da je nekaj res in nekaj ne" pomenilo. Zdi se jim, kot da je resnica nekaj, ob kar bi lahko zadeli z govorom, in ker smo smrtni, omejeni in kulturno

pogojeni, ali pa ker je preprosto ni, ne bomo mogli nikoli trčiti ob to resnico. To je izredno čudna in neaplikabilna opredelitev resnice. Neaplikabilna predvsem zato, ker se ne sklada z vsakodnevnim življenjem v svetu – z vsakodnevni občevanjem med ljudmi.

Torej, kaj ali kje je sploh resnica?

Najprej nam mora biti jasno, da resnica ni nekje *tam zunaj*. In zaradi tega kdor, kakor pravimo, *išče resnico*, ne išče nečesa zunaj, temveč išče resnico *o nečem tam zunaj*. Torej išče, glede na svoj namen, najboljše in najpravilnejšo opredelitev o tistem, kar hoče izvedeti.

Kar nas torej v prvi točki zadeva je, da resnica ni nekaj, kar biva samo za sebe, temveč je resnica (ali neresnica) bistvena točka govora (govora kot podajanja). Brez odnosa do resnice, je govor navadno brbljanje. Govor, ko podaja, nenehno hoče izraziti neko resnico (ali jo prikriti).

Vendar resnica v govoru ni pokazana kot taka. Stavek in resničen kar sam zase. Temveč je resnica odvisna od konteksta in intence. Ko jaz vprašam branjevko, kakšna je vrednost hruške, mi bo branjevka povedala ceno, in če me ne bo hotela opehariti, bo izrazila neko resnico. Če pa bom isto vprašal mistika, mi bo lahko rekel, da je hruška neprecenljiva, saj je edinstvena in enkratna. Oba bosta poskušala povedati resnico¹, ker bosta oba iskreno odgovorila na moje vprašanje. Kar pa ne pomeni, da je več resnic. Če bi prevzeli to tezo, bi mi branjevka rekla istočasno, da stanejo hruške 3 evre in 7 evrov, in da je oboje enako resnično, kar pomeni, da moram plačati obe ceni in hkrati plačati samo eno. Vsako vprašanje nosi s seboj svoj kontekst in odgovor na to vprašanje, če želi biti resničen, je lahko zgolj en.

Vendar je tu treba nekaj dodati. Odgovor je lahko resničen ne kot tak, kot neke vrste formula resničnosti, temveč resničen, ker hoče na pravi način v jeziku izraziti neko drugost, po kateri povprašujemo. Ko zgodovinarja povprašamo o datumu začetka 2. svetovne vojne, nam lahko zgodovinar odgovori na več načinov in vsi bodo resnični. Lahko reče 1939 po Kr., lahko reče 62 let od tega, lahko reče 6497 let po stvarjenju v skladu z dognanji neke fundamentalistične ločine na srednjem zahodu ZDA in vsi tej stavki bodo na enak način resnični. Kar spet ne pomeni, da je več resnic, temveč da lahko isto resnico izrazimo na

¹Seveda sta resnici na različnih ravneh in je ena zagotovo na višji kot druga, kar pa ne moti samega koncepta resnice.

več različnih načinov.²

Nekatere resnice zato lahko izrazimo zgolj v podobni. Primer tega je literatura. Da bi nekomu podali občutek strahu ali pa vrednost poguma, moramo to opisati posredno v podobi. Sama izjava "strah ga je bilo" ali "pogum je dober" nam ne more izraziti občutka in zaradi tega ne poda resnice tega občutja. V to skupino bi lahko šteli tudi želje in zahteve. Za oboje velja, da podajam neko resnico (ali jo seveda prikrivam). Če rečem "želim si motorno žago" ali "kupi mi motorno žago" podajam resnico moje želje, tj. res hočem imeti (to) žago.

Povedano nas pripelje do nekaterih problemov. Zakaj? Ker imamo v govoru opravka z različnimi ljudmi, ki imajo različne zgodovine, kulture ali jezike, pride mnogokrat do nesporazumov. Tako morava jaz in drugi, da lahko govoriva, da si lahko med seboj podajava, biti v istem kontekstu. Če jaz zamenjam mistika z branjevko, ne bova nikoli prišla do istega jezika. Zaradi tega moram vedno, ko govorim z drugim, poleg izrečenih besed razumeti tudi kontekst, v katerem govori. Jaz in drugi si morava uravnati kontekste, uravnati intence, o čem sploh govoriva, ko izrekava besede.

RELIGIOZNI GOVOR

Ta problem se najjasneje pojavlja v religioznem govoru. Problema sta dva: želja po čim pravilnejšem opredeljevanju presežnega in razumevanje presežnega nagovora. Že sv. Avgustin v svojih *Izpovedih* pravi, da čeprav ne moremo nič dokončnega povedati o Bogu, je slabše molčati, kot se truditi govoriti. Občutek, prisotnost, poklic presežnega v nas vzbudi željo po razumevanju, po opredelitvi. Vendar presežno ne more nikoli biti povsem zaobjeto v pojmih. Govorica ne more nikoli ujeti, nikoli zamejiti presežnega. Zato sta se v zgodovini krščanstva izoblikovali dve ravni govora: apofatična in analogična. Prva želi z zanižanjem pokazati na radikalno drugačnost Boga (npr. Bog ni materialen niti racionalen, ni objektivni niti subjektivni). S tem želi pokazati, da vsaka že definirana raven ne more izraziti drugačnosti *Drugega*. Druga pa hoče povedati, da na neki ravni

lahko opredeljujemo presežno, vendar se moramo vedno zavedati, da izrazi ne podajajo resnične opredelitve, temveč so zgolj pripomoček za boljše razumevanje (npr. Bog je dober, vendar drugače dober, kot je dober lahko človek, vendar je izraz še vedno analogen).

Drugi problem pa je razumevanje že navdihnenih besed ali opredelitev npr. Svetega pisma ali dogem. Tega ne moremo (kot to radi počnejo fundamentalisti) kar tako prevzeti in to dobesedno (torej iz svojega lastnega konteksta) razumeti. Zato se je v skoraj vseh verstvih rodila meditacija, ko ponavljamo določen napev, stavek ali besedo, da se ločimo iz vsakodnevnega sveta in si poskusimo priličiti kontekst. Najbolj znan je v krščanstvu rožni venec, ko skozi meditativno ponavljanje poskušamo razumevati resnico Marije in Jezusovega življenja, trpljenja in skrivnosti.

Religiozni govor nam kaže na dve pomembni komponenti govora kot podajanja. Prva je ta, da govor izraža resnico, čeprav je ne izrabi. Druga je ta, da drugo, ki nagovarja, izraža resnico, vendar je resnica v kontekstu, ki ni nujno naš in se mu zato moramo še priličiti.

ŽELJA PO IZREKANJU RESNICE

Zgoraj sem poskušal opisati govor v vsakodnevni obči uporabi. Govor, ko podaja, vedno podaja resnico izrečenega (ali jo zavestno zakriva). Da bi to razumeli, nam ni potrebno brskati po knjigah, ampak je dovolj, da opazujemo sebe, posebno takrat, ko govorimo o najbolj banalnih vsakodnevnih stvareh. Vendar raven ali predmet govorjenja ne spreminja samega ustroja govorjenja.

Verjetno ni osebe, ki ne bi poznala znamenite pravljičice H. C. Andersena *Cesarjeva nova oblačila*, ki vsebuje več modrosti kot velika večina filozofskih, psiholoških in politoloških knjig. V zadnjem prizoru se cesar v svojih neobstojećih oblačilih sprehodi po promenadi. Čeprav nihče ne vidi oblačil, vsi govoričijo o njih. Nekateri, ker se bojijo za svoj ugled, saj naj bi oblačila videli zgolj pametni ljudje. Nekateri, ker se bojijo za svoj družbeni položaj, saj je konec koncev cesar tisti, ki je sveto prepričan in

²Nekateri pa pravijo, da posamezne resnice so, ne obstaja pa absolutna resnica. Tu ne bi rad izgubljal preveč besed, zato bom poskušal zgolj nekoliko razdelati to trditev. Absolutna resnica pomeni resnica absoluta, torej resnična opredelitev absoluta/absolutnega. Če je nekaj takega, kot je absolutno, potem je tudi neka resnica o njem. Lahko pa rečemo, da ni nečesa takšnega, kot je absolut in zato tudi ni resnice o absolutu, saj česar ni, ne moremo opredeliti/definirati. Vendar tu se pojavi problem. V kolikor govorimo o absolutu, moramo vedeti, da je to nepolnomenjski pojem. Zato moramo najprej ta pojem opredeliti. In že opredelitev je lahko pravilna ali ne, resnična ali ne.

zaverovan, da ima najlepša oblačila. Nekateri zaradi drugačnih, meni neznanih interesov in razlogov, sodelujejo v tej farski. *Le en fantič, glas naivnosti in neukosti, glas neposrednosti in nekultiviranosti, glas ubogih na duhu, izgovori resnico: cesar je nag.* In resnica zaokroži naokoli kot val in v naslednjem trenutku vsi sprevidijo, da je res vse, kar je bilo pred njihovimi očmi tako ali tako že ves čas. Ni mnogih resnic, ni mnogih interpretacij – cesar je pač nag. Če na hitro pogledamo zgodovino borbe za pravico govora, ugotovimo, da je bila pravica do govora vedno razumljena ravno kot pravica do izrekanja resnice. In največkrat sploh ne neke generalne vseobsegajoče resnice (ki ni v pravem pomenu resnica, temveč ideologija), temveč neke jasne navivne resnice – to, da je *cesar nag*. Če hočemo biti direktni: zahteva po pravici do svobode govora je bila zahteva po pravici, da o neki stvari lahko govorimo resnicoljubno. Pravica do govora ni bila mišljena kot pravica do spuščanja zvoka, temveč pravica, da o neki zadevi lahko povemo resnico, ne da bi nam neka moč ali sila to onemogočili. Torej zahteva, da je moj govor, ki želi artikulirati resnico, dopuščen in da je moja vsebina slišana. Vzemimo primer: vzpostavitev matematizirane fizike je nujno zahtevalo kopernikanski preobrat – da zemlja kroži okoli sonca. Vendar ptolemejski (geocentrični) sistem ni bil fizikalen v pravem (sodobnem) pomenu besede, saj je poleg gibanja nebesnih teles, imel še določene filozofske implikacije spiritualističnega dviganja in spuščanja (hierarhija bitnosti, ki so bile rangirane od popolnega proti pomanjkljivemu). Želja po priznanju kopernikanskega sistema je torej želja o ločenosti konteksta, v katerega je sistem, ki se je rodil v filozofskem kontekstu, zasedal še tisti novi, matematizirano natančni, fizikalni sistem. Ali drugi primer: v rani Jugoslaviji se je govorilo, da je to najnaprednejši in najbolj demokratičen sistem. Vendar je bilo med propagando in resnico velika razlika in to izpostaviti, je bilo prepovedano. Želja ljudi je bila izreči resnico tega sistema, ki se skriva za propagando in govori nekaj, dela pa drugo. Ravno tako se prvi amandma ameriške ustave rodi iz izkušnje emigrantov iz držav, kjer je oblastna moč določevala pogoje in omejitve izrekanja resnice. Vendar "eshatološka" borba za pravico do govora nima, glede na povedano, zaželenega in pričakovanega veselega zaključka, in če bi hoteli Andersenovo zgodbo aktualizirati, bi jo morali zaključiti drugače. Tu bi bili še mediji, ki bi v mladitcu videli eno plat zgodbe, v cesarju drugo – in obe bi

obravnavali na isti ravni. In ne samo to. Tudi preostali prebivalci bi se ločili na dve strani: na tiste, ki zagovarjajo izbranost njegovih oblek in beba-vost njihovih nasprotnikov, in tiste, ki zagovarjajo njegovo goloto (in še to verjetno samo zato, ker nasprotujejo monarhiji).

RAZKROJ SKUPNEGA PROSTORA

V obravnavi govora kot podajanja sem hotel pokazati razmerje govora in resnice – resnica je možna zgolj v govoru o nečem, govor pa je tu, da resnico podaja ali jo zakriva.

Če si dovolimo nekoliko smelo naivno tezo, bi lahko rekli, da je stare centre moči (vsaj v Evropi), kot so klerikalizem ali cesarski absolutizem, ugonobila ravno resnica, torej to, da so se bili ljudje pripravljani žrtvovati, da izrečejo resnico. Vendar, kot smo že prej omenili, posledica herojstva ni prinesla zaželenih rezultatov in na prostoru stare moči se ni vzpostavil prostor resnice, temveč prostor novih moči. V modernizmu so se na pogorišču starih moči rodile množice teorij in idej, ki pa niso bile zavezane k resnici, temveč ravno k moči. Ne moreš več reči "to je prav, to je narobe, to je tako, to pa ne". Vsaka izjava mora že biti utemeljena na celotnem idejnem sistemu. Če rečemo nekoliko plastično: na izpraznjenem mestu moči, kakršnekoli izjave ne moremo jemati v skladu s tem, kar podaja, temveč v skladu s tisto močjo, ki jo izpostavlja. Govor ni govor, ki podaja, temveč govor, ki vzpostavlja novo realnost, tj. novo moč, novo oblast. Temu rečemo svetovni nazor ali (čeprav se bodo mnogi mogoče pritoževali) *ideologija*. Ideologija, kot nam sama beseda pove, je celotna in popolna izpeljava neke ideje. Je želja iz neke ideje narediti vseobsegajočo moč. Ideologija ni govor resnice, temveč govor moči, saj je njen govor samoutemeljen – tj. vzpostavlja pogoje, po katerih so izjave lahko skladne ali ne. Seveda ne rabimo ravno dokazovati, da je dialog med dvema osebam, ki izhajata iz različnih svetovnih nazorov, nemogoč. Če sta oba nosilca nekega vseobsegajočega sistema in so njihove izjave na teh sistemih tudi utemeljene, nimamo pravega dialoga, temveč dva monologa, ki hočeta rekrutirati. Po razumni plati ne moremo priti do nikakršne ideologije ali svetovnega nazora, lahko ju zgolj izberemo, ker nam ponuja lepši svet, skladen z našo idiosinkrazijo ali (kakršnimkoli že) interesom. Ne moremo razumno postati komunisti ali nacisti. Komunizem ali nacizem lahko izberemo kot sistem, ki reprezentira naše interese.

Na tem mestu smo prišli do nove ravni govora, ki pa ni v pravem pomenu raven, kot sta bili zgoraj omenjeni (tj. govor kot vzpostavljanje dialoga in govor kot podajanje). To je raven, ki je vedno prisotna v govoru, ampak kot dopolnilo obeh omenjenih ravni. Filozofinja Alenka Zupančič v izrednem spisu *Zakaj lažemo iz vljudnosti?* (Problemi 5–6, Analecta, Ljubljana, 2002)³ poda primer profesorja, našega dobrega znanca, ki ima izredno slabo in dolgočasno predavanje. Po predavanju nas zaprosi za komentar. Če bi mu rekli “predavanje je bilo slabo in dolgočasno”, bi menil, da imamo nekaj proti njemu osebno. Zato mu moramo reči, če hočemo biti iskreni, “predavanje je bilo zanimivo”. Sam izraz je bilo zanimivo v akademskih krogih označuje dolgočasnost in nizko kvaliteto, vendar na naslovljenca ne učinkuje kot napad. Marsikdaj zato, da bi izrekli resnico, moramo *lagati*. Moramo povedati resnico v preobleki laži, da bi dosegli pravi učinek. Taisto bi lahko rekli pri prvi ravni govora, ki smo jo izpostavili: tudi za vzpostavitev dialoga moramo pravilno učinkovati na osebo. Če nazivamo neznanca, kot se radi v Beogradu znanci med seboj naslavljajo “je**te u p**ku materinu”, ne bomo dosegli zaželjene ravni vzpostavitve dialoga. Praviloma moramo z neznancom vzpostavljati dialog preko učinka spoštovanja. Ta raven (ali bolje, komponenta) je govor kot učinek.

Kot sem že hotel povedati – govor kot učinek, če ga vzamemo kot komponento omenjenima izpostavljenima ravnema govora (govor kot podajanje in govor kot vzpostavitev dialoga), ni problematičen. Problematičen postane, ko se emancipira in začne živeti svoje življenje. Torej, ko se govor kot učinek jemlje kot enakovredna ali celo pomembnejša raven od omenjenih dveh.

Učinka ne moremo ocenjevati v kategorijah resnice, temveč v kategorijah moči. Ni tisti prodajalec, ki ima najboljše blago, ki nas prepriča, temveč tisti, ki poda najboljši učinek, da ima najboljše blago. Učinek ni zavezan k resnici, temveč k sprejemu. Učinek je učinek, dokler učinkuje nekemu. Jaz lahko hodim naokoli kot večina Italijanov brez prebite pare v žepu, vendar bom z obnašanjem in izgledom na okolico učinkoval, kot da sem dedič Fiat.

Učinek se vedno hoče prikazati kot resnica. Je laž v preobleki resnice. Če se učinek ne bi hotel kazati kot resnica, ne bi bil učinek. Prvi hoče učinkovati, da ima zares najboljše blago, drugi, da je

zares bogat. Na enak način tudi ideologija hoče učinkovati, da je zares neka vseobsegajoča resnica posameznika in družbe in da s svojim resničnim poznavanjem teh resnično nudi formulo za boljši svet. V bistvu (torej zares) je pa ideologija zgolj želja po vzpostavitvi najboljše vladavine, najboljše politične moči. Zato se moramo upreti reku, da je komunizem bila dobra ideja, vendar je zaradi človeške komponente bil tako grozen. Ravno obratno, hvalabogu da je bila tam človeška komponenta, da je ta superoblastni sistem naredila vsaj kolikor toliko človeški – in kar je najpomembnejše, da je vodila do njegovega razpada. Seveda nekateri niso gledali na to tako kot jaz, čeprav so v bistvu izrekli zelo podobno trditev: ljudstvo ni dovolj dobro, da bi vzdrževalo komunizem. Vendar je ta izjava podobna izjavi, da so vojaki krivi, da so izgubili vojno. Kar pomeni, da tako kot je vojak dober, če se popolnoma poistoveti s svojim vodstvom, je tudi komunist lahko dober zgolj, če se podredi ideologiji. S tem, da je njegovo govorjenje in delovanje ograjeno od resnice v službi neke ideje.

Kar nas pripelje do že omenjene nezmožnosti dialoga med pripadniki različnih svetovnih nazorov. Govor ni več zavezan resnici, temveč moči. Govor ni govor kot podajanje, temveč preprosto rečeno propaganda. Propaganda se meri na učinek, ki ga ima pri prepričevanju ljudi, in ne na resnico izrečenega.

Ker bo izrečeno lahko naletelo na kritike sodobnikov, češ, kritika ideologije je zelo naivna, saj se pisec sploh ne zaveda, da je sam vpet v ideologijo in z opredeljevanjem drugih ideologij kot laži, želi svojo ideologijo povzdigniti v Resnico (saj konec koncev je zdravi razum nekaj, kar je vedno ideološko definirano), sem primoran podati kratko opombo. Ni res, da je vsak govor in izrekanje že vključeno v neko ideologijo. Eno jabolko in še eno ustvarita dve jabolki in na tem ni nič ideološkega. Ravno tako ni nujno ideološka izjava, če rečem, da integracija priseljencev v Nemčiji ni uspešna, saj o tem čivkajo že vrabci na vejah dreves berlinskega Tiergartena. Vendar je takšna izjava lahko ideološka propaganda, če to izgovori kanclerka na shodu svoje stranke, saj je njeno delo posredovati volivcem svoj program rešitev problemov, ki jih njena država ima, ne pa biti svojim volivcem všečna, ker izgovarja to, kar želijo slišati. →

³Mimogrede, v isti številki problemov je objavljena diplomska naloga našega trenutnega ministra za visoko šolstvo.

VSI SMO SVOJEGA LASTNEGA BISTVA KROJAČI

Moramo biti človeški in zato ne moremo sklepati, da ljudje sprejemajo ideologije zaradi neke zlobe, zaradi neke zavestne želje po dezinformiranju drugih. Ravno nasprotno, ljudje sprejemajo ideologije, ker se hočejo sami ograditi od resnice. Kot pravi stari dobri Bela Hamvas: "Človek počasi ogradi samega sebe, odreče se elementarnemu sporočanju, zdaj govorijo samo še maska, stališče, svetovni nazor, filozofija. /.../ Svetovni nazor pomeni sistem laži, da se človek ne dezinformira občasno in

izjemoma, ampak premišljeno in sistematično, preudarno, vztrajno v eno samo smer, in sicer ne iz interesa, ampak zaradi napačne pozicije v življenju. /.../ Svetovni nazor je rezultat nuje človekove časti, da če je že lagal, mora pri tem vztrajati, je elementarna poštenost, da svojo laž ubrani pred vsakršnim napadom." (Bela Hamvas, *Patmos I*, KUD Apokalipsa, Ljubljana, 2010)

Modernistične ideologije so se izkazale kot tisto, kar so vedno bile, kot moč. Zgodil se je konec velikih zgodb – postmodernizem. Vendar postmodernizem je v korenu pokazal svoje nerazumevanje,

ko je s koncem velikih zgodb razglasil tudi konec resnice. Postmodernizem (zato se pa tudi imenuje post-modernizem) je prevzel modernistično razumevanje, da tisto, kar je moč, lahko imenujemo resnica. Z razglasitvijo konca velikih ideologij je tako mimogrede razglasil konec resnice, konec možnosti izrekanja resnice. Konceptualno postmodernizem ni prekinil z modernizmom, saj istoveti

moč in resnico. In politično pravico do govora razume kot poraz resnice oziroma kot

vzpostavitev več resnic. Vendar kot smo prej omenili, več resnic ne more biti. Lahko je zgolj več moči, več moči, ki stremijo po prevzetju govora.

Na tem mestu se spet vrnimo na začetek – k človeku-projekt, ki ga je tako optimistično pridigal veliki Janez Pavel Krojač. Človek je sam sebi projekt. Bivanje je pred bistvom, bivanje vzpostavlja bistvo. Odločitev bistva je človeku temeljna.

Človek si sam odločuje svoje lastno bistvo.

Ali vse te izjave ne kažejo ravno na moč, ki si jo posameznik vzpostavi nad sabo in svojim govorjenjem, svojim izrekanjem, svojim sporočanjem? Ali ni govorjenje da-

našnjega posameznika ravno govorjenje o svojem bistvu, ki ga je vzpostavil? Ali ni današnji človek, ko govori, ko izreka, kot logotip, kot dizajn, kot reklamni pano, kot oglas samega sebe? Odločiti se o sebi je narediti iz sebe politično manifestacijo. Govor pa je vzpostavitev samega sebe kot tisto, za kar sem se sam odločil. Zato je avatar. Zato je učinek.

Janez Pavel Krojač in njegovo veselo oznanilo pa se nam pokaže v drugačni luči: ne kot krojač svoje lastne usode, temveč ... kot krojač cesarjevih novih oblačil. •

Hekerska etika in poskus kritike kolektivizma informacij

Boštjan Simon

Marshall McLuhan je s svojim pojmovanjem globalne vasi že 30 let pred izumom interneta orisal lastnosti družbe pod elektronskimi mediji: de-lokalizacija, univerzalen dostop do informacij, sinhronost. Ujetost sodobnega človeka v situacijo, v katero pronicajo informacije z vseh strani hkrati, je McLuhan primerjal z akustičnim doživljanjem sveta. Tega označujejo pomanjkanje kontinuitete, nenehno spreminjanje in hitrost ter izguba občutka identitete kot posledica vpletenosti z vsemi hkrati.

Medtem smo vsi združeni pod računalniškim oblakom informacij, kjer se vzpodbuja kolažiranje in obskurnost sledi in avtorstva. Vse postaja ena knjiga, mešanica vsega znanja, kjer avtorstvo zgublja pomen. Zagovorniki projektov Web 2.0 vzporejajo kolektivno znanje anonimnih uporabnikov z aleksandrijsko knjižnico, preobrazba anonimnih vnosov v »skupek vsega človeškega znanja« pa počasi postaja podobna preobrazbi Svetega pisma z »zgoščenke« evaneglijev, psalmov, spisov in Stare zaveze, vse do neposredne Božje besede. Raznolikost razpoložljivih informacij velikokrat privede do malikovanja platforme le-teh in kliče po različni definiciji odnosa med človekom in njegovim vseprisotnim Vmesnikom, internetom.

Kar na enkrat se zdi, da je vse na dosegu misli, hkrati pa smo se znašli v neke vrste digitalnem panoptikonu, kjer je vsaka trivialnost ovekovečena in dostopna vsakomur. Najstniki so najbolj na udaru v procesu digitalizacije samopodobe. Številne zgodbe o samomorih v Koreji in na Japonskem, ki so temeljile na zgledu iz spleta, pričajo o pomembnosti te digitalne dvojne identitete. Generacija, ki raste s Facebookom, Twitterjem, Wikipedijo in CC-jem, mora zato nenehno urejati in nadzorovati svoj spletni ugled in se izogibati zlobnemu očesu spletnega panja. Hraniti in varovati mora svoje digitalne dvojnike in, tako kot politiki, ostro prežati na neumestne izjave, fotografije, itd. Ta efekt panoptikona je morda pglavilni učinek iluzije realnosti osebne digitalne reprezentacije.

V tem morju internetne aktivnosti je najti tudi pojave, ki več sporočajo o mediju samem, kot o njegovi vsebini. Navajam samo nekaj primerov: »*exhaust data*« kot »odvečna«, a s pridom izkoriščana vsebina brez konteksta, »*augmented reality*« ali žepna verzija virtualne resničnosti in pa pojav na Youtubeu, imenovan »*shreds*«, oz. podvrsta sple-

tnih video kolažev s posebnim humorjem, ki povzroča oddaljenost gledalca od originalne vsebine, izvajalcev in njihovih pravic. Neizogibna posledica v sprejemanju takih vsebin je presenetljivo McLuhanovska: izgubi se namen, relativizira se lokalnost, zabriše se rdeča nit in artikulacija originalne ideje, avtorstvo pa postane odvečen privesek neskončnemu toku razvedrila.

INFORMACIJA ŽELI BITI BREZPLAČNA

Zdi se, da je jedro te vsesplošne zmede mogoče najti v raznolikosti pojmovanja informacije. Narava in mesto infomacije v človeški družbi se neprestano spreminjata, vzporedno z razvojem softverskih vmesnikov in naraščajočo hitrostjo prenosa podatkov. Pri vsaki debati o moralnih implikacijah prostosti informacij, zaščiti avtorskih pravic in posledic družbenega mreženja, pa je opaziti, da se konflikt zares suče okoli temeljne narave informacije.

Poglejmo recimo znano izjavo Stewarta Branda s prve hekerske konference leta 1984:

»Informacije si želijo biti brezplačne, istočasno pa tudi drage. Brezplačne zato, ker pri svojem razdeljevanju, preurejanju in razmnoževanju dosegaajo prenizke cene; prenizke, da bi jih lahko merili. Po drugi strani pa imajo za svojega prejemnika neizmerljivo vrednost – zaradi tega si želijo biti drage. Napetost med tema dvema težnjama, težnjo po brezplačnem in težnjo po dragem, ne bo prenehala. In ravno ta napetost nas vedno znova pripelje v neskončne in razburljive debate o cenah, avtorskih pravicah, intelektualni lastnini in moralnosti kavzalne distribucije, in se bo z vsakim krogom novih naprav samo še povečevala.«

Informacija je tu postavljena na presečišče med ceno produkcije/distribucije in njenim pomenom oziroma vrednostjo, ki jo določena infromacija

predstavlja za posameznika. V tem kontekstu je zanimiv tudi dvojni pomen besede »free«, ki nakazuje vzajemni mehanizem svobodnega pretoka in cenovnega razvrstevanja informacij. Kaj je tu vzrok in kaj posledica? Odgovore ponavadi črpamo iz prepričanj o naravi in namenu informacije same, jaz pa si bom za trenutek pomagal z zgodovinsko referenco.

Pred iznajdbo tiska so bile knjige nezamisljivo drage in redke. Če pomislimo na tehnologijo v samem začetku tiska in na njen vpliv na cene knjig, opazimo, da vsebina knjig v tem procesu pocenitve (napram učinkom tehnologije) ni igrala večje vloge. Proces pocenitve pa je po drugi strani igral ključno vlogo pri širjenju vsebine; brez Gutenbergove iznajdbe namreč ne bi bilo niti reformacije niti Trubarja niti narodne zavesti. Na tak način je tehnologija tiska Besedo kot besedo odprla ljudstvu, ponovno definirala pojem javnosti, pri čemer je tehnološko pogojeno cenovno razvrstevanje informacij igralo ključno vlogo. Tu sta torej vzrok (razvrstevanje zaradi tehnologije) in posledica (prost pretok) bolj ali manj jasna.

Poglejmo aktualni kontekst in primerjajmo iznajdbo tiska in iznajdbo interneta. Če je jasno, da masovna produkcija zbija ceno, potem »absolutno masovna produkcija« ceno zbija absolutno. To je en vidik, ki se tiče predvsem paraboličnega naraščanja razpoložljivih informacij. Ampak, v dobi interneta večina prizadetih industrij opaža, da je prost pretok informacij ključni vzrok njihovega cenovnega razvrstevanja. Za vznik piratstva niso krivi nizki stroški proizvodnje in distribucije glasbe, knjig, filmov, ampak neskončno olajšan dostop do informacij. Trenutno živimo v času, v katerem se realizira projekt hekerske etike, opisan v delu avtorja Stevena Levya Hekerji: heroji računalniške revolucije, iz leta 1984. Pri tem je deset let mlajši izum (internet) katalizator ali tehnologija, ki ima to etiko na nek način inherentno vgrajeno v svoj sistem delovanja. Imperativ svobode informacij in univerzalnega dostopa ne kljubuje samo založniškim hišam, filmski in glasbeni industriji, ampak tudi državnim ustanovam (npr. problem Wikileaks).

INFORMACIJA SI NE ZASLUŽI, DA BI BILA BREZPLAČNA

Jason Lanier v svoji knjigi *You are not a gadget* (Penguin, 2010) kritizira to prevladajočo hekersko (anti)ideologijo »silikonske doline« in jo označi

kot »kibernetični totalitarizem«. Knjiga se kritično osredotoča na obljube računalniške elite in pri tem izpostavlja škodo, ki jo je kolektivizacija znanja, umetniških proizvodov in storitev povzročila na področju človeške kreativnosti in samopodobe v zadnjih desetih letih.

»Informacija si ne zasluži, da bi bila brezplačna.« V tem manifestu so takšne in podobne krilatice ponujene vzporedno s primeri uspešnih, razvojno in informacijsko vase zaprtih skupnosti, na primer družbe Apple. Človek je (spet) na prvem mestu samo v kolikor informacija ni povečevana kot njegovo ovekovečenje (nova religija Singularnosti, internet kot prebujena umetna inteligenca), ampak njegovo orodje in vir zaslužka. Jaron Lanier v tem kontekstu pravi, da informacija nima svoje volje, ni nekaj živega in nas v obliki softverskih okolij in digitalnih vmesnikov definira samo toliko, kolikor ji dovolimo. Opozarja tudi na nevarnosti zaprtih programskih platform (kot so recimo protokol MIDI za glasbenike in različne oblike družbenega mreženja, npr. Facebook), ki zavoljo lažje komunikacije in fluidnosti sistema reducirajo glasbeno noto v numerično reprezentacijo, posameznika pa na njegov profil. Poudarja, da so programi velikokrat napisani tako, da zahtevajo naše prilagajanje na vnaprej določene kategorije in s tem ustvarijo videz, da stroji lahko mislijo.

Na ta način je knjiga Jarona Lanierja večinoma manifest individualizma in originalne kreativnosti v dominantnem okolju ideologov Weba 2.0, ki oblaka informacij ne dojemajo samo kot skupno dobro, ampak skupno pravico. Tudi v Lanierjevem primeru večina zaključkov izhaja iz njegovega pojmovanja narave informacije, še posebej njenega odnosa do človekove izkušnje. Stavki, kot so »informacija je odtujena izkušnja« in »izkušnja je edini proces, ki lahko od-odtужи (*to de-alienate*) informacijo,« prenesejo pozornost od širše družbene kritike k procesu zaznavanja informacij.

Informacija je zgoščen, miniaturiziran in prenosljiv sprožilec izkušnje, ki brez dialoga s človeško pozornostjo ne obstaja. Ontološka definicija informacije je na ta način navezana na njeno moč reprezentacije. »Realnost« informacije se meri po realnosti reprezentacije, in tu se med informacijo in izkušnjo pojavi prepad. Medtem, ko digitalno informacijo lahko podvojimo brez izgub, se osebna izkušnja reducira z vsako reprezentacijo. Lanier tu poudarja, da se realnost realnosti na tem področju definira negativno, in sicer kot nezmožnost zado-

stne ali popolne reprezentacije. Ergo, infromacija je le napotek k človeški izkušnji in nima svojih lastnih pravic, si ne želi biti »svobodna ali prosta« in končno, ne bo trpela, če ne doseže svojega.

IZVOLI BREZPLAČNO

PLOŠČO, PROSIM!

Z glasbenega vidika to vsekakor drži, koncert v idealnih pogojih (o teh se bi se sicer dalo debatirati) bo vsekakor bolj bogata izkušnja, kot pa reproduciran koncert na takšnem ali drugačnem nosilcu zvoka. Izkušnja je primarna, nosilec z glasbeno informacijo pa sekundaren. V glasbenem smislu to ni reprezentacija, temveč povzetek in poenostavljene glasbene izkušnje. Zgoščenke so glasbo spremenile v bitne informacije; od njihovega pojava pa do masovnega piratstva z mp3-ji, do nastanka iPoda in popolnega razkroja glasbene industrije, pa je minilo samo slabih 10 let. Razlika med vinilno ploščo in glasbenim zapisom v mp3-formatu ni samo v kvaliteti zvoka, ampak predvsem v poteku procesa poslušanja, ki globoko spremeni človeški odnos do glasbe.

Zagovorniki kolektivizacije kreativnosti velikokrat uporabijo ta argument kot apel k prostemu deljenju kreativnega dela. Osvoboditev informacije zaradi njene ločenosti od izkušnje. Prava umetniška perspektiva, pravijo, je osredotočenje na nemoteno in neomejeno produkcijo izkušenj, ne pa perspektiva kontrole in cestninjenja pretoka informacij, in s tem povezanega mešetarjenja s procenti in profiti. V tem smislu lahko glasbenik privzame hekersko etiko prostega pretoka.

Zanimiva prigoda je intervju Davida Lettermana z Bobom Weirem in Jerrijem Garcio, kjer se pojavi vprašanje o ustaljeni praksi dovoljenega snemanja koncertov skupine Grateful Dead, in to v kontekstu negativnega vpliva na prodajo njihovih glasbenih plošč.

Weir: »Če bomo kdaj ustvarili zares dobro ploščo, jo bodo ljudje tako ali tako pokupili z naglico.«

Garcia: »Šov ni nikoli isti. Nikoli, v nobenem primeru ... In ko ga končamo, ko ga imamo zadosti, ga poslušalci lahko obdržijo.«

Seveda, Grateful Dead so bili pač industrija konstantnega koncertiranja, prodaje vseh sort okrasov in oblačil, hkrati pa so bili od začetka sedemdesetih lastniki svoje založbe. Še danes med glasbenimi skupinami na turnejah velja napotek: »Podari in razdaj plošče če je treba, ampak PRO-DAJA majčke!«

Treba je tudi poudariti, da obstaja razlika med lastništvom informacij (pravkar opisani primer deljenja, prostega pretoka posnetih koncertov) in ostalimi avtorskimi pravicami (uporaba avtorske vsebine v kontekstu, ki je avtorju neznan in uporaba v komercialne namene, denimo). Igranje s kontekstom je igranje z integriteto osnovne zamisli, še posebej takrat, ko upoštevamo način, po katerem so raznovrstni kolaži sprejeti v internetni javnosti (seveda obstajajo tudi izjeme, kjer se status originala in njegovega avtorja ohranjeni). Raznovrstni internetni kolaži so neposredna posledica degradacije avtorskih pravic. Lanier na ravni umetniške produkcije razločuje med izrazi prvega reda (avtorska glasba, film, knjiga) in izrazi drugega reda, ki so kolaž izrazov prvega reda. Z ekonomskim izenačenjem obeh vrst izrazov (vsa informacija je potencialno zastonj) se na splošni ravni vzpodbuja površnost izrazov drugega reda in s tem degradacijo splošne kulture.

LEPA ZMEDEENOST

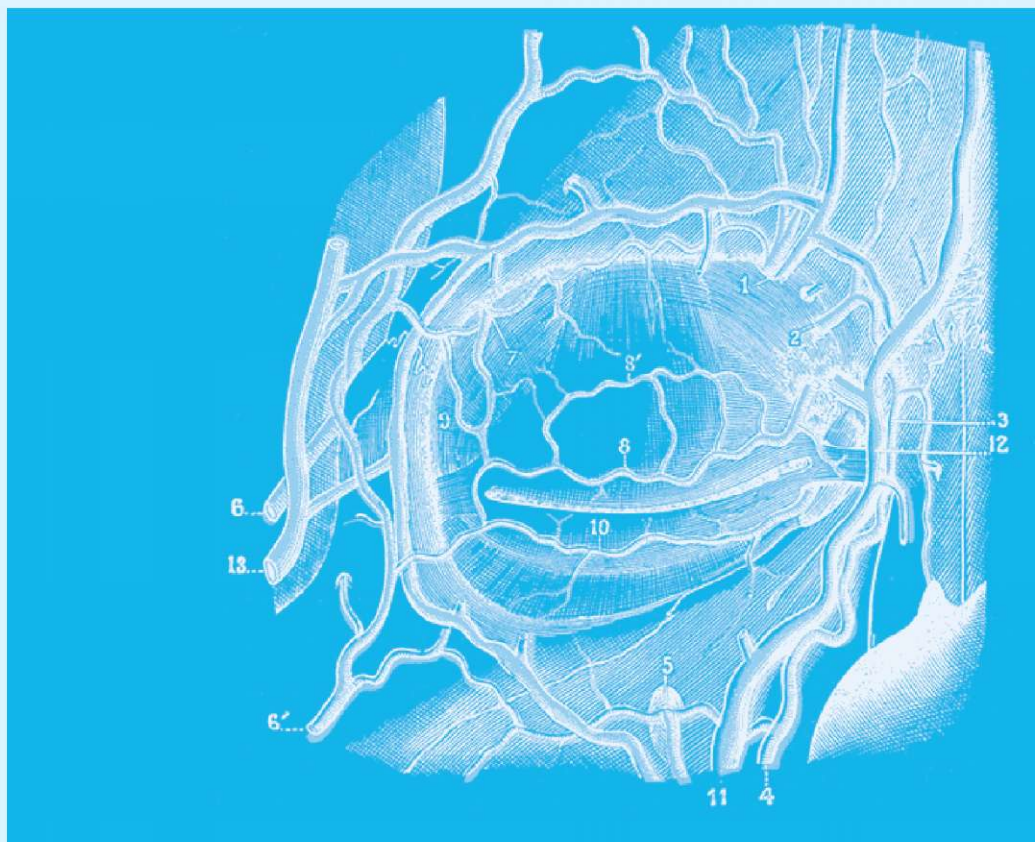
Za konec se bom namesto (prepoznega) pritoževanja nad ekonomsko marginalizacijo ljudi s kreativnih poklicev raje obrnil na zasebnost v trenutnem stanju informacijskega panja. Kot kažejo trendi, morda prepozno. Človekova potreba po digitalizaciji in profiliranju, mreženju in deljenju, ustvarja ogromne zaloge infromacij, po katerih Mark Zuckerberg s pridom rudari in jih spreminja v statistične ocene trga, to pa prodaja multinacionalkam (Facebookov nenapisani slogan je »privacy is theft!«). Osební podatki, kot so npr. zdravniška kartoteka, spolna usmerjenost, bančni račun, krvna skupina, povprečni dohodek itd., so tako transparentni kot še nikoli doslej. Internetni varnostni sistemi so samo navidezni, prepuščeni na milost in nemilost hekerskega moralnega kodeksa. Google pozna vašo davčno številko, HIV-pozitivnost ali negativnost, če skačete čez plot ali ne, itd. Neobstoječe podatke o vas se da z določenimi algoritmi deducirati s preostalih podatkov. Na spletni strani Escapist magazine sem prebral, da so študenti z MIT ustvarili program, ki z veliko verjetnostjo »napove« vašo spolno usmerjenost, samo glede na vnose v vašem profilu na facebooku ...

Ko se pogovarjam z žrtvami hekerskih vlovov, se mi dobronamernost popolne odprtosti infromacij ne zdi več rešilna bilka človeštva v zagati, temveč prej šibenje posameznika napram skupnosti. Fronta postaja »jaz proti internetu« (kdo izmed

vas si lahko še predstavlja življenje brez *neta*?), in pri tej fronti je na konceptualni ravni, jarke treba šele izkopati. Bajonet je osebna lastnina, čelada je zasebnost, vsaka kroglja pa nosi moje ime. Na žalost pa internet več ne odgovarja v jeziku prve svetovne vojne.

John Clayton, znan ameriški učitelj in basist skupine Count Basie Orchestra, je na neki delavnici povedal: »Nimam rad besede mreženje (*networking*),

ker nočem biti mrežen (*networked*) s strani drugih.« Tu vidim pomembno razlikovanje medčloveških odnosov, kjer na eni strani stoji odnos do povečane storilnosti, kjer ljudi razporejaš v kategorije zato, da lažje dosežeš željen izid, in na drugi strani medčloveški odnos, ki temelji na upoštevanju širše človeške situacije in je samemu sebi cilj in kontekst. Pred kratkim je gospod Clayton sprejel moje »prijateljstvo« na Facebooku. •

Naslednja RAZPOTJA izidejo junija.

Svoj brezplačni izvod si zagotovite

z naročilom na spletni strani

www.dhg.si

O patentu ali čigava last je misel

Marijana Koren

Od vedno me je preganjal občutek, da je nekaj gnilega na pojmu intelektualne lastnine. No, mogoče se mi v marsikaterem oziru zdi sporen tudi pojem lastnine, načini njenega pridobivanja in razpolaganja z njo – ampak to ni nič v primerjavi s t. i. intelektualno lastnino. Šele kasneje sem se naučila, da je intelektualna lastnina krovni pojem, ki podse zajema nadaljnjo klasifikacijo te lastnine, ki se deli na industrijsko lastnino, avtorske in sorodne pravice ter tipologijo integriranih vezij. Ali ne pravzaprav že sama delitev, v kateri si nek zelo specifičen predmet, kot je tipologija integriranih vezij, zasluži svojo kategorijo, kaže na to, da je na tem pojmu nekaj zelo nenačelnega? Ampak, kaj je bolj v splošnem motečega na pojmu intelektualne lastnine?

Začnemo lahko s tem, da je že sam predmet, na katerega se nanašajo pravice, ki ščitijo intelektualno lastnino, nekoliko izmuzljiv. Če lahko pri običajnih stvarnih lastninskih pravicah dokaj enostavno določimo, kaj je predmet teh pravic, se pri intelektualni lastnini že tukaj pojavi določena težava. Sistem lastnine lahko deluje, kolikor so predmeti, ki jih ščiti, povsem unikatni, kolikor so, če ne drugače, prostorsko ločeni med seboj. Kako pa lahko deluje sistem lastništva nad nematerialnimi predmeti, ki niso enoznačno določeni? Če lahko nek predmet, za katerega vem, da je v moji legitimni lasti, prosto uporabljam v okvirih zakona, pa bi moral v strahu pred pravicami iz intelektualne lastnine, ko dobim zamisel o neki proizvodnji praksi, najprej pregledati patentne registre, preden lahko to zamisel uporabim. Glede na letno število vpisov v omenjeni register pa to sploh ni enostaven postopek. Zaradi patentne zakonodaje se tako vedno vprašam, ali je moja misel res moja. Četudi to ni moja vsakdanja skrb, pa je znano, da se mnoga podjetja večkrat sprašujejo o tem, kaj lahko in česa ne proizvajajo, da ne bi kršili pravic intelektualne lastnine kakšnega drugega večjega podjetja. Žal tudi ljubi Bog ni vložil patentne zahteve nad DNA, tako da smo se konec 90. let lahko vsi malo bali zahtev podjetja Celera Genomics, da patentira zaporedja genetskih zapisov. Ali bi, če bi podjetju uspelo, slednje lahko tožilo posameznika, ki spontano proizvaja ta genski zapis ob razmnoževanju lastnih celic? Najbrž ne, razen če bi morebiti dokazali, da posameznik lastne organe uporablja v gospodarske namene, na primer s sumljivim darovanjem organov drugim osebam.

GENIJI IN STANJE TEHNIKE

Patent, ki mi gre od vseh predmetov intelektualne lastnine najbolj v nos, je po evropskih merilih

izum, ki je nov. To pomeni, da ni zaobsežen v sedanjem stanju tehnike. Poleg tega je definiran kot inventiven, kar pomeni, da za strokovnjaka očitno ne izhaja iz danega stanja tehnike. Je tudi industrijsko uporabljiv, kar pomeni, da se lahko uporabi v katerikoli gospodarski dejavnosti.

Predpostavka možnosti patentiranja je torej, da je avtor prišel do nečesa, do česar ni mogel enostavno priti s povezovanjem že znanega. Njegovo delo mora torej izražati nek presežek, ki ga ni mogoče umestiti v dosedanjo vednost. V običajnih kulturnih predstavah o izumu ter drugih kulturnih izdelkih, ki propagirajo izumitelje, se nastanek izuma prikazuje kot neko streljo z jasnega, znamenito žarnico, ki se posveti na glavi izumitelja, kot nek preblisk, kateremu bi Italijani rekli »*colpo di genio*«. Razumevanje pojava genija, ideje oblikovane v nemški romantiki poznega 18. in zgodnjega 19. stoletja, je zato ključnega pomena. V osnovi lahko na dva načina prikažemo, kako pride do nekega takšnega preboja, katerega imenujemo izum nečesa povsem novega in inovativnega. Izum lahko povsem individualno pripišemo intelektualnim sposobnostim nekega posameznika, kateremu tako pripišemo vse zasluge za nastalo inovacijo. V prej uporabljeni metafori to pomeni, da se je nad neko konkretno glavo posvetila žarnica, ki je pripeljala do izuma, in da če te konkretne glave ne bi bilo, ne bi bilo niti osvetljene žarnice. Če nek konkretni genij nekoč ne bi treščil dveh kremenčastih kamnov skupaj, bi torej še danes ne imeli vžigalnika in bi najbrž ogenj še vedno čuvali v zavetju jam. Bolj verjetna razlaga pa je, da obstaja neko stanje tehnike, ki omogoča razvoj določenih izumov in da, če govorimo o posamičnem geniju, govorimo o nekom, ki s svojimi umskimi sposobnostmi na nov način poveže obstoječe znanje v nek izum, ter da

če tega ne bi storil jamski človek A, bi to najbrž storil jamski človek B. Težko si je tudi predstavljati, da se je ogenj kot olimpijska bakla postopoma širil po celotni zemeljski obli, na tak način kot bi se danes kak patent, ki ga lahko samo nek posamični osebek počasi razdaja okoli.

Možnost olastnitvenja zamisli oz. natančnejše načina industrijske rabe neke zamisli zanikuje to, da z nekimi dokaj podobnimi umskimi zmožnostmi v nekem danem stanju tehnike oz. znanja, ob reševanju istih problemov, prihajamo do podobnih rezultatov. Zgodovina znanstvenih izumov pa v večini primerov kaže ravno nasprotno, saj niso redki primeri, ko so v dveh različnih krajih v približno istem času

znanstveniki prišli do istih oz. zelo podobnih rešitev določenih problemov. Zato tudi ni čudno, da je bil pojem genija pri mislecih poznega 18. in zgodnjega 19. stoletja rezerviran za posameznike na področju umetniškega ustvarjanja. Tem mislecem se nikakor ni zdelo razumljivo, da bi lahko govorili o inovativni naravi nekega odkritja na področju znanosti, saj slednja v raziskovanju sledi načelom te znanosti ter zato iz njih zgolj izpeljuje nadaljnje posledice in ugotovitve. Ta načela pa so obče pripoznana in prenosljiva, kar pomeni, da bi katerikoli razum lahko prišel do istega odkritja, zaradi česar tega odkritja ne moremo individualizirati kot dela nekega izvirnega in neponovljivega genija. .

PATENTI V GLOBALNEM GOSPODARSTVU

Če se povrnemo k patentom, odkrijemo, da problemi, katere rešuje intelektualna lastnina (natančnejše industrijska intelektualna lastnina) sploh niso znanstvena odkritja. Znanstvenih odkritij namreč, tako kot matematičnih teorij in postopkov za duhovno aktivnost, ni mogoče patentirati. Podobno ni mogoče patentirati kirurških ali diagnostičnih postopkov ali postopkov zdravljenja, razen izuma, ki se nanaša na izdelke, predvsem na snovi in zmesi, ki se uporabljajo pri takšnem postopku. Ob tej natančnejši določitvi objektov, ki jih je mogoče oz. ni mogoče patentirati, hitro vidimo, da pojem intelektualne lastnine ne vsebuje povsem

nič načelnega. Ne gre torej za načelno zaščito neke domnevne lastnine, ki naj bi pripadala miselnim naporom nekega izumitelja, ampak za povsem konkretno ščitenje ekonomskih interesov določenih gospodarskih subjektov. Pri tem so recimo izvzeti postopki zdravljenja, ker bi bilo očitno nemoralno ustvarjati profit na račun nemočnih bolnikov, vendar spet ne dovolj nemoralno, da iz tega ne bi izvzeli farmacevtske industrije. Tako je na primer mednarodni Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS – *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*) omogočil tožbo 39 farmacevtskih firm proti Južnoafriški republiki, ki je z 10% okuženostjo prebivalstva z virusom HIV zdravila za AIDS uvažala iz nelicencirane proizvodnje v Braziliji.

Argumente za zaščito intelektualne lastnine torej ne gre iskati v nekih domnevno naravnih pravicah izumitelja nad njegovim izumom, temveč v povsem konkretnih izzivih, ki jih sodobna družba postavlja zastarelim mehanizmom gospodarske oblasti. Že vsak ptiček danes čivka, da živimo v družbi znanja in v informacijski družbi. Informacije in informacijska tehnologija pridobivajo vse večjo težo, znanje pa postaja vse pomembnejši produkcijski faktor, v razvitih gospodarstvih pridobiva vse večjo vlogo t. i. kvartalni sektor, opredeljen z intelektualnim delom. Če je bilo nekoč lastništvo nad kapitalom tisto, ki je kovalo dobičke, pa postaja danes materializiran kapital v obliki gromozanskih drvečih strojev vse manj pomemben element produkcije. Izrivajo ga informacije in znanje, ki očitno zaradi tega potrebujejo tudi lastninsko zaščito, da lahko ustvarjajo profite, primerljive s profiti fizičnega kapitala.

Vendar, ali je ta vse pomembnejša vloga znanja in informacij (kakršni so na primer patenti kot informacije o nekem industrijskem postopku), že zadosten razlog za njegovo privatizacijo? Ravno nova družbena platforma, ki jo je ustvaril razvoj informacijskih tehnologij in gospodarstvo, temelječe na znanju, bi lahko bila povod za novo vzpostavitev razmerij gospodarske moči v globalnem gospodarstvu, saj bi delno relativizirala prednosti akumuliranega kapitala. Svoboda informacij in dostop do znanja bi lahko vsaj delno uravnotežila izhodiščni položaj manj razvitih delov sveta.

Namesto tega pa se očitno raje ustvarja nove monopole, zaščitene z novimi inštituti, kakršen je intelektualna lastnina. Razvite države tako prek Svetovne organizacije za varovanje intelektualne lastnine

(WIPO – *World Intellectual Property Organization*) odpravo trgovinskih ovir in sklepanje trgovinskih sporazumov z manj razvitimi državami vse bolj pogojujejo s sprejetjem mednarodne pogodbe o zaščiti – s trgovanjem povezane – intelektualne lastnine (TRIPS).

Znano je, da podjetja (razvitih držav) svojo proizvodnjo rada selijo tja, kjer je delovna sila cenejša. Dogaja pa se, da prebivalci države s cenejšo delovno silo, kolikor država ni opremljena z ustreznimi zakonodajo ščitenja intelektualne lastnine, svoj intelekt tudi uporabijo. Tako se lahko podjetju, ki tja seli proizvodnjo, zgodi, da bodo domačini ugotovili, kaj počne, preštudirali postopke proizvodnje v njegovi tovarni ter poleg zgradili novo tovarno, ki bo bolj učinkovito proizvajala isti proizvod ter s tem ogrozila njegov posel. Svoj čas se je temu reklo konkurenca, danes pa je to kraja intelektualne lastnine.

Zagovorniki zaščite industrijske intelektualne lastnine (predvsem patentov) trdijo, da ni pošteno, da neka firma vlaga v razvoj določenih postopkov produkcije, po drugi strani pa nekdo, ki sam ni investiral v te postopke, pridobiva koristi na njihov račun. Vse države bi zato morale pristati na TRIPS-sporazum. Zelo zgovorno je temu nasprotno nekdanji malezijski premier Mahathir bin Mohamad, ki je argument obrnil proti razvitim državam. Argument gre nekako takole: država prek izobraževanja neprestano vlaga ogromne investicije v znanje, potem pa najboljši izkupiček njenih naložb, njene najbolj inteligentne otroke k sebi privabijo razvite države (t. i. beg možganov). Ali ni to kraja intelektualne lastnine? Ali ne bi morale razvite države plačevati licenco za odkup znanja, ki ni rezultat njihovih naložb? Argument je povsem na mestu in povsem analogen argumentu zaščitnikov intelektualne lastnine, ki radi ponavljajo, da podjetja vlagajo v vrsto raziskav, od katerih se le nekatere izkažejo za uspešne, ter da potrebujejo patente zato, da bodo z monopolom, pridobljenim na podlagi uspešnih raziskav, krili tudi stroške vseh raziskav, ki niso prinesle uspehov.

EKONOMSKE IN NEEKONOMSKE, JAVNE IN ZASEBNE DOBRINE

V ekonomiji obstaja koncept javne dobrine. Nasprotje med javno in zasebno dobrino pa se ne vzpostavlja po načelu lastništva, temveč po specifičnih karakteristikah, ki jih ima koriščenje neke dobrine. Zasebna dobrina je tista, pri uporabi

katere se njena vrednost iztroši, iz česar izhaja, da od nje ne more imeti korist več ljudi, ne da bi dobrina pri tem izgubljala vrednost. Primer zasebne lastnine je lahko jabolko, ki po tem, ko sem ga pojedla, izgubi svojo običajno korist kot dobrina in drugemu – vsaj v običajni rabi – ne more več koristiti. Jabolko sicer lahko razdelim na pol ter tako razdeljeno ponudim še nekemu drugemu, vendar bo korist za mojo sitost ob tem manjša (čeprav bo skupna korist razdeljenega jabolka po ekonomski teoriji mejne koristi večja). Javna dobrina pa nasprotno ne nosi teh omejitev v uporabi in iz nje izhajajoče koristi; njeni značilnosti sta netekmovalnost in neizločljivost. Netekmovalnost pomeni, da nam pri uporabi te dobrine ni potrebno konkurirati med seboj, kajti vsakdo jo lahko uporablja, ne da bi pri tem zmanjšal koristi drugega uporabnika. Neizločljivost pa pomeni, da njene uporabe ni mogoče zamejiti na neko izbrano skupino ali posameznika, temveč je prosto dostopna za uporabo. Nek klasičen primer javne dobrine je obcestna svetilka, saj si lahko z njeno pomočjo vsi osvetljujemo pot, ne da bi zaradi tega bila za koga pot manj osvetljena. Po strani neizločljivosti pa v Novi Gorici Mariborčanu ne moremo onemogočiti uporabe javne razsvetljave, čeprav na primer ne plačuje komunalnih prispevkov v naši občini. Dejstvo neizločljivosti tako vodi do t. i. problema zastojkarstva (ang. *free-rider problem*), saj se lahko nekdo okorišča z javno dobrino, čeprav ne prispeva v skupni fond, iz katerega se ta financira.

Znanje in informacije sta ekscelentna primera dobrine, katere koristi se s širjenjem in uporabo ne zmanjšujejo. Nasprotno bi lahko dejali, da se – po principu »več glav več ve« – korist, ki jo imamo od znanja, s širjenjem le še povečuje, saj se z njegovo uporabo znanje le plemeniti in s tem eksponentno povečuje korist, ki jo prinaša. Za informacije pa nas bi nekateri radi prepričali, da z njihovo širitvijo izgubljajo vrednost. Logika špekulacije je sledeča: v primeru, da ima borzni špekulant neko informacijo, s katero želi prelisičiti trg, bo širjenje njegove informacije uničilo njeno vrednost, saj v primeru, da to informacijo pozna preveč ljudi, nihče od njih ne bo mogel prelisičiti trga. Podobna ideja stoji za patentom: če imetnik patenta nekaj ve (ima informacijo o tem, kako nekaj učinkovito proizvesti), bo posedovanje te informacije pri drugih proizvajalcih zmanjšalo njegovo konkurenčno prednost – torej njegovo korist od te informacije.

Iz teh primerov jasno izhaja, da je korist, za katero

tukaj gre, neka relativna korist oz. korist, ki izhaja iz relativne porazdelitve vednosti med različnimi subjekti. Po isti logiki je tudi korist lastnika jabolka večja, če nihče drug na svetu nima jabolka, saj bo tako lastnik jabolka lahko slednjega prodal po astronomsko višji ceni. Podobno bi lahko rekli, da v absolutnem smislu sicer res nihče ni na slabšem, če vsi koristimo javno razsvetljavo, da pa imam vendarle sama neko prednost, če sem osvetljena z lučjo, medtem ko so drugi v temi. Znanje in informacije so nedvomno tista luč, luč razuma (v filozofski tradiciji pomenljivo imenovana tudi naravna luč), ki ima moč, da lahko razsvetljuje vse ljudi – če se seveda pri tem kdo ne počuti opeharjeno, ker izgublja svojo konkurenčno prednost.

V tej luči lahko za hip preskočimo na neko drugo ekonomsko delitev dobrin; ekonomija v splošnem deli dobrine na ekonomske in neekonomske, pri čemer naj slednje ne bi bile v domeni njene znanosti. Ekonomske dobrine so definirane z redkostjo; ravno njihova redkost upravičuje ekonomijo kot znanost, ki stremi k doseganju čim večje družbene (makroekonomija) ali individualne (mikroekonomija) učinkovitosti pri razpolaganju z omejenimi dobrinami. Neekonomske dobrine pa so tiste, ki jih je na pretek, zaradi česar aplikacija te učinkovitosti (ekonomije) nanje ni potrebna. Delitev na ekonomske in neekonomske dobrine je tista, ki vpelje lastnino (konkretno zasebno lastnino v tržnih gospodarstvih) kot pogoj učinkovite alokacije dobrin.

Če se prek vpeljave te delitve vrnemo k pojmu javnih oz. zasebnih dobrin, vidimo, da je v primeru industrijske intelektualne lastnine na delu neka povsem perverzna logika. V absolutnem smislu namreč znanje in informacije nikoli ne iztrošijo svoje koristnosti; njuna koristnost se iztroši le, kolikor njuno pojavnost relativiziramo. Relativno vrednost teh dobrin pa ustvarimo šele tako, da jih pričnemo obravnavati kot redke, s čimer jih podvržemo ekonomski teoriji in učinkovitosti njene privatizacije. Industrijska intelektualna lastnina tako performativno postane ekonomska vrednost v trenutku, ko jo zaščitimo z lastniško pravico, zaradi katere postane relativno redka dobrina.

Šele z omejevanjem znanja in informacij pričnejo slednje dobivati ekonomsko vrednost, iz česar nato ni več težko sofistično izpeljati, da pač niso zastoj: nekdo se je vendarle trudil in vlagal čas in napor v pridobivanje znanja, iz česar se sklepa, da ima slednje tudi ekonomsko vrednost; ali pa obratno:

ker nekaj lahko vstopa v produkcijski proces ali ker je nekaj možno prodati, ker torej nekaj ima vrednost, je to tudi ekonomska dobrina. Podobno lahko z ustvarjanjem redkosti iz marsičesa naredimo ekonomsko dobrino; če na primer privatiziramo vse izvire pitne vode, bomo kmalu ugotovili, kako visoka je njena ekonomska vrednost.

Neizločljivost oz. prost dostop do javnih dobrin pa je v splošnem zelo spolzek pojem. Do česa lahko prosto dostopamo in do česa ne, je precej samovoljna odločitev tistega, ki ima moč, da ta dostop omeji. Tudi tistim, ki niso občani Nove Gorice bi lahko, če bi ravno tako želeli, omejili brezplačen dostop do naše javne razsvetljave; na primer tako, da bi ob vstopu v mesto legitimirali priišleke ter jim naložili plačilo takse za javno razsvetljavo in ovohavanje naših čudovitih vrtnic. Tudi v zdravem razsvetljenstvu si nič ni mislil, da je mogoče omejiti luč razuma, ampak očitno je danes mogoče zamejiti njeno uporabo – predvsem uporabo v industrijske namene. Iz tega vidika se nam marsikatera dobrina dandanes lahko preveč samoumevno zdi prosto dostopna javna dobrina (morda tudi internet). Izločljivost in neizločljivost tako nikakor nista naravni lastnosti neke dobrine, ampak vseprej lastnosti, katere oblikujejo tehnične možnosti njihove zamejitve ter pravni ali družbeni konsenz glede smotrnosti takšne omejitve.

INVESTICIJA IN UČINKOVITOST MONOPOLA

Glavni argument zagovornikov patentov je zaščita investicij za raziskovanje. Zagovorniki patentov se namreč bojijo, da kolikor patent ne bo ščitil izuma, ne bo nihče želel vlagati v raziskave, ki naposled izboljšujejo globalno dobrobit. Vprašanje pa je, kdo si lahko lasti naziv investitorja, odgovornega za izum. Tukaj se namreč nahajamo pred neko diskrecijo zakona, ki jasno omejuje patentiranje na gospodarskega uporabnika izuma. Kaj pa univerze, ki so vendarle glavni vlagatelji v bazične raziskave, te pa so nesporna podlaga gospodarsko uporabnega znanja? Kaj pa vlade, ki investirajo v osnovno izobraževanje bodočih izumiteljev? Kaj pa ljubeče matere, ki skrbijo za intelektualno lastnino mladih možganov v najpomembnejši fazi njihovega razvoja? Kaj pa vsa pretekla raziskovanja in odkritja, ki so skupen izvir znanja, iz katerega zajema vsaka nova investicija v raziskovanje? Kdo torej lahko zahteva zase intelektualno lastništvo nad novim izumom?

Povsem utilitaren argument pa bo dejal, da je patent preprosto učinkovita rešitev, ki služi temu, da podjetja sploh vlagajo v razvoj novih izumov, saj bi sicer zaradi omenjenega problema zastojkarstva do teh vlaganj ne prišlo. Ampak, ali je to res najbolj učinkovita rešitev? Ena najbolj samoumevnih stvari v sodobni ekonomski teoriji je neučinkovitost monopola. Patent pa je po definiciji način njegovega ustvarjanja. Prav tako iz izkušenj vemo, da farmacevtska industrija, za katero je patentna zaščita bojda k crucialnega pomena, ni tako učinkovita, kot bi glede na njen potencial lahko bila. Eden izmed krivcev za to pa je ravno patentna zakonodaja. Namesto vlaganj v razvijanje novih zdravil se namreč mnoge od teh firm raje ukvarjajo s tem, kako proizvesti patentirano zdravilo na nepatentiran način. Ko ga razvijejo, pa se morajo seveda ukvarjati še s tem, kako novo-staro zdravilo zavarovati pred tožbami. Vemo tudi, da jim je trenutno pomembnejše (torej bolj profitabilno) vlagati v antiageing kreme in proticelulitne namaze kot pa v zdravljenje malarije ali tuberkuloze. Ameriški ekonomist in finančnik Joseph Stiglitz je zato predlagal, da bi namesto patentov, ki proizvajajo monopol in posledično po pravilu višje cene zdravil, kot so stroški njihove produkcije, ustanovili mednarodne sklade za zdravila določenih bolezni, iz katerih bi se nato financirali izumitelji teh zdravil. Takšne ali drugačne rešitve za nadomestitev sistema neučinkovitih monopolnih patentov tako nedvomno obstajajo.

O NARAVNIH PRAVICAH

Pravo je sistem, ki sistematično ureja družbene odnose. Pri tem mnogokrat izhaja iz neke nravi, ki je v družbi že dana, ter jo zgolj ubesedi in sistematizira. Nema lokrat pa pravo s svojimi pravili tudi ustvarja nove družbene odnose, pravice in dolžnosti, s tem, ko skuša rešiti določen problem ali nesorazmerje v teh odnosih. Zanka, na katero moramo biti pozorni pa je, da se rešitve, ki jih pravo ponuja, sčasoma tako vkoreninijo v družbo, da pridobijo videz samoumevnih in naravnih načel. V to zanko se je na primer ujel tudi Kant, ko je formuliral etično načelo po principu, ki ne sme izničiti pojmov, iz katerih izhaja. Tako utegnemo počasi tudi sami prisvojiti pojem intelektualne lastnine do te mere, da se nam svet brez njega ne bo več zdel možen. Vendar na pravici ni povsem ničesar naravnega, tako kot ni ničesar naravnega na pojmu intelektualne lastnine. Pravica je stvar družbenega konsenza o tem, kaj naj bo pravično. •

Živa informacija

Neža Kodrič

Bit je osnova. Že to je informacija. Bivajoče je bit v dogajanju. Informacija v akciji. Človek deluje v sklopu dveh vrst informaciji in sicer: biološke informacije in kulturne informacije. Nosilec biološke informacije je gen, nosilec kulturne informacije je mem. Obojni najučinkoviteje preživijo v informacijskih kompleksih, kjer ena informacija podpira in nadgrajuje drugo ali več njih, v skupnem trudu za čim bolj uspešno ohranjanje in razmnoževanje samih sebe.

BIOLOŠKA INFORMACIJA

Biološke informacije ali geni so shranjeni v celici vsakega organizma. Človeško telo sestavlja 100 bilijonov celic. V celičnem jedru sta shranjena dva popolna niza človeškega genoma (razen v spolnih celicah – jajčecu in spermi, ki imata vsak po eno kopijo, ter rdečih krvničkah, ki je sploh nimajo.) En niz genoma smo dobili od matere, drugega od očeta. V principu vsak niz vsebuje istih 80.000–100.000 genov na istih 23 kromosomih. Med razmnoževanjem prenesemo na naslednjo generacijo en popoln niz, vendar šele po izmenjavi nekaterih odsekov očetovih in maternih kromosomov, v procesu ki se imenuje rekombinacija.

Predstavljajte si, da je genom knjiga. V knjigi je 23 poglavij, imenovanih kromosomi. Vsako poglavje vsebuje več tisoč zgodb, imenovanih geni. Vsako zgodbo sestavljajo odstavki, imenovani eksoni, ki jih prekinjajo reklame, imenovane introni. Vsak odstavek je sestavljen iz besed, imenovanih kodoni. Vsako besedo sestavljajo črke, imenovane baze. Baze so štiri različne.

Zamisel genoma kot knjige ni strogo gledano prispodoba. Genom je knjiga. Knjiga je digitalna informacija, zapisana v linearni, enodimenzionalni in enosmerni obliki ter opredeljena s kodo, ki prevede kratko abecedo znakov prek vrstnega reda njihovih zaporedij v velik slovar pomenov. Prav tako genom. Razlikuje se le v tem, da vse knjige običajno beremo z leve proti desni, v genomu pa nekatere dele od leve proti desni, druge od desne proti levi, vendar nikdar na oba načina hkrati. 1. Genski kod je sestavljen in treh baz skupaj.

Genom je kot recept za torto, vendar je enako kot s peko peciva po istem receptu – vsaka gospodinja bo imela svoj specifičen pristop in nobena torta ne bo povsem enaka. S študijem enojajčnih dvojčkov so ugotovili, da se kljub istemu genskemu skladu ne razvijejo v osebe s povsem istimi značilnostmi. Zato je dokazano, da gene – deloma tekom življe-

nja, deloma samostojno – prikojimo okolju in nismo z njimi povsem determinirani.

Geni imajo različne funkcije. Odvisno od tega ali so vklopljeni ali izklopljeni se potem kaže tudi njihovo delovanje. V bistvu delujejo v binarnem jeziku ničel in enic, kjer tudi, ko so izklopljeni, nič pomeni nekaj. Mnogo jih je celo tudi stalno izklopljenih in predstavljajo genomske balast. So dediščina evolucije in kljub temu, da niso v uporabi, koristijo vsaj kot zaščita aktivnemu genomu.

Tričrkovne besede genskega koda so v vsakem organizmu enake. Kjer koli na svetu, v katerikoli rastlini, živali ali celici, če je živa, obstajata isti isti slovar in ista koda. To je posledično dokaz, da izhajamo iz skupnega vira življenja.

Naš skupni praprapra...dedek se imenuje LUCA (Last universal common ancestor). Živel naj bi pred približno štirimi milijardami let. Luca naj bi izhajal iz podzemnih globin, kjer naj bi se hranil z žveplom, železom, vodikom in ogljikom.

Večina kompleksnih bitij danes dobiva gene prek svojih staršev in jih tekom življenja vklaplja ali izklaplja, lahko pa tudi tvori znotraj sebe nove tričrkovne kode prek mutacij, poškodb in skakajočih genov. Toda bakterije še danes pridobivajo nove gene tudi z izmenjevanjem genov pri odraslih organizmih različnih vrst in celo tako, da ene bakterije zaužijejo druge. To se je dogajalo tudi v daljni preteklosti, zato geni, ki jih vsebujemo v človeškem telesu izvirajo iz številnih različnih organizmov. Torej nismo potomci zgolj enega starodavnega prednika, pač pa Luca zastopa celotno skupnost genskih praorganizmov.

KULTURNA INFORMACIJA

Ljudje naj bi začeli pred 10.000 leti ustvarjati kolektivno inteligenco, ki je seveda večja kot je inteligenca kateregakoli posameznika. To kar so prej počeli le geni, se je začelo dogajati tudi na ravni kulture. Vendar ne gre zgolj za obstoj kulture kot

take, saj podobne pojave najdemo tudi pri drugih živih bitjih.

»Nova prajuha je juha človeške kulture. Novi podvojevalnik moramo najprej še poimenovati. Dati mu moramo ime, ki bo poudarjalo njegovo sposobnost kulturnega prenosa oziroma posnemanja. 'Mimen' ima ustrezen starogrški koren, a bolje je, da je ime enozložna beseda, ki bi zvenela podobno kot gen. Mimen je zato skrajšan v mem. Lahko si tudi predstavljate, da beseda izvira iz glagola memorirati, ali iz francoske besede *meme* (isto, enako).

Primeri memov so melodije, zamisli, fraze, moda, načini izdelovanja vrčev ali gradnje obokov. Geni se po genskem skladu širijo tako, da iz enega v naslednje telo potujejo s pomočjo semenčic in jajčec, memi pa se po memskem skladu širijo tako, da iz enih v naslednje možgane potujejo na način, ki bi mu lahko rekli oponašanje. Če znanstvenik zve za zanimivo zamisel, jo posreduje kolegom in študentom. Omeni jo v znanstvenem članku ali predavanju. Če se zamisel prime, lahko rečemo, da se razmnožuje in širi po populaciji od možganov do možganov. Ali, kot je N. K. Humprey lepo povzel enega zgodnjih rokopisov poglavja o memih: 'Meme bi morali obravnavati kot žive, in to ne samo v prispodobni, ampak dejanski.« (Richard Dawkins, *Sebični gen*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008)

»Tako kot geni tudi memi skrbijo za svoje razmnoževanje. Spolno razmnoževanje je na ravni biološke evolucije pomembno, ker pomeša gene različnih posameznikov. Mutacija, ki se pojavi pri prvem bitju, se tako lahko združi z mutacijo, ki se pojavi pri drugem. Brez spolnega razmnoževanja, pri katerem se pomeša dedni material obeh staršev, bi najboljša mutacija premagala drugo najboljšo, pri čemer se slednja ne bi prenesla na potomstvo. Preko spolne reprodukcije pa se različne vzporedne mutacije združijo v skupno množico. Tako pride do kumulativnega napredka. Če bi kultura pomenila zgolj povzemanje navad drugih, napredka ne bi bilo. Da bi kultura napredovala se morajo ideje srečevati in se pariti. Po Ridleyju je izmenjava idej za kulturno evolucijo to, kar je seks za biološko evolucijo. Do razvoja kolektivne inteligence pride le, če obstaja trgovanje med popolnimi tujci in ne le izmenjava med sorodniki in znanci.

Človeški predniki se dolga tisočletja skorajda niso razvijali oziroma njihova kultura ni napredovala. Po Ridleyju je gonilo napredka kolektivna inteligenca oziroma inventivnost družbe, ki je odvisna

predvsem od interakcije med posamezniki. Vir vse večje inovativnosti je hitrejša in boljša izmenjava idej. Prav lažji pretok idej in lažja komunikacija sta vzrok velikanskega napredka človeštva v zadnjih stoletjih.« (Sašo Dolenc, *Nove kratke zgodbe o skoraj vsem*, Kvardakabra, 2010)

Mem je nadgradnja gena. Informacija-ideja, ki se lahko poslužuje različnih transferjev. Kakor je enak gen tako v miški kot v tebi, je tudi mem lahko govorjena, pisana ali peta beseda posameznika ali skupine. Hkrati pa so nosilci istega mema lahko tudi »neživi«, kar pri genih ni prisotno. Memi se namreč razmnožujejo tudi tako, da so zabeleženi na papirju, vrezani v les, vklesani v kamen, vtisnjeni v različne prenosnike – televizijo, radio, na CD-je ... In seveda se sedaj večina memov akumulira na internetu. Mem, tako kakor tudi gen, je bolj dolgoživ kot je posameznik. Določene ideje živijo lahko stoletja dolgo v množici različnih človeških in nečloveških transferjev, še dolgo potem, ko so njihovi prvotni nosilci mrtvi.

Memi se podvajajo in oplajajo, imajo svoje otroke; nekateri so uspešni in prodrejo, nekateri zamrejo; skladiščimo jih v človeški vzgoji, knjižnicah, galerijah, na internetu ... Ravno tako med memi poteka boj za prevlado in v svojih spopadih uporabljajo tudi človeški material. Poleg vojn za naravne vire in delovno silo, vzporedno potekajo tudi vojne za širitev oz. obrambo določenih idej, ki so prevzele mnoge posameznike v istem ali različnem družbenem okolju.

Vedno se je sloj, ki je bil na oblasti, zavedal moči informacije. Z njo se da manipulirati mase – jih držati v pokorščini ali pomagati k njihovem napredku. Danes živimo v svetu, ki bi mu lahko rekli informacijski raj v primerjavi s človeško preteklostjo, kjer so bile informacije rade elitizirane oz. je bilo malo medijev za njihovo razširjanje; tisti, ki so pa vendarle bili, so pa bili tudi manj učinkoviti kot so današnji. V vsakodnevni v poplavi informacij je najbolj pomembno, da znamo do njih kritično pristopiti in raje izbiramo tiste, ki nas notranje bogatijo, v primerjavi s tistimi, ki nam prodajajo iluzije.

VREDNOTENJE INFORMACIJE

Evolucija, tako biološka kot kulturna, ne nudi zmage tistemu, ki je najmočnejši (največji, najbolj bogat), temveč tistemu, ki je v najboljšem ravnovesju s samim seboj in okoljem, v katerem deluje. Vsi mi pa živimo v okolju, ki se imenuje planet Zemlja. •

»Tranzicijske zgodbe je konec, a druge ni na obzorju.«

—Ferenc Laczó

Luka Lisjak Gabrijelčič

Januarja letos je Madžarska sprejela nov medijski zakon, ki je odmeval v celotni evropski javnosti. Zakon uvaja številne omejitve medijske svobode in globoko posega v uredniško politiko časopisov, televizijskih in radijskih hiš ter celo internetnih strani. Med drugim predvideva visoke globe za novinarje in medije, ki bi v svojem pisanju kakorkoli razžalili »človekovo dostojanstvo« ali »čas madžarskega naroda«. Poleg tega vsem medijem nalaga »uravnovešeno poročanje o dogodkih nacionalnega in mednarodnega značaja«, predvideva pa tudi ustanovitev posebne komisije, ki bo bdela nad primernostjo medijskih vsebin in samostojno odločala o morebitnih kršitvah zakonskih določil. Vsi člani omejene komisije so tako ali drugače povezani z desnosedinsko stranko Fidesz, ki se je na oblast povzpela lanskega aprila, ko je na parlamentarnih volitvah z velikansko večino premagala do tedaj vladajočo socialistično stranko. Številni kritiki opozarjajo, da skuša madžarski premier Viktor Orbán, ki je v precej drugačnih okoliščinah vladal že med letoma 1998 in 2002, s takšnimi ukrepi omejiti politično pluralnost v državi in utrditi svojo osebno oblast. O politični situaciji na Madžarskem po sprejetju zloglasnega zakona smo se pogovarjali z dr. Ferencem Laczóm, madžarskim zgodovinarjem, političnim komentatorjem ter raziskovalcem na Univerzi Friedricha Schillerja v nemški Jeni.

Dr. Ferenc Laczó je eden najvidnejših madžarskih intelektualcev mlade generacije. Rodil se je leta 1982 v Budimpešti. Študiral je zgodovino, evropsko književnost in filozofijo na Univerzitetnem kolegiju v Utrechtu na Nizozemskem. Študij je nadaljeval na Srednjeevropski univerzi v Budimpešti, kjer je leta 2004 magistriral na temo madžarske proti-komunistične opozicije v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 2010 je na isti univerzi doktoriral na temo judovskih intelektualcev v predvojni Madžarski. Izpopolnjeval se je na univerzah v Bielefeldu (Nemčija), na Dunaju in v Los Angelesu. Je strokovnjak za zgodovino idej in intelektualnih gibanj v Vzhodni in Srednji Evropi, ukvarjal pa se je tudi z urbano zgodovino in zgodovino političnih pojmov. Trenutno se ubada z zgodovino srednjeevropskega judovstva v 19. in 20. stoletju ter vprašanjem kolektivne krivde kot zgodovinskim in političnim konceptom. Kot zanimivost naj povemo, da segajo njegove družinske korenine tudi v Porabje.

V zadnjih nekaj mesecih se je pozornost zahodnih medijev usmerila na Madžarsko. Razlog za to je, poleg madžarskega predsedovanja Evropski uniji, predvsem kontroverzni zakon, ki uvaja številne omejitve medijske svobode in radikalno posega v uredniško politiko časopisov in drugih medijev. Tako novinarji kot domača opozicija so zakon odločno kritizirali in ga označili za napad na svobodo informiranja. Zdi se, da se z njimi strinja večina tujih opazovalcev. Kaj sam meniš o zakonu? Zakaj je vzbudil tako silovito reakcijo? Tako ostrih mednarodnih kritik, kot jih je deležen nov madžarski medijski zakon, ne pomnimo od leta 1989. Mislim, da je to vezano na tri ključna dejstva (če odmislimo to, da ima zakon vprašljiv namen, da je splošno nekvalliten in da so nekateri njegovi deli zaskrbljujoči). Zakon prihaja kot nadaljnji korak v dolgi vrsti vladnih ukrepov, ki merijo na centralizacijo moči in slabljenje sistema zavor in ravnotežij. Prejšnji ukrepi so pritegnili precej manj mednarodne pozornosti, čeprav so bili vsaj tako ali celo bolj sporni. Če omenimo le dva izmed njihovih odločilnih ukrepov, je Fidesz v zadnjih mesecih, še posebej pa po zmagi na lokalnih volitvah zgodaj jeseni, vztrajno napadal ustavno sodišče in obstoječi model proračunskega nadzora. Posegli so celo v za-

sebno lastnino in praktično enostransko podržavili zasebna pokojninska zavarovanja. Posledično je bilo moč čutiti vse več razburjanja nad konkretnimi vladnimi ukrepi in politično usmeritvijo, ki se zarisuje pred očmi, ko te zakone pogledamo kot celoto. Tu moram dodati, da se je zaradi krize v arabskih državah pozornost preusmerila stran od Madžarske, kar nam kaže odnos Zahoda do demokracije v bistveno drugačni luči. Tamkajšnji dogodki lahko stvari resnično obrnejo na glavo. Zgodilo se je podobno kot leta 1956, ko je sueška kriza sovpadla z madžarsko revolucijo. Tudi takrat so zahodne sile, razumljivo, dale prednost Egiptu. Danes se nevarnost diktature znotraj Evropske unije nenadoma zdi bolj kot miselna špekulacija kot pa resna grožnja. To vseeno ni dobro za kvaliteto demokracije na Madžarskem.

Dodati moramo, da medijski zakon neposredno vpliva na ljudi, ki delajo v medijih. To so ljudje, ki so sposobni odreagirati složno in učinkovito in imajo močne mednarodne povezave. Splošno znano je dejstvo, da če napadeš medije, sprožiš neposredno medijsko reakcijo. To je bil v tem primeru ključen dejavnik. Še nekaj: Fidesz je sprejel zakon v trenutku, ko je bila mednarodna pozornost že usmerjena na Madžarsko, saj je ta bila tik pred prevzemom rotacijskega predsedovanja EU. Že

mesece pred predsedovanjem je bilo slišati pomsleke, še posebej z nemške strani, da Madžarska s Fideszom na oblasti morda ni dovolj primerna in usposobljena za prevzem predsedovanja. Če smo iskreni, je bila iz strateškega vidika odločitev za sprejetje tovrstnega zakona v takšnem trenutku nerazumljiva. Večina madžarskih desničarskih političnih komentatorjev se strinja, da je Fidesz žrtvoval del svoje mednarodne verodostojnosti in s tem najbrž tudi del svojega evropskega programa zaradi nepotrebnega zakona in škodljivih polemik, ki so sledile.

Poleg tega Fideszovim predstavnikom ni uspelo pravočasno odreagirati na posledice. Potrebovali so nekaj tednov, preden so ubrali spravljujejši ton. Namesto, da bi spor takoj umirili tako, da bi pokazali dobro voljo in pripravljenost, da se prilagodijo evropskim standardom in pričakovanjem, so raje več tednov vztrajali pri podpiranju zakona. Istočasno je vlada spor skušala prikazati kot nasprotje med lojalnostjo in nepošteno, uničevalno kritiko. To ni sicer nič novega, zanimivo pa je, da jim je pri tem uspelo pridobiti podporo Evropske ljudske stranke. Tako jim je uspelo preslikati madžarsko politično delitev v Evropski parlament, kjer so takšna neposredna nasprotja med levico in desnico prava redkost.

Skratka: zakon, njegov namen, njegovo tempiranje in začetne reakcije na kritike so bile slabo izvedene. Vse to je razlog za ostrino mednarodnih kritik. Zato se sprašujem o sposobnostih ljudi, ki so odgovorni za področje informiranja v trenutnih madžarskih vladajočih krogih. Istočasno pa moramo zakon razumeti v kontekstu prejšnjih, vsaj tako spornih zakonov, ki so mnogo manj odmevali v tujini.

Vladajoča desnosredinska večina zakona ne bi mogla sprejeti, če ne bi pred tem omejila pristojnosti Ustavnega sodišča, za kar je potrebna dvotretjinska večina v parlamentu. Stranka Fidesz se je na oblast povzpela na volitvah aprila 2010, kjer je zmagala z velikansko večino: dobila je skoraj 53% glasov in več kot dve tretjini sedežev v parlamentu. Vladajoči socialisti so doživeli najhujši poraz od leta 1990 in so ostali pomembna politična sila le v nekaterih budimpeštanskih okrožjih. Dve manjši stranki, ki sta ključno sooblikovali madžarsko tranzicijo v 90-ih letih, liberalna Svoobodna demokratska stranka (SZDSz) in konservativni Madžarski demokratični forum (MDF), sta tako rekoč izginili iz političnega prizorišča. Volitve so prinesle tudi uspeh radikalne nacionalistične stranke Jobbik, ki se je v kampanji posluževala antisentske in proti-romske retorike; stranka je znana po ilegalnem para-vojaškem krilu, ki je odkrito uporabljalo fašistične simbole. Kako bi razložil te dramatične spremembe, ki so se zgodile na politični sceni?

Nisem prepričan, da imam zadovoljivo razlago. Če sem iskren, nisem prepričan, da jo sploh kdo ima. Lahko rečem le, da madžarski razvojni model, ki je nastal po letu 1989, v zadnjem desetletju ni prinesel zelenih rezultatov, pozitivna pričakovanja ljudi glede razvoja države po vstopu v EU pa se niso izpolnila. Prihodnja usmeritev države se zaradi tega zdi popolnoma negotova, življenjski standardi pa močno zaostajajo za bogatejšimi deli celine, po katerih bi se vzhodna Evropa rada zgledovala. Država je že unovčila tiste prednosti, ki jih je imela, zato se je njen mednarodni položaj začel slabšati že pred izbruhom krize.

Medtem pa je bil politični razred povsem zaposlen z borbo za oblast. Politiki, še zlasti nekdanja vladajoča elita, so zato izgubili stik s širokimi sloji prebivalstva. To seveda niso problemi, ki bi bili značilni samo za Madžarsko. Po mojem mnenju je bila največja napaka socialistov ta, da so se skušali

predolgo obdržati na oblasti. Ne smemo pozabiti, da so bili socialisti leta 2006 prva stranka, ki je ponovno zmagala demokratičnih volitvah. Danes se tega redki spomnijo. Po škandaloznih razkritjih leta 2006 in množičnih protestih, ki so sledili, je postalo ozračje v državi izrazito naklonjeno opoziciji. Postalo je jasno, da bodo socialisti izgubili naslednje volitve. Tega so se tako bali, da so več let na oblasti držali popolnoma diskreditiranega predsednika vlade in da so, ko je globalna kriza močno udarila državo, celo vztrajali pri začasni vladi. Če pomislimo, da so skoraj štiri leta podpirali diskreditirane vlade in da so se tik pred volitvami razmere v državi hudo poslabšale, lahko rečemo, da so bili njihovi volilni rezultati bili še kar spodobni. Poleg tega imajo velike težave pri nagovarjanju in privabljanju mladih generacij; zdi se, da te težave ne znajo rešiti.

Poleg tega še ni povsem jasno, kako novi mediji vplivajo na politično dogajanje. Prav gotovo pa je, da je ta vpliv zelo pomemben. Zdi se mi, da za ustanovitev nove stranke in njeno preoblikovanje v resnega političnega tekmeča niso več potrebni tradicionalni viri moči, vsaj ne na enak način kot prej. Nove politične sile lahko pomanjkanje bogatih podpornikov, mednarodne zaslonbe, dostopa do časopisov in televizijske, podpore slavnih ljudi in intelektualcev v veliki meri nadomestijo z inovativnim, vizualno usmerjenim oglaševanjem na spletu in z lokalnim aktivizmom. S kombinacijo močne virtualne prisotnosti in pravega organizacijskega dela ti lahko uspe. Obe novi stranki, ki sta vstopili v madžarski parlament leta 2010 – skrajno desničarski Jobbik in naravovarstveni LMP (*Lehet más a politika*, »Politika je lahko drugačna«) – sta uspeli prav na ta način. To je bilo še pred nekaj leti nepredstavljivo. To sta prvi stranki, ki jima je uspelo na novo priti v parlament po letu 1998, in še celo takrat se je novonastala stranka odcepila od zmagovalca volitev iz leta 1990. Tako je Madžarska nenadoma prešla iz izjemno stabilnega strankarskega sistema v drug, skoraj popolnoma nov sistem. Leta 2010 smo bili priča velikemu volilnemu prelomu. Poleg tega smo bili priče spremembi enega najbolj standardnih evropskih političnih sistemov (postkomunistične države, za katero se je zdelo, da se sklada z zahodnoevropskimi vzorci) v sistem, ki v primerjavi z ostalimi predstavlja anomalijo. Na začetku 90. let je bila Madžarska deležna hvale zaradi velike politične pluralnosti, saj je imela približno enak delež desnosredinskih, levih in liberalnih

»Najhuje je, da za proti-demokratičnimi potezami ni videti konstruktivnega načrta«

volivcev, kar je bila redkost v regiji. Fidesz je s ponovno in vztrajno aktivacijo protikomunizma v trenutku krize uspel začasno združiti večji del svojih volivcev. Pravzaprav so zmagali, ne da bi pridobili veliko novih glasov: njihovi nasprotniki so bili tisti, ki so jih ogromno izgubili.

Zdaj hočejo ta trenutek preobrata obrniti sebi v prid. Govorijo o narodni enotnosti in se skušajo prikazati kot naravni vladarji države. V tem vmesnem obdobju, ko je politična in družbena opozicija še vedno šibka, skušajo čim več moči skoncentrirati v svojih rokah. Imajo premišljeno strategijo: v kratkem času želijo temeljito reorganizirati institucije na način, da bi politični sistem prikrojili sebi v prid. To morajo narediti, dokler imajo dovolj visoko podporo javnosti in dokler državljanji še vedno čutijo nezadovoljstvo s starimi načini vodenja države. Ljudje ne vidijo bistvenih premikov na bolje v vsakodnevem življenju, vendar jim trenutno ne ostane drugega, kot da upajo na uspeh Fideszove vlade. Problem je, kot sem že prej omenil, da je Fidesz v svoji samozavesti in želji po oblasti šel predaleč in izzval preveč ogorčenja s svojim medijskim zakonom.

Madžarski levičarski intelektualec Gáspár Miklos Tamás je v zadnjem intervjuju za slovensko revijo Mladina (objavljenem januarja 2011) politiko vladajočega Fidesz-a označil kot »konservativno revolucijo, utemeljeno na novem družbenem redu in disciplini«. Po Tamásovem mnenju bi dogajanje na Madžarskem lahko opisali kot »ustavni državni udar«. Zdi se, da mnogi liberalni intelektualci delijo podobno mnenje, čeprav so zmernejši v svojih opisih. Med njimi je tudi nekdanji vidni Fidesz-ov svetovalec András Bozóki, ki predava sociologijo na budimpeštanski Srednjeevropski univerzi (CEU), kjer si vrsto let študiral tudi sam. Bozóki prav tako govori o ustavnem državnem udaru s strani premiera Viktorja Orbána in opozarja na nevarnost avtokratskega prevrata na Madžarskem. Se strinjaš s tovrstnimi ocenami?

Fidesz je eklektična stranka, kjer je moč skoncentrirana v rokah majhne skupine ljudi. Problem s Tamásovo interpretacijo je v tem, da jemlje nekatere trditve Fidesz-a dobesedno. Menim, da skuša

Fidesz z vsemi možnimi sredstvi vzbuditi vtis, da se dogajajo epohalne spremembe. S tem opisom se strinjajo najrazličnejši ljudje, od privrženec do nasprotnikov; vsak iz svojih razlogov.

Precej zaskrbljujoče je, da so že zdaj veliko bolj pripomogli k poslabšanju stanja demokracije v državi kot katerakoli prejšnja vlada po letu 1990. Zavedajo se, da obstajajo določene meje, ampak hočejo preizkusiti, do kod lahko grejo. Država vsekakor ni samostojna: njena prihodnost je močno odvisna od njenega položaja v mednarodni skupnosti. Fidesz se hoče polastiti čim več oblasti v državi, a hoče tudi doseči rezultate, za to pa potrebuje mednarodni uspeh. Zdi se mi, da se še predobro zavedajo, da to dvoje ni združljivo in da potrebujejo neko ravnovesje, zato nihajo med dvema poloma. Odločnim izjavam, v katerih poudarjajo neodvisnost države in izražajo prezir do mednarodnih organizacij, sledijo dejanja sodelovanja in udinjanja mednarodni skupnosti. Pred podporniki skušajo zakriti to omahovanje: udinjanje preprosto zanikajo, sodelovanje pa prikazujejo kot velike zmage. To je nevarna vrsta politike, ker krepi nacionalistične poglede in dviguje napačna pričakovanja.

Kako uspešni bodo pri reformiranju države in koliko podpore bodo obdržali, sta temeljni vprašanji. Trenutna situacija je precej slaba: uspehi njihove vlade so precej povprečni ali celo slabši, vendar so zaenkrat ohranili večino svoje podpore. Vendar se to lahko hitro spremeni, saj so interesi skupin, ki tvorijo Fideszovo politično koalicijo, medsebojno izključujoči. To je razlog, zakaj celo strankina ekonomska politika od časa do časa spremeni smer.

V zadnjem času so mnogi pri nas opazili presenetljivo podobnost med dogajanjem na Madžarskem v prejšnjem mandatu in nedavnim razvojem dogodkov v Sloveniji. Ankete kažejo na silovit padec podpore vladajoči post-komunistični levici in vzpon liberalno-konservativne opozicije. Levo-liberalnim koalicijskim partnerjem, ki so imeli ključno vlogo v devetdesetih letih, grozi, da bodo na naslednjih volitvah ostali zunaj parlamenta. Vlada je izgubila vso družbeno podporo, a se kljub temu oklepa oblasti in tako zgolj podaljšuje svojo agonijo in pogloblja radikalizacijo politične delitve. Nekdaj močna krščanskodemokratska opcija je tako rekoč izginila, tradicionalistična in pragmatična desnica pa životari na robu političnega dogajanja. Skratka: verjetno se ti zdi, da opisujem Madžarsko

»Vidim preveč politično motiviranih odločitev in premalo razumnih in uporabnih zamisli.«

pred zadnjimi volitvami. Edina razlika je, da pri nas nimamo šovinistične stranke, ki bi bila primerljiva z madžarskim Jobbik-om. Zdi se, da je njeno strukturno mesto zasedla post-ideološka populistična levica, ki jo vsak na svoj način poosebljata upokojenska stranka in priljubljeni avtokratski župan Ljubljane Zoran Janković. Povedano drugače: en cel del političnega spektra – strateška os med reformiranimi komunisti in liberalci – se dobesedno seseda vase. Prazen prostor skušata zasesti bodisi konservativna opozicija bodisi nova populistična gibanja in karizmatično-tehnokratski politični menedžerji. Nekaj podobnega se je zgodilo na Poljskem leta 2005. Kako bi ocenil to krizo vzhodnoevropske levice, ki jo spremlja počasen propad liberalnih političnih in intelektualnih elit, ki so odigrale ključno vlogo v prvih letih tranzicije?

Mislím, da je nekdanja moč in trenutna šibkost postkomunistične levice na Madžarskem tesno povezana z usodo sporazumno izpeljane tranzicije. V trenutku, ko se je tranzicija izkazala za neuspešno, je bila za propad obtožena stranka, ki je imela strukturne interese za ohranjanje močne kontinuitete s preteklostjo. Poraženci tranzicije so bili vse bolj prepričani, da so bili namerno žrtvovani, za kar so krivili zmagovalce. Poleg tega mislim, da je trenutna tragična šibkost levice posledica skoraj popolne monopolizacije levičarstva s strani prenovljenih komunistov, ki v bistvu nikoli niso bili levičarji v pravem pomenu besede. Poleg tega je jasno, da je pojem tranzicije izgubil svojo razlagalno moč, po drugi strani pa ni vzniknila nobena nova velika zgodba, ki bi dala ljudem usmeritev. Zato ostajamo pri starih in partikularističnih pojmovanjih, včasih najslabše sorte.

Zaton liberalnih elit je zame bolj dramatična in manj očitna zgodba o neuspehu. Tu lahko le pogojno govorimo o polomu, saj je veliko liberalnih intelektualcev še vedno pomembnih in njihova mnenja imajo odmev med vplivnimi ljudmi. Zgodba liberalne stranke pa je vseeno velikanska polomija. Nastali so neposredno iz opozicije in so tako veljali za največje protikomuniste. Liberalci so bili intelektualno najbolj sposobni in so imeli najširšo mednarodno razgledanost. Bili so prozahodna, proevropska stranka s skoraj brez-

madežnim mednarodnim ugledom, povrh vsega pa še prokapitalistična stranka z močno finančno podporo. Njihovi poslanci so imeli najdaljši osebni staž v parlamentu, zato so bili tudi najmanj uspešni pri vključevanju mlajših generacij. Zaradi vseh teh razlogov so postali arogantni. Še huje, v svoji predrznosti so mislili, da jim medijska prisotnost zadostuje, čeprav niso imeli močne in velike politične stranke. To je posledica njihovega razumevanja politike: mislili so, da njihovi volivci hočejo, da se jih pusti pri miru. To je bil individualističen liberalizem, ki je zagovarjal progresivne vrednote, vendar ni imel progresivne socialne vsebine.

V prejšnjem odgovoru si omenil »sporazumno izpeljano tranzicijo« na Madžarskem. Zdi se mi, da se prav v tem skriva skupna točka vseh treh vzhodnoevropskih držav, ki so v zadnjih letih doživele kolaps politične levice: najprej Poljska, nato Madžarska in nazadnje Slovenija. Vse tri so doživele miren in sporazumen prehod od komunizma k demokraciji. Proces, ki je pripeljal do demokratičnih sprememb, je bil različen, a v vseh treh primerih so v njem odločilno sodelovali komunisti, kar je omogočilo njihovo preobrazbo in polnopravno vključitev v novo ureditev. Mnogi so v tem videli element stabilnosti, a obenem je prav to omogočilo vzpon radikalne protikomunistične opcije, ki je obsojala kontinuiteto s prejšnjimi strukturami. To je nazadnje pripeljalo do nenavadne delitve, kjer so se liberalci in reformirani komunisti združili proti antikomunistični desnici. S propadom ene izmed strani v tem ideološkem sporu (ki je delil, a obenem tudi strukturiral celoten politični prostor), lahko opazamo poskus desnice, da enostransko zgradi razne »druge« ali »četrte« republike oziroma, v Fidesz-evem žargonu, nov »sistem nacionalnega sodelovanja« (*nemzeti együttműködési rendszere*). Kaj meniš o teh poskusih desnice po vzpostavitvi nekakšnega »novega začetka« v političnem procesu? Misliš, da lahko pripomorejo k oživitvi političnega življenja ali jih vidiš le kot simptome neke zgodovinske zagate, v kateri smo se znašli? Ali nemara pritrjuješ tistim levičarskim kritikom, ki v teh poskusih vidijo nevarni zdrs v novi avtoritarizem?

To je v tem trenutku glavno vprašanje. Medtem ko so se nekateri naivno nadejali sistema napredovanja na temelju strokovnosti in sposobnosti, sem sam mnenja, da je Fidesz že zamudil priložnost, da

bi vladal kot sredinska stranka. Pridigajo o narodni enotnosti, vendar so v svojih odločitvah očitno pristranski: njihovi zvesti privrženici imajo skoraj vedno prednost, ko prihaja do novih imenovanj – in to se dogaja brez prestanka.

To samo nadaljuje staro delitev na leve in desne, ki se odraža celo v boju okoli terminologije: Fidesz pojem *együttműködés*, ki ga omenjaš, prevaja kot »nacionalno sodelovanje«, lahko pa ga prevedemo tudi kot »sloga«, kar ima očitno drugačno konotacijo. Pravzaprav je čisto mogoče, da je to v Fidesz-ovem interesu, saj lahko ves ta čas, ko je opozicija označena kot neposredno odgovorna za polomijo preteklih let, sedijo precej trdno v sedlu. Tu smo priča zanimivi anomaliji: medtem ko ima vlada široko politično podporo, se protivladni protestniki na ulicah vseskozi distancirajo od opozicije. Vedo, da so lahko verodostojni samo kot avtentično nova sila. Še nekaj let bo moralo preteči, preden bomo izvedeli, ali gre pri tem zgolj za protest civilne družbe ali pa bo iz tega nastalo kaj politično bolj relevantnega. Kljub temu sem v tem pogledu precej optimističen: naenkrat se je pokazalo, da kaže izobražena mladina več zanimanja za politiko in da na novo premišljuje možnosti za prihodnost.

Še zadnje vprašanje. Madžarska je v zadnjem času, vsaj od Fidesz-eve zmage pomladi leta 2010, postala žrtev negativne kampanje v zahodnem tisku. Prikazujejo jo kot šovinistično in ekonomsko nestabilno državo na poti v diktaturo. Oktobra 2010 je nemški tednik *Der Spiegel* Budimpešto celo označil za »evropsko prestolnico antisemitizma«. Tedaj si se tudi sam odzval z javnim pismom uredništvu Spiegla, v katerem si posvaril pred površnimi posploševanji. Kako gledaš, kot Madžar in kritični intelektualec, na ostre kritike na račun Madžarske, ki prihajajo iz tujine? Misliš, da so upravičene?

Uspeh države je nekaj, kar bi moralo zanimati vsakega od nas, še posebej po zadnjih letih, ko so nekatere negativne tendence prišle mnogo bolj do izraza. Na žalost je notranja delitev na Madžarskem tako močna, da nekateri, ko so njihovi nasprotniki (ali, bolje rečeno, sovražniki) na oblasti, zagovarjajo stališče »slabše kot je, boljše je«. Jaz nisem med njimi. Stara, tradicionalna madžarska levica še vedno interpretira politične dogodke skozi prizmo antifasizma. To ima še vedno določen odmev v mednarodni javnosti, čeprav večina izobraženih Madžarov antifasistično retoriko razume v prvi

vrsti kot propagando: poceni različico politike ustrahovanja. Na žalost take propagandistične zgodbe najdejo pot v mednarodne medije, saj so preproste, takoj razumljive in dovolj senzacionalne. Za nameček se je tudi mednarodna debata o stranki Jobbik spremenila v obujanje neprijetnih spominov iz časov fašizma. Ta stranka je grozna, vendar nam analogije s fašizmom povedo premalo o njenem nastanku in njenih stališčih. Še bolj žalostno je dejstvo, da je zaradi takega senzacionalizma diskusija o resnično problematičnih pogledih Fideszove vlade toliko težja. Če začneš kritizirati antifasistično paradigmo, te mnogokrat označijo za fašističnega hujskača ali vsaj kot njegovega zaveznika. Iz izkušenj vem, da je tako ostra mednarodna kritika v bistvu protiproduktivna, še posebej, če se opira na mnenja splošno znanih strankarskih izvedencev. Nesmiselno bi bilo trditi, da Madžari ne bi smeli kritizirati lastne države v tujini. Problem nastane, ko skušajo nekateri madžarski intelektualci argumente, ki jih ne morejo braniti v Budimpešti, plasirati na mednarodnem prizorišču. Nič ni napačnega v tem, da sodelujejo v mednarodni razpravi, ki se osredotoča na negativne vidike države; ni pa v redu, ko njihove prostođušne izjave otežujejo razumevanje političnega in družbenega dogajanja, ki je nekoliko bolj zapleteno od njihovih poenostavljenih trditev. Delež mednarodne pozornosti, usmerjene na tako majhno državo, kot je naša, je že tako ali tako majhen, zato je morda bolje, da si ne spodkopavamo priložnosti s tem, da v tujini širimo naše najslabše klišeje in na tuje izvažamo naša najhujša medsebojna sovraštva in strahove. Navsezadnje je glavno vprašanje, kakšno politično ceno je potrebno plačati za uspeh države, če ga bomo sploh dosegli. Kot načelni demokrati bi delali norca iz sebe, če bi se pretvarjali, da avtoritarni sistemi, vsaj začasno in v določenih okoljih, ne morejo biti bolj uspešni od demokratičnih. In vendar je to moj največji problem s Fideszom: za njihovimi protidemokratičnimi potezami pravzaprav ne vidim nobenega konstruktivnega načrta. To, da se njihovih načrtov vnaprej ne pretresa v javnosti, je eno; problem je v tem, da ti načrti sploh niso dobro artikulirani. To, kar predlagajo pod populističnimi slogani narodne enotnosti je v najboljšem primeru nekonsistentno. Nočem reči, da ni nobenih pozitivnih izboljšav na nekaterih področjih, vendar so te pogosto povezane z nepravilnimi reorganizacijami. Vidim preveč politično motiviranih odločitev in premalo razumnih in uporabnih zamisli. ♦

In že kot feniks iz pepela vstane - govornica!

Lilijana Resnik

Jean-Noël Kapferer:
Govornice
 Cankarjeva založba,
 zbirka Esenca 2010,
 336 str.

Avtor knjige *Govornice* Jean-Noël Kapferer je mednarodno priznan teoretik marketinga in blagovnih znamk. Je avtor številnih študij in več kot sto člankov, objavljenih v priznanih mednarodnih strokovnih revijah in časopisih, tako v ameriških kot tudi evropskih – pisal je denimo za *Le figaro*, *The financial times* in *Market leader*. Je avtor petnajstih knjig s področja menedžmenta, komunikacij in oglaševanja. Štiri med njimi, vključno z *Govornicami*, so dosegle mednarodno priznanje. A Kapferer ni le teoretik, marveč tudi izvrsten praktik. Kot strokovnjak za svetovanje za blagovne znamke deluje za več evropskih, azijskih in ameriških korporacij. V času, ko Slovenijo pretresajo različne afere, pogosto stkanke iz govoric, je prav ta Kapfererjeva sociološka, sicer poljudno napisana študija, v slovenskem prevodu našla svoj prostor tudi v našem vsakdanjem, družbenem in političnem prostoru. A če kdo od bralcev, ki si za čtivo izbere prav *Govornice*, pričakuje, da bo v knjigi našel Arturjev meč, s katerim bo opravil z govoricami v svojem okolju, ali vsaj, da bo med poglavji izbrskal recept, iz katerega bo jasno razvidno, katerim govoricam verjeti in katerim ne, bo po prebiranju knjige ostal malodane praznih rok. A krivde za to ne gre pripisati avtorju; krive so govorice, takšne, kakršne so, kjerkoli, v katerikoli družbi ali času. So živa tvorba, poženejo

tako rekoč iz nič, kajti na začetku ni bilo nobene resnice, kot med vrsticami pripominja Kapferer. Ko zaživijo svoje osamosvojeno življenje, so kot reka, ki se vije v nedogled. A reko naredijo potoki, deročo reko govoric pa veliko majhnih deročih potočkov. Nemogoče jih je ustaviti ali zaježiti. Zanimanja ne pomagajo, demantiji so neuspešni. Ti največkrat, kot na primerih utemeljuje Kapferer, govorice samo še okrepijo. V nekaterih okoliščinah govorico lahko utišajo samo njej nasprotne govorice. A tudi te so zgolj govorice, mar ne?

Včasih, kot bi se naveličale samih sebe, utihnejo, a stereotipi, iz katerih so zrasle, ostanejo. In prav ti poskrbijo, da se iz starih zgodb na podlagi stereotipnih simbolov, ki se vlečejo kot žvečilni gumi, razvije kakšna »novo-stara« govorica. Kapfererjeva knjiga vsekakor ni knjiga z recepti. Če recepture za spopad z govoricami v njej že so, so prikazane na splošno, ob teoretičnem pogojniku: če bi se zgodilo to in to, po tem zaopredju itd., bi morda nekje, nekoč v spopadu z govoricami lahko tudi zmagali – tako, da bi jih dokončno dokazali kot neresnične. A po Kapfererju zmagujejo govorice.

Vsaka govorice črpa svoje tipične lastnosti iz svojega lastnega okolja, je kot nekakšna krajevna znamenitost ali živa rastlina, biološka vrsta, značilna zgolj za podnebje, zemljo in rast svojega okolja. Za lokalno govorico veljajo ista pravila kot za vse druge govorice širšega merila (denimo politične, gospodarske, zvezdniške govornice), v tem smislu, da so pač vse s tega planeta. Drugače sploh ne gre.

Govornice imajo svoje splošne normative in jih je, tako kot druge sociološke pojave, mogoče pospraviti v razpredelnice. Mogoče jih je razvrstiti in ocenjevati po tem, v katero kategorijo spadajo. Takšna kategorizacija je pravzaprav tudi ena od bistvenih nalog sociološke študije. Avtor govoric sicer ne analizira do podrobnosti (na knjižnem trgu so že študije, ki govorice analizirajo natančneje kot Kapferer). A vendarle se jih loteva z izbrano sociološko pisavo. Ta med vrsticami skrije poudarek njegovega premisleka in se k bralcu obrača nekako takole: če smo na trgu družbenih gibanj opravili že s toliko sociološkimi peklenščki (najsijesno to asimilacija, pluralizem, biopolitika ipd.), bomo pa še z govorni-

cam. Čeprav je njegova študija, kot rečeno, bolj poljudne narave, se tako razkrije kot pregledna in tudi izvirna družbena analiza pojava govoric. Govorice, klasificirane in lepo pospravljene v razpredelnice, se pokažejo manj nevarne in veliko bolj obvladljive celo za nepoučenega bralca. Če laičnemu bralcu knjiga že ne daje v rok orožja proti govoricam, mu v izbranem jeziku dodobra obrazloži, s čim se pravzaprav ukvarja. Večina govoric je negativnih, ugotavlja avtor. So črnoglede in vsebujejo negativni naboj. Negativni naboj govorice koristi skupini, ker ima katarzičen učinek. Glede na to, v kateri družbeni pojav se negativno želo govorice usmerja, avtor govorice poveže v devet tipov. Okoli teh devetih tipov govoric se zbira družbeni strah, najbolj črn negativni naboj, ne glede na to, v katerem delu sveta in v kakšni družbi živimo. Glavna negativna krožišča govoric so usmerjena v vrnitev Satana, strup v hrani, zarote s ciljem prevzema oblasti, umetno ustvarjeno pomanjkanje, strah pred tujci, ugrabljanje otrok, bolezni, ljubezni in denarne mahinacije vladajočih slojev.

Denimo, tip govoric, ki povzroča strah predstrupom v hrani, izvira iz družbenega prepričanja, da sta hrana in zdravje povezana. Iz tega prepričanja se iz strahu pred zastrupljanjem rojevajo najrazličnejši stereotipi. Eden takih, kot jih omenja avtor, je stereotip, da »hrana v kitajski restavraciji povzroča glavobol.« Obstajajo pa seveda še mnogi drugi podobni stereotipi ostrupih, ki so pri nas aktualni toliko, kot kjerkoli drugje po svetu.

Kdaj govorici verjamemo in kdaj ne? Temu vprašanju se Kapferer posveča v poglavju *Zakaj verjamemo govoricam?*. Če povzamemo avtorja, se prenašalec govorice ne zadovolji s tem, da bi povedal novico, kot bi vrgel pismo v poštni nabiralnik. »Govori se,« reče, in to je diskreten poziv k zlitju z družbo. Prvotni vir je tako oddaljen, da govorice ni mogoče preveriti. Toda govorica statusa točne informacije ne dobi po preverjanju, marveč zgolj zato, ker ni dokazov o nasprotnem, kar trdi.

Govorica skuša z najrazličnejšimi »točnimi« podatki prepričati, da je to, kar trdi, resnično. Ko se denimo v nekem obratu s tristo zaposlenimi razširi govorica o odpusčanju zaposlenih, bo vsebovala podatek, da bodo odpustili 79 delav-

cev – torej ne sto, petdeset ali polovico zaposlenih, ampak natanko 79, nič manj nič več! Tako govorica pridobi na verjetnosti.

Govorica postane verjetna tudi, če ustreza stereotipu. Če je izvor govorice, kot navaja Kapferer, da je ameriški belec v železniškem vagonu z britvico v roki stal poleg temnopoltega možkega, bo to sporočilo v skupnosti povzročilo nelagodje, ker ne ustreza stereotipu. Stereotip namreč pravi, da v železniškem vagonu temnopolti možki z britvico v roki stoji poleg belca. Tako prvi govorici ne bo nihče verjel. Zato je govorico treba obrniti in narediti pravilno. »Pravilna« (in verjetna) bo postala, ko bo trdila, da temnopolti možki grozi belcu. Čeprav je v tem primeru resnično ravno obratno.

Govorica je v odnosu z oblastjo, saj oblasti odvzame pravico do edinega vira, pristojnega za dajanje informacij. Od tu dalje pa je v gradnjo govoric vpleteno tudi novinarstvo. Kako govorica »postane vzporedna informacija, ki včasih nasprotuje uradnim virom in postane skorajda nekakšna oblast v senci in trn v peti vladajočim« (kot navaja avtor), v slovenskem prostoru lepo pokaže dogajanje, povezano s cementarno Lafarge v Trbovljah.

V primeru Lafarge nastopita dva tipična izvora, ki ustrezata tipom govoric, to sta: strah pred tujci in strah predstrupi (tokrat so to strupi v zraku, ne v hrani). Afera Lafarge se je najprej rodila na ulici. Ljudje so začeli govoriti, da Lafarge zastuplja njihove otroke. Vse več ljudi zboleva na pljučih ipd. Prek malih ekranov smo lahko spremljali zgodbo, ki je kazala, kako se sredi Trbovelj iz tovarniške cevi dvigajo temne plasti dima. Nek domačin je po televiziji razlagal, da za rakom na pljučih v zadnjem času umira vse več ljudi. Ta izjava je govorica, kajti nemogoče jo je preveriti. Če bi bilo že mogoče dokazati, da je bila v zadnjem času na tem območju povečana smrtnost zaradi raka na pljučih, pa ni dokazov, kaj je bolezen dejansko povzročilo. Vpogled v zdravniške kartoteke javnosti ni odprt. Toda izjava je kljub temu verjetna in nas prepriča. Verjamemo ji, ker negativni dejavnik (izpušni plini) lahko povzročijo le negativni učinek (obolenja). Govorice svarijo in tej verjamemo, ker svari pred izpuhi, izpuhi pa v nobenem primeru niso zdravilni vrelci izvirske vode, marveč

umazanija v zraku, ki nas zastruplja. Lahko bi rekli, da so Trboveljčani sami svoje delo opravili prej, preden so je v spopad z Lafargeom podali aktivisti iz društva Eko krog. To so naredili s tem, ko so svojo resnico širili od ust do ust.

Govorice pogosto širijo tudi mediji. Objavljene v medijih, govornice postanejo informacije in dobijo status resničnih podatkov, pravi Kapferer. Mnogi ljudje o » aferi«, ki jo sproži govornica, radi spregovorijo z novinarji, mikrofoni beležijo najmanjši hrup in čenče, novinarji pa pišejo prave » sodniške feljtone«. In če med takšne feljtone štejemo novinarske poročevalske prispevke o » aferah«, ki nastajajo kot štrna govornic in uradnih podatkov, in ki se na podlagi različnih tematik vlečejo po več mesecev, dokler se ne zaokrožijo v poanto ali poniknejo, potem lahko rečemo, da na podlagi sledenja in razkrivanja govornic, o katerih piše avtor knjige, deluje tudi novinarstvo vsaj v nekaterih slovenskih medijih. Tako kot novinarstvo ni vedno prijazno do govornic, tudi govornice niso vedno prijazne do novinarstva. Zgodi se, da iznenada poniknejo ali pa se izkaže, da so bile brez vsake podlage.

Raznim medijskim » raziskavam« se ne more pripetiti nič bolj neljubega, kot prav to, da govornica ponikne, kot bi je sploh ne bilo. V hipu, ko se zruši govornica, se tudi cela stavba zgrajena izpod novinarskega peresa pogrezne v nič. In zadrega je tu.

Politiki, uradniki, novinarji se držijo za glavo in se sprašujejo: kaj je zdaj to, kaj ni bilo vse to res?! Ali pa vsi po malem postanemo le še delček v glasu ljudstva, ki trpi za progresivno amnezijo. Rečemo: » Jaz tega že od začetka nisem mogel verjeti!« in zapremo zadnjo stran časopisa.

A govornica je trdoživa. Pojavlja se znova in znova, le v drugi obliki, v novi preobleki. Družbeni stereotipi ne zamrejo. » Naj govornica potihne tako ali drugače, vedno bo iz nje kot feniks iz pepela vzletel stereotip. Denimo o trgovcu, ki je za zaslužek pripravljen storiti karkoli,« kot piše avtor v predelku o *Nujni minljivosti govornic*. Vedno bo kdo, ki bo širil pravo vero, eno in edino resnico. Toda, če verjamemo Kapfererju, ne gre pozabiti, da na začetku ni bilo nobene resnice. Knjiga, ki bi jo lahko prebirali le za kratkočasenje ali vzeli s seboj na dopust? Poskusite!■

*Naslednjo številko lahko dobite
brezplačno na dom.
Naročite se na Razpotja na spletni
strani Društva humanistov Goriške*

www.dhg.si/revija

*Razpotja se zahvaljujejo vsem,
ki so z donacijami omogočili
naštanek te revije.*

*Vabimo vse, ki cenite naš trud, da
z donacijo, oglasom v reviji ali
sponzorstvom
pomagate ohraniti Razpotja brezplačna.*

www.dhg.si
revijaDHG@yahoo.com
TRR za donacije:
SI56 0475 0000 1549 723, Nova KBM

Če želite sodelovati pri naslednjih Razpotjih, nam na elektronski naslov revijaDHG@yahoo.com pošljite komentarje na članke, odmeve na temo ali prispevke. Več o vsebini naslednje številke si preberite na: www.dhg.si/revija.

